

د پوهنې وزارت

پښتو يوولسم ټولگي

پښتو - يوولسم ټولگي

Ketabton.com

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هـ. ش.

ملي سرود

دا عزت د هر افغان دی
هر بچی یې قهرمان دی
د بلوڅو د ازبکو
د ترکمنو د تاجکو
پامیریان، نورستانیان
هم ایماق، هم پشه بان
لکه لمر پر شنه آسمان
لکه زره وي جاویدان
وایو الله اکبر وایو الله اکبر

دا وطن افغانستان دی
کور د سولې کور د تورې
دا وطن د ټولو کور دی
د پښتون او هزاره وو
ورسره عرب، گوجر دي
براهوي دي، قزلباش دي
دا هیواد به تل ځلیري
په سینه کې د آسیا به
نوم د حق مودی رهبر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

د پوهنې وزارت

پښتو

یوولسم ټولگی

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هـ. ش.

د کتاب ځانگړتیاوې

مضمون: پښتو

مؤلفین: د تعلیمي نصاب د پښتو ژبې او ادبیاتو څانگې د درسي کتابونو مؤلفین

اېډیټ کوونکي: د پښتو ژبې د اېډیټ ډیپارټمنټ غړي

ټولگی: یوولسم

د متن ژبه: پښتو

انکشاف ورکوونکی: د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تألیف لوی ریاست

خپروونکی: د پوهنې وزارت د اړیکو او عامه پوهاوي ریاست

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هجري شمسي

د چاپ ځای:

چاپ خونه:

برېښنالیک پته: curriculum@moe.gov.af

د درسي کتابونو د چاپ، وېش او پلورلو حق د افغانستان اسلامي جمهوریت د پوهنې

وزارت سره محفوظ دی. په بازار کې یې پلورل او پېرودل منع دي. له سرغړوونکو سره

قانوني چلند کېږي.

د پوهنې د وزیر پیغام

اقراً باسم ربک

د لوی او ښوونکي خدای ﷻ شکر په ځای کوو، چې مور ته یې ژوند رابښلی، او د لوست او لیک له نعمت څخه یې برخمن کړي یو، او د الله تعالی پر وروستي پیغمبر محمد مصطفی ﷺ چې الهي لومړنی پیغام ورته (لوستل) و، درود وایو.

څرنگه چې ټولو ته ښکاره ده ۱۳۹۷ هجري لمريز کال د پوهنې د کال په نامه ونومول شو، له دې امله به د گران هېواد ښوونیز نظام، د ژورو بدلونونو شاهد وي. ښوونکی، زده کوونکی، کتاب، ښوونځی، اداره او د والدينو شوراگانې د هېواد د پوهنیز نظام شپږگونې بنسټيز عناصر بلل کيږي، چې د هېواد د ښوونې او روزنې په پراختیا او پرمختیا کې مهم رول لري. په داسې مهم وخت کې د افغانستان د پوهنې وزارت د مشرتابه مقام، د هېواد په ښوونیز نظام کې د ودې او پراختیا په لور بنسټيزو بدلونونو ته ژمن دی.

له همدې امله د ښوونیز نصاب اصلاح او پراختیا، د پوهنې وزارت له مهمو لومړیتوبونو څخه دي. همدارنگه په ښوونځيو، مدرسو او ټولو دولتي او خصوصي ښوونيزو تاسيساتو کې، د درسي کتابونو محتوا، کیفیت او توزیع ته پاملرنه د پوهنې وزارت د چارو په سر کې ځای لري. مور په دې باور یو، چې د باکیفیته درسي کتابونو له شتون پرته، د ښوونې او روزنې اساسي اهدافو ته رسېدلی نشو.

پورتنیو موخو ته د رسېدو او د اغېزناک ښوونیز نظام د رامنځته کولو لپاره، د راتلونکي نسل د روزونکو په توگه، د هېواد له ټولو زړه سواندو ښوونکو، استادانو او مسلکي مدیرانو څخه په درناوي هیله کوم، چې د هېواد بچیانو ته دې د درسي کتابونو په تدریس، او د محتوا په لېږدولو کې، هېڅ ډول هڅه او هاند ونه سپموي، او د یوه فعال او په دیني، ملي او انتقادي تفکر سمبال نسل په روزنه کې، زیار او کونښنې وکړي. هره ورځ د ژمنې په نوي کولو او د مسؤلیت په درک سره، په دې نیت لوست پیل کړي، چې د نن ورځې گران زده کوونکي به سبا د یوه پرمختللي افغانستان معماران، او د ټولني متمدن او گټور اوسېدونکي وي.

همدا راز له خوږو زده کوونکو څخه، چې د هېواد ارزښتناکه پانگه ده، غوښتنه لرم، خو له هر فرصت څخه گټه پورته کړي، او د زده کړې په پروسه کې د څیرکو او فعالو گډونوالو په توگه، او ښوونکو ته په درناوي سره، له تدریس څخه ښه او اغېزناکه استفاده وکړي.

په پای کې د ښوونې او روزنې له ټولو پوهانو او د ښوونیز نصاب له مسلکي همکارانو څخه، چې د دې کتاب په لیکلو او چمتو کولو کې یې نه سترې کېدونکې هلې ځلې کړې دي، مننه کوم، او د لوی خدای ﷻ له دربار څخه دوی ته په دې سپیڅلې او انسان جوړوونکې هڅې کې بریا غواړم. د معیاري او پرمختللي ښوونیز نظام او د داسې ودان افغانستان په هیله چې وگړي یې خپلواک، پوه او سوکاله وي.

د پوهنې وزیر

دکتور محمد میرویس بلخي

فهرست

مخ	سرلیکونه	شمېره
----	----------	-------

۱	مناجات	لومړی لوست
۵	سیرت النبی ﷺ	دویم لوست
۱۱	د سولې ارزښت	درېم لوست
۱۵	ټولنه او نوی نسل	څلورم لوست
۱۹	تشبیه (د بیان علم)	پنځم لوست
۲۷	پېغله ملالی	شپږم لوست
۳۳	ډرامه څه ته وایي؟	اووم لوست

شمېر	سرليکونه	مخ
اتم لوست	بايزيد روښان	٤١
نهم لوست	په افغانستان کې د مطبوعاتو لنډ بهير	٤٩
لسم لوست	ترکيب او له جملې سره د هغه توپير	٥٧
يوولسم لوست	پښتو قصيده ((شيخ اسعد سوري))	٦٣
دولسم لوست	چاپيريال ساتنه	٧١
ديار لسم لوست	د پښتو ادبياتو دويمه تاريخي دوره	٧٥
خوار لسم لوست	په ټولنيز ژوند کې د ښځو ونډه	٩١
پنځلسم لوست	ژمنه: يوه روزنيزه کيسه	٩٧
شپاړسم لوست	د پښتو ليکنښو سمه کارونه	١٠٣
اووه لسم لوست	قيام الدين خادم	١١١
اتلسم لوست	پښتو ادبي سبکونه	١١٩
نولسم لوست	لور ته د چارلي چاپلين ليک	١٢٥
شلم لوست	نشه يي توکي (هيروين)	١٣١
يو ويستم لوست	درواغجنه ونه	١٣٧
دوه ويستم لوست	ارزاني خوښکي	١٤٥
درويشتم لوست	د معلوليت عوامل	١٥٣
خلور ويستم لوست	مراد علي صاحبزاده (رح)	١٥٩
پنځه ويستم لوست	په پښتو ادب کې د مېرمنو ونډه	١٦٧
شپږ ويستم لوست	يوهان ولفگاگ فون گوته	١٧٧
اووه ويستم لوست	د بشري حقونو تاريخچه	١٨٥
اته ويستم لوست	ادبي معاصر نثر	١٩١
	ويپانگه	٢٠١
	اخځليکونه	٢١١

مُنَاجَات

په مخکنیو ټولگیو کې مو د کتاب پیل په شعري ژبه د خدای ﷻ په حمد اوستاینه کاوه. په دې ټولگي کې غواړو دا کتاب خدای ﷻ ته پر مناجاتو پیل کړو. مناجات د میم په پېښ لوستل کېږي. له خدای ﷻ څخه، د هغه له ستاینې او شکر سره یوځای، د یوه حاجت د سرته رسېدو او د اړتیاوو د پوره کولو غوښتنه ده. په دې معنا چې له خدای ﷻ سره راز او نیاز، پټې او ورو خبرې کول له مناجات څخه عبارت دي.

مُنَاجَات په اسلام کې خپل ځانگړی ځای او اوږده مخینه لري. پر خدای جل جلاله مینو صوفیانو او فقیرانو له خپل خدای سره په ډېر عجز او نیاز خبرې کړي او له هغه ذات څخه یې د خپلو حاجتونو د پوره کېدو غوښتنې کړي دي. په دې هکله زیاتې بېلگې شته. د بیت نیکه مُنَاجَات د هغې غوره بېلگه ده. بیت نیکه به ویل:

((لویه خدایه، لویه خدایه!
ستا په مینه په هر ځایه،
غر ولاړ دی درناوی کې،
ټوله ژوي په زاری کې،
دلته دي د غرو لمنې،
زمور کیردی دي پکې پلنې،
دا وگړي ډېر کړې خدایه!
لویه خدایه، لویه خدایه!...))

کله چې د مُنَاجَات کلمه واورئ، څه شی در په زړه کېږي؟

لاندې متن د مُنَاجَات یوه بېلگه ده:

الهي، زه څه نه لرم چې تاته یې وړاندې کړم، لاسونه مې تش او سترگې مې ټیټې دي. د گناهونو پټې مې پر اوږو لا پسې درنډیږي. ته په خپل فضل او کرم زما لاس ونیسه او له دې ډاروونکي او خطرناک گړنگه مې راوباسه. سترگې مې پر خپل نور روښانه کړه. په زړه کې مې د عقل ډېوه بله کړه. د خلاصون او فلاح لار راوښیه. تاته د منلو او مقبولو کسانو د لارې لاروی مې کړه، له ځانه مې پردی او خپل ځانته مې نژدې کړه.

الهي، کومه ژبه به ستا ثنا ته ورسېدای شي؟ کوم عقل به ستا صفت وکړای شي؟ کوم شکر به ستا له احسان سره برابرې وکړای شي؟ کوم بنده به ستا له شان سره لایق ستا عبادت وکړای شي؟

ربه، ای له ما خخه ماته نژدې او له ما خخه پر ماباندې مهربانه! ... ما ويخښه، له ماسره له خپل کرم نه کار واخله، زما عمل ته مه گوره، زما تر وسې راباندې بار واچوه، هغسې نه چې زما تر مخه دې پر نورو اچولی وو. (*) زما له شان سره برابره معامله راسره وکړه، زما کړه پر ما تاوان او ستا کرم پر ما احسان!

الهي! ته زموږ حال وينې، زموږ بې وسي هم وينې. بې له تا چاته مخ واړوو؟ بې له تا چاته فرياد وکړو او له چا مرسته وغواړو؟ ته مو عرض واخلي او ته مو حال سم کړې!
الهي! موږ گنهکار يو، موږ شرمسار يو، چاته ورشو؟ له هر باطله بېزار يو. تاته ژاړو، سر په اذکار يو، نه په يو خلې، بل په وار، واريو، په سل، سل خلې، په زر، زر واريو!
الهي! ته مو د رحمت پر اوبو پرېمنځه. الهي! ته مو د غفلت له خوبه راوبښ کړه.
الهي، که ويښ يو ته مو په سد کړه. الهي! که په سد يو، ته عقل راکړه، ته پوهه راکړه، ته مو هوښيار کړه!

الهي! که گنهکار يو، ستا گنهکار يو، ستا رحمت ته سترگې په لار يو، له نورو دروازو بېزار يو!

الهي! موږ ژوندي يو، خو په ژوند نه پوهېږو، ته مو په ژوند پوه کړه، ته مو په ژوند ښاد کړه، ته مو وجدان او ضمير ويښ کړه. ته مو د عقل سترگې بيضا کړه. پر ښو او بدو مو ته آگاه کړه!

الهي ستا دربار ته بيا راغلم، بيا راخم او بيا به راخم، خو لاسونه مې تش دي، په تشو لاسونو راخم. ته مې تش لاسونه بېرته مه لېږه!

د متن لنډيز:

مُنَاجَات د خدای ﷻ ياد او له هغه ذات سره خبرې کول دي. له هغه سره خپل راز شريکول دي. له هغه لوی ذات خخه د خپلو اړتياوو د پوره کولو غوښتل دي. هغه ته خپله بېوسي څرگندول دي. هغه ته دا ويل دي، چې: ((لاحول و لا قوة الا بالله)).

خرگندونې

* د بقرې د سورت وروستيو آيتونو: ((لَاتَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ...)) ته اشاره ده.
 ** لاحول و لا قوة الا بالله، د الله ﷻ (له مرستې پرته) د (بنو) د کولو او د (بدو) د نه کولو هېڅ وس نه لرم. يعنې د الله ﷻ له مرستې پرته له گناه څخه د مخ گرځولو او د نيکو کارونو د سرته رسولو وسه نه لرم.

فعاليتونه

- ۱_ دوه تنه زده کوونکي دې په وار سره د ټولگي په وړاندې راشي او د مُناجات په اړه دې خرگندونې وکړي.
- ۲_ زده کوونکي دې په خو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې په خپلو منځونو کې په پورته يوه مُناجات خبرې وکړي، معنا دې خرگنده او د هغویو تن استازی دې مهم ټکي وليکي او په ټولگي کې دې يې ولولي.
- ۳_ درې تنه زده کوونکي دې د ښوونکي په لارښوونه پورته مُناجات په خوږه ژبه د نورو په وړاندې ديکلمه کړي.
- ۴_ پنځه تنه زده کوونکي دې د ټولگي مخې ته راشي او ودې وايي چې د ژمي رخصتي يې څنگه تېره کړې ده.
- ۵_ څلور تنه نور زده کوونکي دې د روان نوي تعليمي کال په اړه پر خپلو پلانونو وغږېږي.

کورنۍ دننه

زده کوونکي دې هڅه وکړي، د پورته مُناجات په څېر خو کرښې مُناجات وليکي او په بله ورځ دې يې په ټولگي کې ولولي.

د اسلام د ستر پیغمبر ﷺ سیرت

د اسلام د ستر پیغمبر حضرت محمد ﷺ سیرت د راتلونکو نسلونو روزنې ته خورا مهم دی، مسلمانان د خپل استمرار، دعوت او بقا عوامل په همدې اخلاقو کې ویني. د پیغمبر ﷺ اخلاقو ته ډېر ژور پام هغه راز رابرسېره کوي چې د تاریخ د بدلون لامل شو. که څوک د حضرت پیغمبر ﷺ سیرت او اخلاقو ته پام وکړي، نو د هغه په دې وینا به پوه شي: ((زه په خپلو لاسونو داسې یو امت روزم چې راتلونکی تاریخ په لاس کې واخلي)) حضرت پیغمبر ﷺ د ناخوالو په وړاندې د زغم او حوصلې، پر حق ټینګار او د نړۍ له لوړو او ژورو سره د مخامخ کېدو پر مهال په استقامت ډاډ او اطمینان کې ساری نه درلود. په زړه سوي، نرمۍ او بزرګواری کې یې په دې نړۍ کې له موجودو مفاهیمو لوړ ځای درلود. هغه د دې لپاره پیدا شوی و چې پر پېښو او حوادثو بریمن شي؛ انساني نړۍ ته سمون ورکړي؛ انسانانو ته د یوه او واحد خدای جل جلاله د عبادت بلنه ورکړي او خلک سمې لارې ته راوبولي. له دې امله حضرت محمد ﷺ تل د بشر په تاریخ کې د الهام منبع او سرچینه ده.

حضرت محمد مصطفی ﷺ وروستی پیغمبر دی. هغه د نیکو او غوره اخلاقو یوه نمونه وه. د هغه همدا غوره او نیک صفتونه وو چې د اسلام سپیڅلی دین د نړۍ په گوټ گوټ کې خپور شو. نن د نړۍ په بېلا بېلو هېوادونو کې له یو نیم ملیارد څخه زیات مسلمانان ژوند کوي او ورځ په ورځ دا لړۍ لا پسې پراخېږي. د اسلام ستر پیغمبر د اخلاقو او غوره صفتونو داسې یوه ممتازه څېره وه چې په لیک کې نه ځایېږي. د خلکو زړونه د هغه له درناوی ډک دي او ساتل یې د ایمان جزء یا برخه بولي؛ ځکه یې د سر او مال په بیه ساتي.

حضرت محمد مصطفی ﷺ یو پیاوړی، نیک خوږه، زړه سواند او مهربان شخصیت و. حضرت باري تعالی د اسلام ستر پیغمبر ته فرمایلي دي: ((وَ اَنْتَکَ لَعَلٰی خُلُقٍ عَظِیْمٍ)) په رښتیا چې ته د عظیمو او لوړو اخلاقو خاوند یې. حضرت محمد ﷺ فرمایلي دي: ((بعثت لاتمم مکارم الاخلاق))، یعنې زه د دې لپاره گومارل شوی یم چې نېک او غوره اخلاق د بشپړتیا پولې ته ورسوم.

په سیره النبی کې د اسلام د ستر پیغمبر د صورت او سیرت په اړه راغلي دي. ((نوراني څېره او غوره اخلاق یې درلودل. زړه راکښونکی او ښکلی سپری و. سترگې یې ډېرې تورې، ټاټه یې لوړه، وروځې یې کړې او نښتې وې. د چوپتیا په وخت کې به یې وقار څرگند و. که خبرې به یې کولې، نو د سترتوب نښې به پکې څرگندېدلې. خوږ ژبی و، ډېرې خبرې یې نه کولې. ونه یې نه ډېره لوړه او نه ډېره ټیټه وه. ملگرو یې ډېر زیات درناوی کاوه. د خبرو پر مهال به ورته ټولو غوږ نیولی وو او د امر پر مهال به یې یو له بل څخه مخکې کېدل. د هغه د امر په سرته رسولو کې به له ځانه تېرېدل. خوا به یې تل له یارانو ډکه وه، نه به یې تندي ترې و او نه به یې د چا عیب لټولو. ښونکی، له زغمه ډک او رښتیا وینکی و. د وعده په سرته رسولو کې ترټولو مخکښ و. په لومړۍ لیدنه کې به یې هر چاته هیبت او پرتم څرگندیده. چا چې به ورسره خبرې کولې، نو په مینه به یې ورسره پیدا کېده...))

رسول اکرم ﷺ ډېره فصیحه او بلیغه ژبه درلوده. ډېرې خرگندې، معنا لرونکې او بې تکلفه خبرې یې کولې. د عربي ژبې په ټولو گړدودونو پوهېده او له هر چاسره به یې د هغه په گړدود خبرې کولې. په کلمو کې یې رڼايي نغبتې وه. الهي وحې هم په دې کار کې د هغه مرستندویه وه. زغم او حوصله مندي، عفو او د ستونزو او کړاوونو په وړاندې صبر، هغه صفتونه وو چې خدای ﷻ هغه ته ورکړي وو؛ ځکه سره له دې چې حضرت رسول اکرم ﷺ ډېر کړاوونه ولیدل، خو بې صبره نشو او د ناپوهانو او جاهلانو د افراط په وړاندې یې له حلم او نرمۍ پرته هېڅکله بل کار و نه کړ.

هر وخت به چې د اسلام د ستر پیغمبر مخې ته دوه کارونه پراته وو، نو ډېر اسانه به یې ترې غوره کاوه، په دې شرط چې گناه به پکې نغبتې نه وه. هېڅکله یې له چا څخه غچ نه اخیست، مگر دا چې شریعت به تر پښو لاندې شوی و. د خدای رسول له قهر او غوسې ډېر لیرې و. حضرت محمد ﷺ په ورکړه او سخا کې داسې مقام درلود چې د بل چا وسه ورته نه رسېده. وایي له رسول اکرم ﷺ څخه داسې شی نه و غوښتل شوی چې هغه یې په وړاندې ((نه)) ویلي وي. گران پیغمبر تر ټولو زړور و او تل به په سختو شرایطو کې حاضرېده.

هغسې چې دوستانو او دښمنانو پرې اعتراف کړی دی، حضرت محمد ﷺ بخښونکی، پاک لمنی، رښتینی او امین شخصیت و. له پیغمبرۍ د مخه د امین لقب ورکړ شوی و. له اسلام د مخه د جاهلیت په دورې کې د عدل لپاره له هغه څخه مرسته غوښتل کېده. حضرت محمد ﷺ تر ټولو متواضع او له لویۍ لیرې و. هغه نه غوښتل د پاچاهانو په څېر یې مخې ته خلک پورته شي. له خپلو اصحابو سره د یوه عادي شخص په توگه کښیناسته. خپل شخصي کارونه به یې په خپله کول؛ جامې به یې په لاس گنډلې او پیوندولې؛ خپلې میرې یې لوشلې؛ په خپلو وعدو ولاړ و او تل یې له زړه سوي کار اخیست. په معاشرت، ادب او نیکو اخلاقو کې تر ټولو د مخه و. پیغمبر اکرم ﷺ بده ژبه نه کاروله، پر چا یې لعنت نه

وايه. په بازار او لارو کې يې په لوړ غبر خبرې نه کولې. بدی ته يې په بدی ځواب نه ورکاوه، بلکې په عفوي او بخښنې به يې ځوابوله. هېڅکله يې څوک نه پرېښودل چې د درناوي په نامه يې شاته روان شي. په خوړو او جامو کې يې له خپلو خادمانو او لاس لاندې کسانو سره توپير نه درلود. له اړتيا پرته يې خبرې نه کولې. د هر قوم مشر يې د هغه قوم مشر گانه او د هماغه قوم پر مشري يې گومارلو. د نيکي قدر يې کاوه او پر هغې يې ټينگار کاوه. له بدی يې کرکه کوله. کار يې په ډېر اعتدال سر ته رساوه، اختلاف او مجادله يې نه کوله. نژدې ياران يې تر ټولو غوره خلک وو. هغه ته تر ټولو گران هغه څوک و چې تر نورو زيات له خدايه وېرېده. د هغه چا منزلت يې لوړ گانه چې تر نورو يې له خلکو سره زياته مرسته، همکاري او غمخوري کوله. په مجلسونو کې يې د ځان لپاره کوم ځانگړي ځای نه ټاکه. د خلکو په منځ کې به په يوه خالي ځای کې کښېناسته. ټولو ناستو خلکو ته به يې يو ډول پام کاوه چې په غونډې کې ناست کسان ونه وايي تر هغه ورته بل سړی غوره دی. پيغمبر ﷺ په غونډو او مجلسونو کې تر ټولو باوقاره شخصيت و. لاس او پښې يې هرې خوا ته نه غځولې. خدا يې يوازې يوه موسکا وه. خبرې يې له اندازې لرې او ډېرې نه وې.

حضرت پيغمبر ﷺ په ډېرو بې نظيرو صفتونو او کمالونو ښکلی شوی و، خداى ښه ادب ورکړی او خطاب يې ورته کړی و: ((وانک لعلى خلق عظيم))

دې اخلاقي ځانگړتياوو د خلکو زړونه حضرت پيغمبر ﷺ ته داسې نژدې کړل؛ داسې د خلکو په زړونو کې محبوب او داسې يو لارښود ترې جوړ شو چې د قوم سرکشي او غرور يې په نرمۍ بدل او ډلې، ډلې د خداى په دين مشرف شول او نن پېرۍ پېرۍ وروسته د هغه مينه، محبت او درناوى د هر مسلمان په زړه کې خپې وهي. (صلی الله عليه وسلم)

د متن لنډيز:

نبوي اخلاق په حقيقت کې د پيغمبر اکرم ﷺ له رسالت څخه عبارت دي چې هغه يې د وينا، کرني او تگلارو له لارې بشري ټولني ته وړاندې او په پايله کې يې د ژوند معيارونه بدل کړل. نيکي او بڼه چلند يې د بدۍ او ناوړه چلند پر ځای دود کړ. خلک يې له ظلمت او تيارې څخه رڼايي ته رهنمايي کړل؛ بنده گان يې د بنده د بنده گي پر ځای د واحد خداي بنده گي ته راوبلل. د تاريخ تگلوري يې برابر او سمې لارې ته سيخ کړ او په بشري نړۍ کې يې د ژوند لاره بدله کړه؛ خو په دې ټکي پوهيدل له دې پرته شوني نه دي، تر هغه چې د پيغمبر اکرم ﷺ له رسالت څخه د د مخه وخت حالتونه د هغه جناب له رسالت څخه له راوړوسته حالت او بدلونونو سره پرتله نشي.

فعاليتونه

- ۱- څو تنه زده کوونکي دې په وار سره د ټولگي مخې ته راشي او د حضرت محمد ﷺ د غوره اخلاقو په اړه دې دوه، دوه دقيقې وينا وکړي.
- ۲- زده کوونکي دې په پنځو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې د اسلام پر دين د خلکو د مشرف کېدو د لامل په توگه د حضرت رسول اکرم ﷺ د اخلاقو په ارزښت غور وکړي، خپلې موندنې دې تنظيم کړي. د هرې ډلې استازي دې هغه د نورو زده کوونکو په وړاندې ولولي او ټول زده کوونکي دې پرې آزاد بحث وکړي.
- ۳- درې تنه زده کوونکي دې د ټولگي مخې ته راشي او لاندې کلمې دې د متن په مناسبو ځايونو کې وکاروي او نورو ته دې واوروي.
گناه، ستر، غوره، زړور، پراته، غچ، آسان، وسه، تر پښو لاندې، گران، نغښتې، ورکړه، غوسې، حاضرېده

هرکله به چې د اسلام د... پیغمبر مخې ته دوه کارونه ... وو، نو ډېر ... به یې ترې ... کاوه، په دې شرط چې ... به په کې ... نه وه. هېڅکله یې له چا څخه ... نه اخیست، مگر داچې شریعت به شوی و. د خدای رسول له قهر او ... ډېر لیرې و. حضرت محمد ﷺ په ورکړه او سخا کې داسې مقام درلود چې د بل چا ... ورته نه رسېده. ... پیغمبر تر ټولو... و او تل به سختو شرایطو کې

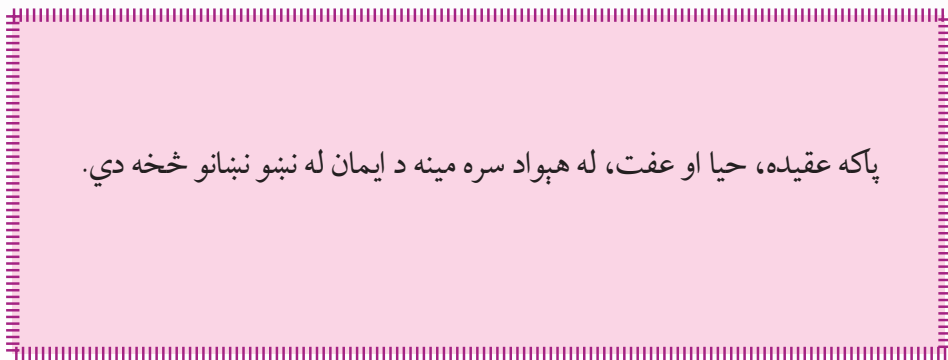
۴_ د محمد ﷺ وینا او عمل ته څه وایي؟ دوه تنه زده کوونکي دې پرې خبرې وکړي.

۵_ که د زده کوونکو په ډله کې د کوم یو نعت یاد وي، د ټولګي په وړاندې دې په خواږه آواز ولولي.

۶_ درې تنه زده کوونکي دې د ټولګي مخې ته راشي. یو تن دې په متن کې پنځه گونې یاگانې ولټوي او د هغوی اړوندې کلمې دې نورو ټولګیوالو ته ولولي. بل زده کوونکی دې په متن کې ساده بیانيه جملې او درېم تن دې مرکبې جملې پیدا او نورو زده کوونکو ته دې په گوته کړي.

زده کوونکي دې په کورونو کې د رسول اکرم ﷺ د اخلاقو په اړه لس کرښې مقاله وليکي او په بله ورځ دې ټولګي ته راوړي.

د سولې ارزښت

هغسې چې ژوند د کار نوم دی، سوله د ژوند نوم دی. د ژوند لپاره کار اړین دی. که کار نه وي، سړی که ژوندی هم وي، په مړو شمار دی. ژوند او کار یو د بل لازم او ملزوم دي. چېرته چې ژوند وي، هلته کار وي؛ چېرته چې کار وي، هلته ژوند وي. بې له کاره ژوند معنا نه لري. همداسې سوله درواخلی. سوله د ژوند نوم او ژوند د سولې نوم دی. که سوله نه وي، ژوند تریخ دی. که سوله نه وي ژوند، ژوند ته نه پاتې کېږي. که سوله نه وي، ژوند به څه ارزښت ولري؟ د سولې ارزښت هغه مهال ډېر څرگند دی چې یو ولس په جگړې کې ښکېل وي. د هوسایي په ارزښت هغه مهال انسان پوهېږي چې په کړاو اخته شي.

د یوه سوله ییز ژوند ارزښت په څه شي کې پروت دی؟

سوله ډېر پراخ مفهوم لري. سوله د انساني ژوند بنسټ جوړوي. سوله ژوند ته رنگ او خوند ورکوي، خو دا رنگ او خوند هغه مهال سړي ته څرگندېږي چې سوله نه وي. سوله له دوو تنو څخه نيولې، بيا د کورنۍ د غړو، قومونو او ولسونو او په پای کې د يوه هېواد دننه د استوګنو خلکو تر منځ د هغوی په ورځني ژوند اغيز کوي. که دوه تنه په خپل منځ کې پر يوه شي خوابدي شي، نو اړيکي يې شلېږي؛ که په يوې کورنۍ کې د پلار او مور، د مور او پلار او اولادونو يا د اولادونو په خپلمنځي اړيکو کې تاوتریخوالی راشي، ژوند يې تريخېږي.

که يو ولس په خپل منځ کې يو تر بله په جنگ جگړو بوخت وي، يا پر يوه خپلواک هېواد باندي پردي، بريد او يرغل وکړي، نو عادي او ورځني اړيکي يې شلېږي او ژوند يې له ستونزو سره مخامخ کېږي.

په پورته ټولو حالاتو کې د سولې نشتوالی ورځني ژوند له خنډونو سره مخامخ کوي او د پرمختګ او سوکالۍ مخه يې نيسي. د جگړې په شرايطو کې د ژوند څرخ په تپه درېږي. خلک وژل کېږي؛ ټپي کېږي؛ نيول کېږي؛ اسيران کېږي؛ بېکوره کېږي؛ مهاجرت او کډوالۍ ته اړيستل کېږي؛ کورونه او بناونه په کنډوالو اوږي؛ کرنيزې ځمکې شاړېږي؛ د اوبه خور بندونه ويجاړېږي؛ ښوونځي تړل کېږي؛ پلرونه د زامنو جنازې خاورو ته سپاري او زاړه په ځوانانو نولېږي؛ روغتونونه ناروغانو او ټپيانو ته نشي رسېدای. همداسې بې شمېره نورې ناخوالې درواخلی.

وګورئ، په جگړې کې ښکيليدل او له سولې لاس په سر کېدل انسان له څومره ستر ناتار او کړاو سره مخامخ کوي. کله چې خولې وتړل شي، عقل او پوهه مغلوبه شي او پر ځای يې يو او بل د ټوپک د شپيليو په خولو خبرې پيل کړي، نو ناخوالې زېږي او رڼا پر تورتم بدلېږي.

داسې کوم کار او مشکل نشته چې په خبرو حل نشي، خو که د خبرو د اورېدو لپاره غوږونه کاڼه نشي او ناپوهي پر پوهې برلاسې نشي، ځاني گټې پر ملي گټو لوړې ونه گڼل شي، که د ځان تر څنګ نور هم ومنل شي، که زغم او ځان تېرېدنې ته د يوه بنيادي اصل په سترګه

وکتل شي، نو داسې کومه ستونزه او رېره نه پاتې کېږي چې حل او هواره نشي.
 سخ پر هغه چا، پر هغه قوم، ولس او پر هغه پرگنو چې ځان تر نورو لوړ نه گڼي، د هر
 چا پوله او برید پېژني؛ سوله پر تاوتریخوالي، جنگ او جگړې غوره بولي؛ ټولې رېرې او
 ستونزې د جرگو پر ټغر هواروي.

د متن لنډيز:

سوله انساني اړتيا ده. سوله ژوند ته وايي. که سوله نه وي، ژوند تريخ وي. جگړه د
 شخړو او لانجو د حل لاره نه ده. شخړې په خبرو او جرگو هوارېږي. افغانان له جرگو
 سره لرغونې بلدتيا لري. خپل ټول تاوتریخوالي په خبرو لېرې کوي. پوهان او هونبیاران
 د ټوپک د شپېليو پر ځای په خولو خبرې کوي. د لاس غوټه په لاس پرانيزي. خپلو
 اولادونو او ماشومانو ته نیک او خوږ میراث پرېږدي. خپل هېواد او خپله خاوره ورته
 گرانه وي. خپلو ځانونو او خپلو هېوادوالو ته د یو هوسا او سوکاله ژوند په لټه کې وي.
 هڅه کوي، خپل هېواد د سیمې او نړۍ د هېوادونو په لیکه کې ودروي. دا ټول هغه
 مهال شوني دي چې خپلمنځي دښمنۍ او ترېگنۍ شاته پرېښودل شي او ټول په دې وینا
 عمل وکړي چې:

که زه وایم چې زه يم او ته وایې چې زه يم؛ نه به ته یې نه به زه يم.
 خو که زه وایم چې ته یې او ته وایې چې ته یې؛ هم به ته یې هم به زه يم.

فعالیتونه

- ۱- پنځه تنه زده کوونکي دې په وار سره د ټولگي مخې ته راشي او دوه، دوه دقیقې دې د سولې په اړه خبرې وکړي.
- ۲- زده کوونکي دې پر پنځو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې پر لاندې ټکو خبرې اثرې وکړي:

• سوله څنگه ټينگيږي؟

• د سولې په ټينگولو کې کومو اصولو ته بايد پام وشي؟

• د سولې په اړه د خبرو اترو اساسي ټکي کوم دي؟

هره ډله دې په لنډ ډول خپل نظر وليکي او د هرې ډلې يو تن استازی دې په وار سره د ټولگي پر وړاندې خبرې وکړي. په پای کې دې پوښتنو ته ځوابونه ووايي او له خپلو نظريو څخه دې دفاع وکړي.

۳- هر زده کوونکی دې په ځانگړي ډول له لاندې کلمو څخه يو متن جوړ کړي او د نورو په وړاندې دې ولولي:

سوله، انساني، ژوند، بنسټ، سوله، رنگ او خوند، خوابدي، اړيکې، شلپږي، ژوند، ترخيري.

۴- دوه تنه زده کوونکي دې د نورو په استازيتوب د ټولگي مخې ته راشي. يو له بل څخه دې د سولې په اړه پوښتنې وکړي او ځوابونه دې واورې. نور ټولگيوال دې ورته غوږ شي. په پای کې دې د پوښتنو او ځوابونو په اړه خپل نظر څرگند کړي.

۵- لاندې اصطلاح گانې او عبارتونه څه معنا لري؟ خبرې پرې وکړئ او که داسې نورې اصطلاح گانې او عبارتونه درته ياد وي، وپې وايئ:

د لاس غوټه په خولې پرانيستل؛ د ټوپک په شپېلۍ خبرې کول؛ د ژوند څرخ په تپه درېدل، لاس په سر کېدل.

کورنۍ دننه

زده کوونکي دې په هېواد کې د سولې او امنيت د ټينگولو په اړه خپل وړانديزونه او نظريې وليکي او بله ورځ دې په ټولگي کې د نورو په وړاندې ولولي.

جگړه د هر ولس تدریجي ځان وژنه ده.

ټولنه او نوی نسل

هره ټولنه له ماشومانو، پېغلو، ځوانانو او زړو څخه جوړه شوې ده. هر یو یې پر خپل، خپل ځای ډېر ارزښت لري. ماشومان د سبا ورځې میندې او پلرونه دي. هغوی سمې او سالمې روزنې ته اړتیا لري. هغوی د خامې اوسپنې په څېر دي. هره بڼه چې مو زړه وي، هغه ترې جوړولای شی. پېغلې او ځوانان د عقل او متو زور لري. هغوی د یوې ټولنې د ملا تیر جوړوي. که سم وروزل شي، د ټولنې بڼه معماران به وي. که پام ورته نه وي شوی، نو کېدای شي د ټولنې بنسټونه ونړوي او پر بله یې واړوي. مشرانو او زړو خلکو تر شا ډېرې تجربې او د ژوند خوږې او ترڅې پرېښي دي. هغوی د درناوي وړ دي.

پېغلې او ځوانان څنگه د یوې ټولنې بنسټ ټینګولای شي؟

پېغلې او ځوانان د يوې ټولنې د ملا تير جوړوي. رگونه په بدن کې ستر ارزښت لري. پاكه وينه له زړه څخه د بدن ټولو ځايونو ته رسوي او په بدل کې يې كارېدلې وينه د تصفيې لپاره زړه ته لېږدوي.

پېغلې او ځوانان همداسې درواخلی. هغوی د ټولنې تر ټولو ستر او ارزښتمن پورکی دی. څومره چې هغوی په ښوونه او روزنه ښه سمبال وي؛ څومره چې يې روزنه او تربيه رغنده او سالمه وي؛ څومره چې د ټولنې د خواخوږۍ احساس ورسره وي؛ په هماغه اندازه به د ټولنې لپاره د هغوی ارزښت او اهميت زيات وي. د ټولنې لوړوالی او ځوروالی د پېغلو او ځوانانو په سمې روزنې، نيكو اخلاقو او لوړ احساس پورې اړوند دی. په يوې ټولنې کې د ناخوالو په وړاندې بې توپيره پاتې کېدل د پېغلو او ځوانانو ارزښت راټيټوي.

پېغلې او ځوانان په يوې ټولنه کې ستر رسالت پر غاړه لري. هغوی دنده لري ټولنه سم لوري ته رهبري کړي. په ټولنه کې زړو ناسمو دودونو او رواجونو ته د پای ټکی کېږدي. د بېلگې په توگه وگورئ، افغاني ټولنه له يو لړ ناوړو دودونو سره لاس او گړپوان ده؛ پېغلې په بدو کې ورکول کېږي؛ پېغلې او ځوانان له خپلې خوښې پرته يو بل ته وديږي؛ د غم او ښادۍ په مراسمو کې ملامتونکي دودونه او رواجونه سرته رسيږي او همداسې نور نامنلي او ناگڼلي دودونه او رواجونه. که چېرته پېغلې او ځوانان د خپلو مشرانو په مرسته وغواړي دا ناوړه دودونه واړوي، کولای شي دا کار وکړي. له خپلو مشرانو سره کښينې او له هغوی سره د دې دودونو د منفي او ناوړو اړخونو په اړه خبرې وکړي او هغوی ته روښانه کړي چې نننۍ ټولنه هاغه د پېړيو، پېړيو پخوانۍ ټولنه نه ده، بلکې نننۍ ټولنه نوې غوښتنې او نوی ژوند غواړي. اوس نړۍ د يو کلي ښه غوره کړې ده. د يوې ټولنې دود او فرهنگ ډېر ژر په يوې لارې نه په يوې لارې پر بلې ټولنې اغېز کوي. د نشه يي توکو په کارونې کې يو شمېر ځوانان بې توپيره پاتې شوي دي. په داسې حال کې چې دوی کولای شي په کلکه د هغې مخه ونيسي او پرې نږدې چې پېغلې او ځوانان په هغې روردي شي.

د متن لنډيز:

د يوې ټولنې په جوړښت كې پېغلې او ځوانان تر ټولو ډېر او مهمه اغېزه لري. په دې معنا، همدا پېغلې او ځوانان دي چې د ټولنې جوړښت ساتي او ټينگوي يې. ځوانان او پېغلې بايد ډېر سم وروزل شي، د هر شي ارزښت او اهميت ورته په گوته شي او خپل مسووليتونه او دندې وپېژني، ترڅو په راتلونكې كې دوي هم خپل مسووليتونه په سمه توگه سرته ورسوي. پر دې ټكي پوهېدل اړين دي چې د بامسؤوليته ځوان نسل د سالمې روزنې لپاره لا له هماغه كوچنيوالي او ماشومتوب څخه د هغوى سمې او رغندې روزنې ته بشپړ پام وشي او په مسووليت وروزل شي، كه نه نو خداى مه كړه، بيا به وخت تېر وي او د لاسونو موبنل به د ټولنې له شلېدو پرته بل څه لاس ته را نه وړي.

فعاليتونه

د ټولگي په وړاندې پرې خبرې وكړي. نور زده كوونكي كولای شي، پر موضوع ازاد بحث وكړي.

۲- زده كوونكي دې پر مناسبو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې له ځوان نسل څخه خپلې غوښتنې او د هغو ځوابونه وليكي او د هغوى يو تن استازى دې يې د نورو په وړاندې ولولي.

۳- د نشه يي توکو د کرکيلې او پر نشو باندي د اخته کېدو د مخنيوي لارې کومې دي؟

څلور تنه زده کوونکې دې په دې اړه د نورو په وړاندې خبرې وکړي.
۴- کورنۍ تربيه او روزنه د ځوانانو پر ژوند څه اغېز لري؟ آیا يوازې کورنۍ د ځوانانو پر روزنې اغېز لري، که نور لاملونه هم شته؟ یو تن زده کوونکی دې د پورته پوښتنې په اړوند له نورو ټولگيوالو سره خبرې وکړي او پایله دې پر تختې وليکي.

کورنۍ دننه

ځوانانو ته څه کول په کار دي؟ هغوی څنگه کولای شي خپلې ټولنې ته گټور او اغېزمن واقع شي؟ د ځوان نسل رول د يوې ټولنې په ودانۍ او پرمختگ کې څه دی؟ زده کوونکي دې په دې هکله لس کرښې مقاله وليکي او ټولگي ته دې يې راوړي. هڅه دې وکړې چې ليکنه يې ادبي رنگ ولري.

زده کوونکي دې لاندې څلوريزه ولولي او خوند دې ترې واخلي:

چې بې عرش او کرسی لاندې تر قدم دي
بالا تر دی هسې شان قدم د زړه
د خليل تر کعبې دا کعبه ده لويه
که آباد کا څوک ويران حرم د زړه
عبدالرحمن بابا

زغم لويه زړورتيا ده.

تشیبه

عربي خورا بلدايه ژبه ده، شعر او شاعري پکې اوج ته رسېدلې. شعرونه يې خپل اوزان لري. همدا شان د بديع او بيان په گانو سينگار شوي ده. لومړنی شخص چې په اسلامي دوره کې يې د بيان د علومو يا ادبي فنونو تتبع او څېړنه وکړه، ابو عبيده مثنی (۲۱۱ هـ. کال مړ) و. د بيان فن عبدالله بن معتمر (۳۹۶ هـ. مړ) وضع کړ او بيا ډېرو ادیبانو پر دې فن کار وکړ. په گران هېواد کې د اسلام له راتگ سره سم د مذهبي ژبې په توگه د عربي ژبې نفوذ پر پښتو او دري ادبیاتو خپلې وزرې وغورولې. زموږ ملي ادبیاتو ځان په دې بهير کې ورگډ کړ. دهغوی لار يې خپله کړه او د عربي ژبې پر اوزانو برابر د نظم او شعر ويل پيل شول. په ادبي فنونو کې معاني، بيان او بديع شامل دي. په بيان کې له تشبيه، استعارې، کنایې او مجاز څخه بحث کېږي. د بديع علم د وينا يا کلام لفظي او معنوي ارزښتونه يا لفظي او معنوي ادبي صنعتونه راپېژني او په معاني کې د وينا بيان او مطلب د ښې افادې لارو چارو ته پاملرنه کېږي او په بنسټيزه توگه له فصاحت او بلاغت څخه بحث کوي.

بيان څرگندولو ته وايي او په ادبي اصطلاح کې هغه پوهنه ده چې په مرسته يې يوه يا څو
معناوې په داسې بېلا بېلو لارو ادا شي چې د څرگندتيا او ابهام له مخې ښکاره توپير
ولري.

تشبيه ورته والي ته وايي. دا ورته والی به يا په بڼه کې وي يا به په معنا کې وي؛ يعنې که دوه
شيان يا دوه حالته څو گډ صفتونه، وجهې او مشابهنه سره ولري، تشبيه بلل کېږي. په ادب
کې دا ورته والی په حقيقي معنا نه را اخیستل کېږي، بلکې يو شی له بل شي سره پرتله
کېږي. د بېلگې په توگه: مخ له گل سره تشبيه کول. گل ښايسته وي، سور او سپين وي، تازه
وي، نو مخ ته هم د داسې صفتونو ورکول هغه له گل سره ورته کوي. دويم دا چې ښکلا
او صفت له لومړۍ (مشبه) نه په دويم (مشبه به) کې زيات وي. که ووايو حميد د جميل
په څېر تکره دی. نو دا مازې تشابه شوه، خو که ووايو گلالي د گل په څېر ښايسته ده. دلته
گلالي له گل سره تشبيه شوې ده.

ادبپوهانو په واقعيت کې تشبيه د معنا د بيانولو ډېره لومړنۍ او اسانه لاره چاره بللې ده. څرنگه
چې انسان د ډېرو کارونو او شيانو له ماهيت او حقيقت څخه خبر نه دی او هغه شيان نشي
تعريفولای، نو له هغو شيانو سره چې بڼه يې پېژني او ورسره آشنا دي، تشبيه کوي يې.
تشبيه پنځه رکنونه لري: مشبه، مشبه به، د تشبيه وجه، د تشبيه توري، د تشبيه غرض.
۱ - مشبه، هغه ته وايي چې له بل شي سره ورته يا تشبيه کېږي. لکه، د مخ ورته کول له
گل سره.

بېلگې:

هېڅ مې نه زده محبت که اور دی دا
په اور سوځم په رضا که زور دی دا
په دې بيت کې "محبت" مشبه، "اور" مشبه به، "که" د تشبيه توری دی.

لاندې بيت ته وگورئ:

چې ربيبي مې بې صرفې د زړگي ولې

کېرې وروځې دي د يار که لور دی دا

په پورته دويم نيم بيتي کې "وروځې" مشبه، "لور" مشبه به، "د وروځو او لور" ترمنځ "کوروالی" وجه شبه ده.

۲ - مشبه به، هغه ته وايي چې د بل شي ورته والی او تشبيه يې ورسره کېږي، لکه مخ چې له گل سره تشبيه شوی دی. وگورئ په لاندې بيت کې:

الهي د محبت سوز وگداز را

په دا اور کې د سهي سمندر ساز را

په دې بيت کې "محبت" له "اور" سره تشبيه شوی دی. "محبت" مشبه او "اور" مشبه به دی.

۳ - د تشبيه وجه، هغه يو يا څو مشترک صفتونه چې د مشبه او مشبه به ترمنځ موجود وي، د تشبيه وجه يې بولي. لکه په دې لاندې بيت کې:

د بادام په څېر مې زړه سوری سوری شي

چې راپورته په غمزه سترگو بانه کېږي

په پورته بيت کې "زړه" مشبه، "بادام" مشبه به، "په څېر" د تشبيه کلمه، "سوری سوری کېدل" يې د مشترک صفت يا تشبيه وجه ده. د تشبيه وجه بنيایي په مشبه به کې تر مشبه زياته، قوي او څرگنده وي.

۴ - د تشبيه توري يا کلمې: هغه توري يا کلمې چې مشبه له مشبه به سره تړي، د تشبيه توري ورته وايي، لکه: په څېر، په شان، غوندې، هغسې، هسې، داسې، څنگه، لکه، په دود، په څېر، ...

آينې غوندې خوله پټه سوال جواب کړه

مناسب نه دی اشنا ته رسوا عرض

په پورته بیت کې "شاعر" مشبه "آینه" مشبه به، "غوندې" د تشبیه کلمه ده. یا:
چې د سپرلي گلونه گورم ماته د گل په شان جانان ریاډوینه
په دې لنډۍ کې "جانان" مشبه "گل" مشبه به، "په شان" د تشبیه کلمه ده.
۵ - د تشبیه غرض: هغه مقصد او مطلب چې له تشبیه څخه اخیستل کېږي، د تشبیه غرض
ورته وایي. هدف لپاره یو شی له بل شي سره تشبیه کېږي.

د تشبیه ډولونه

تشبیه د بېلابېلو خواوو او څرنګوالي په اعتبار زیات ډولونه لري. دلته یې دا لاندې ډولونه
درېژنو.

الف: د طرفینو د موقعیت له مخې په دوه ډوله ده.

اول: مفروقه تشبیه چې په یو بیت یا نیم بيتي کې د هرې مشبه ترڅنګه مشبه به راغلې وي،
لکه:

لال دې شونډې، غاښ مرغلرې
خوله دې غونچه قند دې خبرې
کامگار گدای شه ستا په در کې
چېرې یې نه کا رقیبان لرې

د پورته شعر لومړي نیم بيتي کې "شونډې" مشبه، "لال" مشبه به، غاښ "مرغلرې"
مشبه به دی. په دویم نیم بيتي کې "خوله" مشبه، "غونچه" مشبه به، "خبرې" مشبه، "قند"
مشبه به دی. څرنګه چې مشبه له هرې مشبه به سره نژدې واقع شوې ده، نو مفروقه یا جلا
جلا تشبیه یې بولي.

اوبنکې در، رنگ کهریا، زړه لکه لال

جنس مې ډېر ولې رونق د بازار نشته

په پورته بیت کې "اوبنکې" له "مرغلرو"، "رنگ" له "کهریا" او "زړه" له "لال" سره تشبیه
شوی دی.

خوله غونچه، سترگې نرگس، زلفې سنبل دي
خط ريحان دی څه گلزار په لاس راکېوت
په دې بيت کې "خوله" له "غونچې"، "سترگې" له "نرگس"، "زلفې" له "سنبل" سره تشبيه
شوي دي. د طرفينو د موقعيت له مخې مفروقه تشبيه بلل کېږي.

مخ دې څراغ سينه دې باغ دی خدايه پتنگ شم که بورا ورباندې شمه
زلفې سنبل مخې دې گلاب دی زنه دې سيب د سمرقند در دې غابونونه
دويم: ملفوفه (نغاړلې يا په لفافه کې) تشبيه
دا هغه تشبيه ده چې په يوه مسره يا بيت کې مشبه او په بله مسره يا بيت کې يې مشبه به
راغلي وي. لاندې بيت ته وگورئ:

تورو زلفو ته يې گوره بنايسته دواړه رخساره
د جهان په باغ کې نشته سنبل هسې سمن هسې
په پورته بيت کې "زلفې" مشبه او "سنبل" مشبه به دی. "رخسار" مشبه، "سمن" مشبه به دی.
گورو چې دواړه مشبه په يو نيم بيتي او مشبه به په دويم نيم بيتي کې راغلي دي. يعنې مشبه
به له مشبه سره نژدې نه ده راغلې. له دې امله يې ملفوفه (نغاړلې) تشبيه بولي.
نورې بېلگې:

دا څه زلفې، څه رخسار او څه ذقن دی
څه سنبل، څه گلاب، څه نسترن دی
* * *

تورې زلفې شنه خالونه سره رخسار
شنه توتيان دي سره گلونه تور بنامار
د پورته بيت په لومړي نيم بيتي کې "زلفې"، "رخسار" او "ذقن" مشبه او په دويم نيم بيتي
کې "سنبل"، "گلاب" او "نسترن" مشبه به دي.

د دویم بیت په لومړي نیم بيتي کې "زلفې"، "خالونه" او "رخسار" مشبه او په دویم نیم بيتي کې "نوتیان"، "گلونه" او "بنامار" مشبه به دي.

خرنگه چې مشبه او مشبه به سره نژدې نه دي راغلي، نو ملفوفه تشبیه ورته وايي.

ب: د ابتذال او ندرت له مخې تشبیه په دوه ډوله ده.

نادره تشبیه، مبتذله تشبیه

۱ - نادره تشبیه هغه تشبیه ده چې په شاعرانو کې لږ استعمال ولري او یا کوم شاعر نوې پیدا کړې وي. لکه په دې بیت کې:

لکه خس د سیلاب خلاص له گمراهی یم

پر اوږو د رهبر سپور یم تر منزله

* * *

چې یې خال په مخ کې ونم حیرانیرم

په جنت کې ولې ږدي عاصي یو گام

د پورته بیت په لومړي نیم بيتي کې د "یم" "م" چې د مفرد متکلم لپاره متصل ضمیر

دی مشبه او "خس" یې مشبه به دی. په دویم نیم بيتي کې "رهبر" مشبه او د لومړي نیم

بیتي "سیلاب" مشبه به دی. د دویم بیت په لومړي نیم بيتي کې "خال" مشبه او په دویم نیم

بیتي کې "عاصي" مشبه به دی. "مخ" مشبه، "جنت" مشبه به دی. خرنگه چې دغسې

تشبیهات شاعرانو لږ کارولي دي، نو نادره تشبیه بلل کېږي.

۲ - مبتذله تشبیه، هغه تشبیه ده چې په شاعرانو کې خورا زیات استعمال ولري. لکه:

مخ دې لکه گل صنم زلفې دې سنبل صنم

په پورته بیت کې "مخ" له "گل" سره او "زلفې" له "سنبل" سره تشبیه شوي دي. خرنگه چې

هر شاعر دغسې تشبیهات کاروي، نو ځکه ورته مبتذله تشبیه ویل کېږي.

تشبیه نور ډېر ډولونه هم لري، خو مهم یې همدغه وو چې دلته دروېژندل شول.

- ۱- یو تن زده کوونکی دې د ټولگې مخې ته راشي او تشبیه دې نورو ته وروپېژني.
- ۲- دوه زده کوونکي دې د ټولگي مخې ته راشي. یو تن دې د تشبیه د رکنونو نومونه واخلې او بل تن دې تعریف او په یوې بېلگې کې دې یې وښيي.
- ۳- یو بل زده کوونکی دې د ټولگي مخې ته راشي او د موقعیت له مخې دې د تشبیه ډولونه ووايي.
- ۴- دوه زده کوونکي دې د ټولگي مخې ته راشي، یو تن دې د مفروقې او بل تن دې د ملفوفې تشبیه بېلگې ووايي.
- ۵- دوه زده کوونکي دې د ټولگي مخې ته راشي، یو تن دې د ندرت او ابتذال د تشبیه توپیر څرگند کړي او بل تن دې هغه په بېلگو کې وښيي.
- ۶- دوه زده کوونکي دې د ټولگي په وړاندې د غرض له مخې تشبیه څرگنده او بېلگې دې ووايي.
- ۷- ټولگي دې په مناسبو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې د یوې تشبیه څو مثالونه پیدا او د ډلې یو تن استازی دې هغه د نورو په وړاندې تشریح کړي.
- ۸- همدا پورته ډلې دې په گډه په یو کاغذ کې تشبیه او د هغې ډولونه په یوه گراف کې څرگند کړي او د هرې ډلې یو غړی دې هغه د ټولگي په وړاندې نورو ته تشریح کړي.
- ۹- یو، یو زده کوونکی دې د ټولگي مخې ته راشي او په خپل وار دې په لاندې بیتونو کې مشبه، مشبه به، وجه شبه، د تشبیه توري او د تشبیه غرض ولټوي او تشریح دې یې کړي:
شونډې دې یاقوت دي مرغلري سپین غابڼونه
سرتړ پایه درست د پاچاهانو خزانه یې
چې بلا یې د قامت راته ښکاره شوه
گویا پاڅېده بلا د قیامت
څو به شمېرم زه غمونه د هجران
هومره ډېر دي لکه رېگ د بیابان
چې یې خال په مخ کې وینم حیرانېرم

په جنت کې ولې ږدي عاصي یو گام
لکه پټ سپاره د جنگ نېزې پر غاړه
دا اوږده باڼه پرې پورې سترگې ستا
دادي کمځی په لېچو بلوسي
که دې ماران په لېچو دوه ساتلې دینه
دا څه قد دی دا څه سترگې دا څه مخ دی
داڅه سروه څه نرگس دا څه گلشن دی
لکه باد صبا راشي ژر گذر کا
ما خوشحال چې ازمیلي دی میثاق ستا
که د زلفو مار پې وخوري عاشق گرم دی
چې یې لاس په اژدها باندې کښیښ
ښاپیری چې لیده نشي سبب دادی
مخ دا ستا له شرمه نغاري په حجاب
خو گلرنگه چهرې راغلي په جهان
بیا فنا شوې لکه گل د گلستان
نرگس کوزگوري له شرمه
ستا د سترگو په ځواب
د جنت حورې که گوري ستا ومخ ته
نوربه واچوي له مخه نقابونه

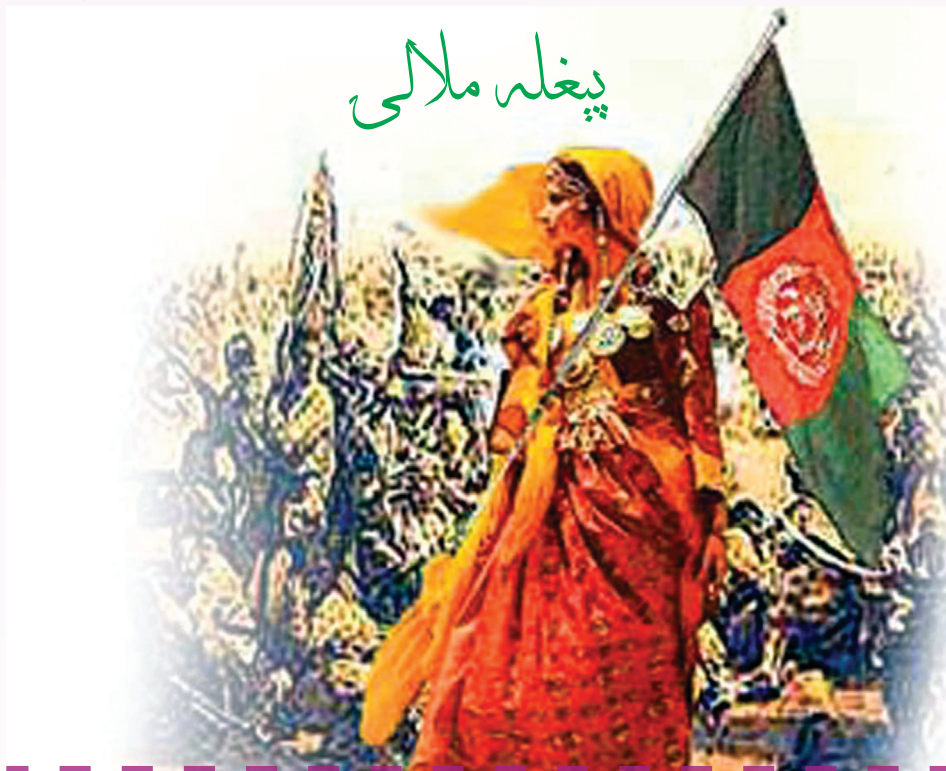
کورنۍ دننه

زده کوونکي دې په کورونو کې د کوم شاعر شعرونه وگوري او په هغو کې دې د تشبیه او د
هغې بېلگې پیدا او په کتابچو کې دې ولیکي او په بله ورځ دې په ټولگې کې ولولي.

پېغله ملاکي

د افغانستان تاريخ له اتلوليو او مېرانو ډک دی. په دې ډگر کې نه يوازې نارينه برخه لري، بلکې مېرمنو هم د خپلو نارينه ورونو ترڅنگ زياتې اتلولۍ او مېراني شودلي دي. دا هره يوه يې داسې څېره ده چې کارنامې او مېراني يې، سر بېره پردې چې زموږ د وياړ او افتحار نښه ده، زموږ او د راتلونکو نسلونو لپاره د لارې او پله حيثيت لري. موږ د بېلا بېلو ټولگيو د پښتو ژبې په درسي کتابونو کې پښتني نارينه او ښځينه څېرې پېژندلې دي. ښايي د هغوی کارنامې د خپلې لارې مثال کړو او د هغوی د پښو پر پل، پل کښېږدو. دلته د مېوند د اتلې، پېغلې ملالۍ په اړه لنډ معلومات لولو.

– د ملالۍ نوم ولې د هر چا په خولو کې پروت دی؟

د ملالی د ژوند د پېښو په اړه پوره معلومات په لاس کې نشته. له مور سره د هغې د ځای او کورنۍ سمه پته نشته او نه راته څرگنده ده چې دا پیغله څوک، د چالور او د کومې سیمې او کلي وه. د میوند د فتحې د ننگ او جنگ په ډگر کې ددغې نومیالی پیغلې نقش لکه د لمر په څېر هرچاته څرگند دی. په دې اړه د خلکو له خولو راپاتې شوې خبرې او تاریخي شواهد لږ و ډېر یوه خوله دي. د وینا په ډېر لږ توپیر او بدلون د میوند په فتحه کې د هغې غوڅ او ټاکونکی نقش تاییدوي.

د "پښتنې مېرمنې" د کتاب لیکوال، عبدالروف بینوا لیکي: ((د ۱۲۹۷ هـ. ق کال د برات د میاشتې پر اووه لسمه د دوشنبې په ورځ افغاني زلمیانو د خپل وطن د ساتنې په نیت سرورنه پر میدان ایښي او د میوند ډگر ته د سربښندنې لپاره حاضر شوي وو. ټکنده غرمه وه. غازیان تېري او سترې ستومانه وو. د میوند په دښته کې هېڅ اوبه هم نه وې. نژدې وه چې افغاني لښکر د تندې له امله ماتې وخوري. په داسې حال کې چې د لښکرو بیرغچي هم سخت زخمي شو او بیرغ یې له لاسه ولوبد، یوه پیغله راغله، بیرغ یې په سرو منگولو واخیست، ناراه یې کړه:

خال به د یار له وینو کښېږدم
چې شینکي باغ کې گل گلاب و شرموینه
که په میوند کې شهید نه شوې
خدایېرو لالیه بې ننگۍ ته دې ساتینه

ددې پیغلې دا غږ یو آسماني غږ و. د افغاني زلمیانو وینې یې په جوش راوستې او د (الله اکبر) په ناراه یې پر غلیم یرغل وکړ. دښمنان یې تار په تار او خپله پاکه خاوره یې د هغوی له ناپاکو قدمونو څخه وژغورله. دا پیغله ملاله نومېدله.))

په نورو ځایونو کې پورتنی مفهوم د الفاظو په لږو ډېر بدلون سره داسې راغلی دی: ((یوې خواته د میوند پر دښته پراته د پېرنگي پوځونه په هر ډول وسلو او امکاناتو سمبال وو. بله خوا افغانان په تش لاس، خو د ایمان او عقیدې په وسله سمبال، د هغوی مقابله ته راوتلي وو. هغوی په دې نیت او تکل وو چې دغه لښکرې له خپلې خاورې څخه وباسي او هېواد

د دوی له ناولو منگولو څخه آزاد کړي. له افغاني غازيانو سره په دغه جگړه کې افغاني مېرمنې هم شاملې وې. ځینو یې غازیانو ته خواږه، اوبه او باروت رسول او ځینې له خپلو پلرونو، وروڼو او میرونو سره اوږه پر اوږه د دښمن مقابلې ته ولاړې وې. د دغو نومیالیو په ډله کې یوه هم ملاله وه.

د "افغانستان درمسیر تاریخ" لیکوال د هغه وخت د یو نومیالی مؤرخ، میرزا یعقوب علي خوافي د کتاب په حواله لیکي، په دغه جگړه کې له دولس زره انگریزي پوځ، عسکرو او صاحب منصبانو څخه د جگړې له ډگره یوازې (۲۵) تنه ژوندي په تېښته بریالي شول. د "زموږ غازیان" لیکوال، محمد ولي څلمی د "فتو لا خالفین" د کتاب (شیپورهای پیروزی میوند) له مخې لیکي: "کله چې د زیاتې کلکې ژوبلې په نتیجه کې میوند فتح او افغاني غازیان د خپلو شهیدانو د ښخولو په تکل کې وو، غازي سردار محمد ایوب خان پوښتنه وکړه، دغه نجلی څوک ده چې په یو داسې نازک حالت کې یې په خپلو ملي لنډیو افغاني لښکر په ننگ او غورځنگ راوست؟ ځواب ورکړ شو چې دا د یو شپون لور، ملاله او د میوند د (کشک نخود) اوسېدونکې ده. بل ورته وویل، دا ډېره زړوره وه. د غازیانو تر څنگ یې باید ښځه کړو. ایوب خان وویل ښه وایاست. ملایانو او ملي مجاهدینو د بخښنې دعا ورته وکړه او هم هلته یې خاورو ته وسپارله."

همدارنگه میر غلام محمد غبار په (افغانستان درمسیر تاریخ) او لويس دوپري په خپل اثر (افغانستان) کې د ملالی سربښندنه او ننگیالیوب ستایي او تاییدوي یې. له پورته څرگندونو دا ښکاري چې ملاله د میوند په همدې تاریخي جگړه کې د شهادت مقام ته رسیدلې او تلپاتې نوم یې په برخه شوی دی. دغه ستره ویاړلې کارنامه یې زموږ د هېواد په تاریخ کې په زړینو کرښو لیکل شوې. تر هغه چې افغانان او افغانستان وي، له چا به نه هېرېږي او په ډېر درناوي به لمانځل کېږي. د دې نومیالی او ننگیالی پېغلې قبر په میوند کې معلوم او ډېر خلک یې زیارت ته ورځي.

روح دې تل ښاد او یاد وي!

د متن لنډيز:

هغسې چې وويل شول، زموږ تاريخ له نومياليو آغلو او ښاغلو ډك دی. هغوی يا د خپل قوم په مشرۍ خلكو ته خدمت كړی، يا يې د تورې او قلم په زور د خاورې غلیمان خپلي او تېښتې ته اړايستلي، يا يې د پوهنې او علم بيرغ اوچت كړی او يا يې د قلم په ژبه په نظم او نثر خپل ویده وروڼه او خویندې راوښ كړي دي. دا هر يو په خپل ځای د درناوی او ستاینې وړ دي. پېغله ملاله د دې سلگونو پېغلو او شاه زلمو له ډلې څخه يوه ده چې په خپل پښتني غيرت يې خپل وروڼه له حتمي ماتې څخه ژغورلي او دښمن يې تار په تار كړی دی. د دوی ټول ژوند زموږ د اوسني او راتلونكي نسل لپاره يو لوست دی. بايد هغه په ډېر ځير او غور ولولو. هڅه وكړو داسې كارنامې له ځانه پرېږدو چې د راتلونكي نسل لپاره د افتخار او سرلورۍ نښه شي.

فعالیتونه

- ۱_ پنځه تنه زده كوونكي دې په خپله خوښه د ټولگي مخې ته راشي او دوه، دوه دقيقې دې د پښتني شهادت په اړه خبرې وكړي.
- ۲_ زده كوونكي دې پر پنځو ډلو وویشل شي. هره ډله دې په خپلو منځونو كې پر لاندې ټكو خبرې اترې وكړي:
 - آزادي څه مفهوم لري؟
 - د آزادۍ تر لاسه كول آسان دي او كه ساتل يې؟ څنگه؟ بيان يې كړئ.
 - د يوه هېواد د آزادۍ د ساتلو لپاره تر ټولو اړين شی كوم دی؟ ولې؟هره ډله دې په لنډ ډول خپلې نظريې وليكي. بيا دې د هرې ډلې استازی په وار سره د ټولگي پر وړاندې خبرې وكړي. په پای كې دې پوښتنو ته ځوابونه وويي او له خپلو نظريو څخه دې دفاع وكړي.

۳- هر زده کوونکی دې په ځانگړي ډول له لاندې کلمو څخه یو متن جوړ کړي او د نورو په وړاندې دې ولولي.

مېوند، ملاله، جگړې، شهادت، تلپاتې، ویاړ، تاریخ، کربنو، په ډېر درناوي، نومیالی او ننگیالی، پېغلې، د میوند د شهیدانو په، او ډېر خلک یې زیارت ته ورځي.
روح دې بناد او یاد دې تل تاند او تازه وي!

۴- دوه تنه زده کوونکي دې د نورو په استازیتوب د ټولگي مخې ته راشي. یو له بل څخه دې د ملالې د اتلولۍ په اړه پوښتنې وکړي او ځوابونه دې واوري. نور ټولگیوال دې ورته غوږ شي. په پای کې دې د پوښتنو او ځوابونو په اړه خپل نظر څرگند کړي.

۵- لاندې اصطلاح گانې او عبارتونه څه معنا لري؟ خبرې پرې وکړئ او که داسې نورې اصطلاح گانې او عبارتونه درته یاد وي، وپې وایئ:

د شرومبو مچ، د پوزې پېزوان، لور په لوټه تېره کول، د اوبو ځگ ته لاس اچول، په شا تلل.

زده کوونکي دې د هېواد تېر تاریخ ته نظر واچوي او په هغه بهیر کې دې د پېغلې ملالې په اتلولۍ یوه مقاله ولیکي او بله ورځ دې یې په ټولگي کې د نورو په وړاندې ولولي.

نېکمرغه هغه څوک دی چې د نورو له ناورو کړنو پند واخلي او پخپله یې سرته و نه رسوي.

لاندې شعر ولولئ، پر مفهوم يې ځان پوه او خوند ترې واخلي:

په آزار د مظلومانو حایل مه شه
له لوگي د سوبو زړونو غافل مه شه
د ټوپک د تورې غوڅ به خښتن روغ کا
مسلمان د آه په غشي گایل مه شه
که آزار د مسلمان د چا مطلب وي
دا مطلب يې تر قیامته حاصل مه شه
هسې خوی کوه چې نور عالم دې ستایي
ته په خپله د خپل ځان په ستایل مه شه
په جهان بده خواري نشته تر سواله
که دې زده د خپله پلاره سایل مه شه
ستاد حسن یاد زما په زړه کې لیک شول
دغه نقش مې له خاطره زایل مه شه
خودې روح په تن کې شته دی اې کامگار
يو ساعت د دین له چارو کاهل مه شه
«کامگار خټک»

ډرامه څه ته وايي؟

د یوې ژبې ادبیات، که لیکلي وي او یا شفاهي، د ولس د مخینې، فرهنگ، ټولنیز او سیاسي شعور ښکارندوی او په ډېرو حالتونو کې د یوې ټولنې د مخکښ او لارښود حیثیت لري. ټولنه هغه خواته بیایي چې وخت او شرایط یې غوښتنه کوي. د ظالم لاس له مظلوم څخه لښوي. ټولنیزې ناخوالې خلکو ته بیانوي او له هغې څخه د خلاصون لار ورته ښيي. کیسه، ناول، رومان، ډرامه او ... بېلابېل ادبي ډولونه او ژانرونه دي چې په خپل وار د ولسونو د پخوانیو، اوسنیو او یا راتلونکو پېښو او ژوند هینداره ده.

په لسم ټولګي کې مو د لنډې کیسې په اړه معلومات تر لاسه کړل. دلته په لنډ ډول د پښتو ډرامې په اړه خبرې کوو.

تاسو به هرو مرو د ډرامې نوم اورېدلی وي. ستاسو په اند ډرامه څه شی دی؟

ډرامه يا ننداره د يوناني ژبې له "ډراو" څخه جوړه شوې او معنایې فعل او عمل دی. ډرامه او عمل له یو بل سره نه شلیدونکي اړیکې لري. پر دې بنسټ ډرامې ته په "فعل سره شونډه" هم ویلای شو. د یوې موخې د څرگندتیا لپاره ډرامه تر ټولو غوره او اغېزمن عمل دی. د جوړښت له مخې ډرامه درې ډولونه لري.

۱- د سټیج ډرامه، ۲- راډیويي ډرامه، ۳- تلویزیوني ډرامه. (فلمونه او نندارې په کې راځي.) هره یوه یې ځانگړې ژبه او وسایل لري. د منځپانگې له مخې ډرامه په دوو ډولونو ده.

۱- تراژیکه یا تراژیدي ډرامه، ۲- کومیکه یاخندنې ډرامه
تراژیدي هغې ډرامې ته وایي چې د غم، درد، ویر او ژړا حالت او پېښې پکې راغلې وي. د کومیدي اصطلاح د هغې ډرامې لپاره کارول کېږي چې خوښي، خدا او نیکمرغي پکې نغښتي وي.

د ډرامې بنسټیز توکي.

۱- کیسه: هره ډرامه باید یوه خوندوره کیسه ولري. کیسه چې څومره انساني فطرت او بشري ژوند ته نژدې وي، هغومره ډرامه ښکلې وي.

۲- ترتیب (پلاټ) یا اډانه. په کیسه کې د پېښو نظم، اوډون او ترتیب ته وایي. ډرامه پر دغه اډانې ولاړه ده. اډانه یا پلاټ دومره یو له بل سره تړلې او راکښلې وي چې د یوې کلمې له ایستو سره وړانځېږي. په دې توگه په اډانه کې لنډیز، پرله پسوالی او نظم لوی ارزښت لري.

۳- پیل، اوج او پای: د ډرامې پیل ښایي داسې وي چې لوستونکي، اوریدونکي او لیدونکي له ځان سره یوسي. د کیسې پیل د کیسې اوج ته لار هواروي. د ډرامې په منځ کې د بېلا بېلو لوبغاړو (کرکتورونو) تر منځ ټکر یا کشمکش رامنځته کېږي چې دې ته د ډرامې څوکه یا اوج وایي. دا غوټه بیا د ډرامې په پای کې ایله کېږي. د ډرامې پای باید منطقي وي او د لوستونکي، اوریدونکي او یا لیدونکي زړه ته پرېوځي چې د داسې پېښو پایله همداسې وي. د ډرامې لیکوال ته ښایي چې ډرامه په تصادفي او ناڅاپه ډول پای ته ونه رسوي.

لوبغاري (کرکترونه): د ډرامې لوبغاري بنيادي د ډرامې پېښو ته سا ورکړي او داسې يې پر مخ يوسي چې پر لوستونکو، اورېدونکو يا ليدونکو ژور اغېز و ښندي او دا هله شونې ده چې لوبغاري د خپلې ټولني رښتيني استازيتوب وکړای شي.

ډيالوگ او ژبه: په ډرامې کې داسې ژبه کارول کېږي چې د لوستونکو، اورېدونکو يا ليدونکو زړه په موتي کې کلک ونيسي او خوند ورکړي. هر لوبغاري ته د هغه له پوهې سره سمه ژبه کارول په کار دي، داسې نه چې د بزگر او ډاکټر توپير ونه شي.

په ډرامې کې درې حالتونو ته ځانگړی پام اړول کېږي:

۱- وخت: داسې چې بايد ډرامه او ژبه يې د يو مهال وي. يعنې داسې ونه شي چې ډرامه تاريخي وي او ژبه يې او سنی وي او نه دا چې يو ځوان ته د زاره سړي نقش ورکړ شوی وي.

۲- ځای: د ډرامې پېښه چې په کوم ځای کې پېښېږي، بايد تصويرونه يې هم د همغه ځای وي؛ يعنې داسې نه وي چې پېښه په افغانستان او تصويرونه يې د نورې پر مختلې نړۍ وي.

۳- عمل: دې ټکې ته پام په کار دی چې عمل او ژستونه له پېښې سره تړاو ولري؛ يعنې داسې نه وي چې مړی شوی وي او لوبغاري خاندي.

د ډرامې پيل له لرغوني يونانه شوی دی. په لرغوني يونان کې شاعري ډېره غوړېدلې او ډرامه د يوناني ادب ارزښتناکه څانگه وه. په لرغوني مصر کې هم د يوې ډرامې څرک لگېدلی چې نوم يې "ايبې ډوس" و او د يوه واکمن "اوسي رس" په مړينې ښودل شوې وه. بيا يې انگرېزي ادب ته لار پيدا کړه. وروسته د هندي او عربي له لارې پښتو ته راغله.

په پښتو کې لومړۍ ډرامه د عبدالاکبرخان اکبر "درې يتيمان" ده. دغه ډرامه پر ۱۹۲۷ ميلادي کال کې ليکل شوې او روزنيزه بڼه يې درلوده. دا ډرامه د اتمانزيو د لېسې په کلني غونډې کې نندارې ته وړاندې شوې وه. د هند د نيمې وچې تر وېش د مخه زياتره ډرامې د پيرنگي استعمار په وړاندې د مبارزې په ملاتړ ليکل شوې دي. په پښتو کې پر ډرامه يې

اصولو برابره ډرامه اسلم خټک ليکلې ده چې د "وینو جام" نومېږي او پر ۱۹۳۵ کال له راډيو نه خپره شوه. د پښتو زياتره ډرامې په پښتونخوا کې رامنځ ته شوې دي او افغانستان د اړينو وسايلو د نشتوالي له امله تر ډېره له ډرامې بې برخې پاتې شوی دی. په کوزه پښتونخوا کې لاندې کسانو پښتو ډرامې ليکلي دي:

عبدالله جان اسير، عبدالخالق خلیق، عبدالکریم مظلوم، امير حمزه شينواری، داودشاه برق، سمندر خان سمندر، ميا سيد رسول رسا، يوسف ورکزی، عبدالله جان مغموم، رضا مهمندي، شوکت الله اکبر، رحمان کاکا خیل، اياز داود زي، مراد شينواری، اشرف مفتون، رشيد دهقان، اشرف دراني، خیال بخاري، ولي محمد خليل، عمر ناصر، ډاکټر محمد اعظم اعظم، خالقداد اميد، گل افضل خان، نثار محمد خان، همایون هما، عابد شاه عابد، نورالبشر نوید، ساحر اږيدی، محب الله شوق، همایون همدرد، فریدالله احساس او...

پښتو ژبې ته له نورو ژبو څخه هم ډرامې را ژباړل شوې دي چې د لطيف وهمي له اردو نه ژباړلې ډرامه "د قرطبي قاضي" او د سراج خټک له انگرېزي نه ژباړلې ډرامې "د وينز سوداگر" او "مکبث" د ستاينې وړ دي.

په افغانستان کې د ډرامې دا ليکوال د يادولو وړ دي:

پوهاند عبدالحی حبيبي، عبدالرؤف بېنوا، ف. فضلي، عبدالمنان ملگري، عبدالرؤف قتيل، بسم الله کمکی، سيدجان ملال او يو شمېر نور.

د متن لنډيز:

د ډرامې کلمه له يوناني ژبې "ډراو" نه راوتلې ده. فعل او عمل ته وايي. ډرامه او عمل يو له بل سره نه شلیدونکې اړیکې لري. په دې توگه ډرامې ته په "فعل سره ښودنه" هم ويلای شو. هره ډرامه بايد يوه خوندوره کيسه او اډانه ولري. ډرامه درې برخې، پيل، اوج او پای لري. پيل يې بايد داسې وي چې لوستونکي،

اورېدونکي يا ليدونکي له ځان سره يوسي. د کيسې پيل د کيسې اوج ته لار هواروي. د ډرامې په منځ کې د بېلابېلو لوبغاړو (کرکټرونو) ترمنځ ټکر يا کشمکش رامنځته کېږي چې دې ته د ډرامې اوج وايي. دا غوټه بيا د ډرامې په پای کې پرانيستل کېږي. د ډرامې لوبغاړي بايد ډرامې ته سا ورکړي او داسې يې پر مخ يوسي چې پر لوستونکو، اورېدونکو او ليدونکو ژور اغېز واچوي. په ډرامه کې داسې ژبه کارول کېږي چې د لوستونکو، اورېدونکو او يا ليدونکو زړه په موټې کې کلک ونيسي او خوند ورکړي. په پښتو کې لومړۍ ډرامه د عبدالاکبر خان اکبر "درې يتيمان" ده چې پر ۱۹۲۷ کال يې ليکلې ده. تر دې وروسته په پښتونخوا او افغانستان کې يو شمېر ليکوالو د ډرامې ليکلو ته مخه کړې ده. د سټيج، راډيو او تلويزون لپاره گڼې ډرامې يا نندارې ليکل شوي دي.

د ډرامې بېلگه:

د کلو رنځور

(برده پورته کېږي.)

د پښتونخوا غرونه چې ځای پر ځای يې پر سر لږه واوره ښکاري، دومره هسک دي چې ته به وايې آسمان يې د ښکلولو لپاره راټيټ شوی دی. د شنو درو، پاکې فضا، رڼو اوبو منظره هومره ښکلې ده چې د انسان روح تازه کوي. د زرکو اوازونه او د کوهسار نسيم سپرې په نڅا راولي. هغه بل پلو ته ارت او لوی دښتونه په نظر راځي او د غاټولو په گلونو داسې ښکاري، ته به وايې چې د خپلواکۍ جگړه يې نن خلاصه شوې او پښتنو زلميانو دا ځمکه د دښمن په وينو لړلې ده. خو چې سپرې لږ ډېر ځير شي، د دې غرونو په لمنو کې به وويني چې "پښتون" رنځور پروت او له رنگه يې معلومېږي چې د کلو رنځور دی. مړ لا نه دی، خو د ده او د مرگ ترمنځ هېڅ هم پاتې نه دي. کله کله سترگې روڼې کړي، مگر ژر د بېهوشۍ چپه پرې راشي...

سر ته يې "خيرات خور"، پښو ته يې "دمگر"، يو اړخ ته يې "خان" بل ته يې "ملک"

ناست دی. خلور سره د رنځور د رنځ په شاوخوا کې خبرې کوي.
خان په قهر: اوه، لا په لاس کې یې قوت شته! عجبه رنځور!؟ زما په خیال ټگي
کوي.

ملک: باید بې مالګې ډوډۍ ورکړ شي... د رنځور داسې لاس غورځول خطر ناک
وي!!

دمګر: تاسې بېغمه اوسئ. ما داسې دم نه دی "پو" کړې چې دی بیا سر راپورته کړي...
خو دا یې په وجود پیری ننوتی دی. یوه "دودکه" به هم غواړي.

خان: په هر صورت باید لاسوونه یې وتړل شي.

خیرات خور: (په عجز) خو... خو... خو...

ملک: بیا څه خوسی خوسی لرې؟ په دې باب د چاشفاعت نشو منلای.

خیرات خور: توبه، توبه... یه، یه... زه او شفاعت!

تاسې ما مه گنهاروی... خو، خو یوڅه... (په ګوته د رنځور واسکت ته اشاره کوي).

ملک: (خاندې) هه، هه، هه... واسکت غواړې؟

خیرات خور: هو، د خدای په جات... اوس همدا یو واسکت کفایت کوي.

خان: واخله، واخله،... ستا خو هېڅ مړېده نشته!

(د رنځور واسکت کاري او ملک یې لاسونه تړي، دمګر یې خپلیو ته لاس اچوي او

وايي:)

دمګر: زه نو تر چا پاته یم... دا یې هم زما!

(رنځور سترګې روڼوي، په ډېر قهر شاوخوا گوري.)

دمګر: فضل، فضل، فضل؟ ملک کاکا د رنځور پیری سترگو ته راغلی...؟!؟

خیرات خور: هو، هو سترګې یې بدې سرې شوې... څه نورې بلاوې په سترگو

ویني.

ملک: چاره یې څه ده؟

خان: باید سترګې یې هم وتړل شي....

ملک: بڼه دې وویل ... د رنځور حال بد دی، باید هېڅ شي ته ونه گوري... د رنځور لپاره استراحت ضرور دی. مور باید خپل رنځور خو مو توان وي، همداسې ویده وساتو، وپښوالی یې خطرناک دی!!
ټول په گډه: بالکل درست!

(د رنځور سترگې هم ترې. رنځور لږ لږ په هوښ راځي.)

رنځور: څه کوی؟ څه رانه غواړی؟

تاسې خو زما هر څه راڅخه غصب کړل. زما د باغ مېوې، د ځمکې غلې او نور نعمتونه تاسې وخورل. زه مو په وچه ډوډۍ وغولولم. ... وینې مو راوچې کړې، بې واکه شوم، په رنځ اخته شوم ... بیا لا هم په دې حال کې راڅخه ویرېږئ. لاسونه مو راوتړل. اوس یوازې دا کتل مو هم راباندې پیروزو نه دي؟ ولې ظالمانو؟

خیرات خور: الله توبه، پرته او چټیات یې شروع کړل. ما ویل چې خیرات وکړئ، خیرات ... تاسې ونه منله. الله فضل!

رنځور: چټیات نه دي، رښتیا وایم ... تاسې د خپلې گټې لپاره زما وینې راوچې کړې. زه مو سترې ستومانه کړم. کلونه کلونه کېږي چې تاسې زما د لاس گټې راڅخه اخلئ. جامې مې رانه کارېئ. هر څه خورئ، خو زما د صحت غم نه خورئ. ... اوس مو د خپلې گټې لپاره په بستر کې اچولی يم. کوم وخت چې زما هر څه خلاص شي، بیا به نو ما پرېږدئ او تاسو به... (دلته خیرات خور په خوله لاس ږدي او دمگر سر ښوړوي.)

دمگر: خدای دې زموږ کور او کلی له شیطانه وساتي. ... دا د شيطان خبرې او ډېر بد شگون دی. ... لکه چې پیری یې خولې ته راغی. باید ژر یې خوله وتړله شي چې نور څوک یې دا پرته وانه اوري.

ټول په گډه: بېشکه!!

ملک: هو، یو رنځور باید دومره ونه ویرېږي.

خان: ژر یې خوله پټوی چې نور په دې رنځ اخته نشي.

(د رنځور خوله هم تړي. په دې وخت کې د شنو درو له منځه د وینو زلمیانو ډله لېدل کېږي چې د رنځور خواته راروانه ده او د وینوالي ترانه وايي.*)
 (* د عبدالرؤف بېنوا لیکنه

فعالیتونه

- ۱- درې تنه زده کوونکي دې د ټولگي مخې ته راشي. هر یو دې په خپل وار لاندې درېو پوښتنو ته ځوابونه ووايي:
 - الف: د جوړښت له مخې ډرامه څو ډولونه لري؟ نومونه یې واخلئ.
 - ب: د منځپانگې له مخې ډرامه په څو ډولونو ده؟ هر یوه یې څه شی څرگندوي؟
 - ج: یوه ډرامه څو بنسټیز توکي لري؟ نومونه یې واخلئ.
- ۲- د زده کوونکو شپږ دوه کسيزې ډلې دې د ټولگي مخې ته راشي. درې لومړۍ دوه کسيزې ډلې دې په خپل وار یوه تراژیدي او دویمه درې کسيزه ډله دې یوه کیمیايي ننداره د حرکتو له لارې تمثیل کړي.
- ۳- یو تن زده کوونکی دې د ټولگي مخې ته راشي او ودې وایي چې د ډرامې د بیان ژبه ښايي څنگه وي. بېلگه دې وړاندې کړي.
- ۴- یو بل زده کوونکی دې د ټولگي مخې ته راشي او ودې وایي چې یوه کیمیايي ډرامه خپل پیغام څنگه لیدونکو ته وړاندې کوي.
- ۵- ټول زده کوونکي دې سوچ وکړي چې په ډرامه کې وخت، ځای او عمل څه معنا لري. د هغوی له ډلې څخه دې درې تنه د ټولگي په وړاندې هغه بیان کړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې هڅه وکړي په خپلو کورنو کې یوه لنډه ډرامه ولیکي. موضوع دې پخپله وټاکي او په بله ورځ دې هغه په ټولگي کې ولولي.

بايزيد روښان

د روښانيانو غورځنگ د تېري او زور په وړاندې د افغانانو د مبارزې يو روښانه فصل دی او په افغاني تاريخ کې يو څرگند او روښانه دريځ لري. د روښاني غورځنگ يوه ستره ځانگړتيا داده چې د خلکو د تنوير او د ټولنيز عدالت د تبليغ لپاره يو پيغام هم لري. د روښانيانو ايدلوژي د شکل په لحاظ عرفاني او تصوفي بڼه لري، خو د محتوا په لحاظ يو ملي ازادي بښونکی غورځنگ دی. د دې غورځنگ په سر کې بايزيد روښان و. غواړو د نورو وتلو شاعرانو او ليکوالو په لړ کې چې په تېرو ټولگيو کې مو وپېژندل، دلته بايزيد روښان درويږنو.

روښان چې اصلي نوم يې بايزيد دی، په ۹۲۶ هـ.ق. کې د پنجاب په جالندر کې زېږېدلی دی. پلار يې شيخ عبدالله نومیده. شيخ عبدالله په اصل کې د کندهار اورمړ و. له کندهاره د وزيرستان کابې گورم ته (د وزيرستان د بدر په وادۍ کې د غره لمنې ته يو ځای دی چې په پښتنو کې شهرت لري). لارل او هلته مېشت شول. روښان وايي، زما پلار عبدالله قاضي د محمد زوی و. کورنۍ مو انصاري ده. محمد دولس زامن درلودل چې په دوی کې عبدالله په فضيلت مشهور و او قاضي توب يې کاوه. د محمد بل زوی خدايداد نوميد چې زوی يې خواجه اسمعيل د عبدالله وراره و. دغه سړي ته بايزيد عقيدت درلود. د مخزن الاسلام ليکوال، اخوند درويزه وايي، د وزيرستان په کابې گورم کې د پښتنو څو قبيلې سکونت لري چې اورمړ او انصاري هم له دغو قبيلو څخه گڼل کېږي. مياروښان له انصاري قبيلې څخه دی چې دغه قبيله په علم، صلاح او تقوا کې مشهوره ده. درويزه ليکي: "پوه شه ای زويه چې د کابې گورم د سيمې په اورمړ افغانانو کې د عبدالله په نامه يو سړی و له پوهې او صلاح سره. هغه د عالمانو او صالحانو له اولادې څخه و. د قضا له مخې د هغه د بايزيد په نامه يو زوی پيدا شو...". "بل ځای ليکي: "د بايزيد پلار او نيکه دواړه د اورمړ عالمان وو. هم رښتيني وو په دين کې".

بايزيد روښان په داسې يوې کورنۍ کې لوی شو. د خپل عصر ديني علوم، فقه، تفسير، حديث، اخلاق او تصوف يې لوستي وو. بايزيد يو رياضت کوونکی او د روحانيت پلوي و. پياوړی مبلغ او مجاهد و. پنځه کاله يې په کور کې په رياضت تېر کړل. په دې ډول د بايزيد نافذ شخصيت او اغېزمن تبليغي قوت او د مشرتابه وړتيا د څېړلو او پلټلو وړ خواوې دي. پر خلکو د ده شخصيت اغېزه کوله او د ده خبرې به يې په عقيدت او اخلاص اورېدې.

روښان په څلورو ژبو پښتو، فارسي، عربي او پنجابي پوهيده او په دغو څلورو ژبو يې ليکل او لوستل هم کول. په پښتو ليکنه کې يو خاص سبک لري چې ترده د مخه يې په پښتو کې نورې بېلگې ليدل شوې نه دي.

تر ده د مخه د پټې خزانې منظومې لرغونې ټوټې او د سلیمان ماکو د تذکرې منثورې نمونې (۶۱۲ هـ. ۱۲۱۵ م.) لرو چې د پښتو ژبې د نظم او وینا له سمون سره برابري دي؛ یعنې هغه ډول چې خلک پښتو وایي، لیکوال هم په هغه ډول خپل مطلب سم لیکي. په عربي ادب کې اته سوه کاله د مخه یو راز فني نثر هم باب شوی و چې جملو به یې مسجع درلوده. لیکوال به داسې مسجع جملې سره جوړولې چې د پای کلمې به سره یو رنگه او موزونې وې.

روښان خپل پښتو نثر په دغه ډول فني او مسجع ډول لیکلی دی. خپله روښان ددغه سبک غوره کول یو الهامې غږ بولي چې ورته وویل شو:

"او بایزیده، وکښه خیرالبیان، په هغسې الحان چې یې به لوست سورة رحمن."

خیرالبیان د پښتو یو پخوانی پېژندل شوی کتاب دی چې ترموږ رارسېدلی دی. خیرالبیان د پښتو ځانگړو تورو لپاره ځانته بڼې او املا لري.

تر روښان وروسته اخوند دروېزه خپل پښتو او فارسي مخزن الاسلام (۱۰۱۵ هـ. _ ۱۶۰۵ م.) شاوخوا ویکه چې د موضوع له پلوه له خیرالبیان او روښان سره مخالفت ښيي، خو د سبک او انشاء له مخې د روښان پیروي او تقلید کوي. تر دې وروسته په پښتو کې ډېر منثور کتابونه راوتلي دي او ټولو د پیر روښان د سبک پیروي کړې ده.

د روښان لاندې تالیفات موږ ته څرگند دي:

۱ - خیرالبیان په پښتو، فارسي، عربي او پنجابي ژبولیکل شوی دی،

۲ - مقصود المؤمنین، په عربي ژبه لیکل شوی،

۳ - صراط التوحید، په فارسي ژبه لیکل شوی دی،

۴ - فخر الطالبین،

بایزید روښان د یو پوه سړي په توګه د وخت د ښکېلاک پر خلاف له عقیدوي محاذ څخه جګړه پیل کړه. روښاني غورځنګ د یوې ملي ایډیالوژۍ په پیروۍ راوچت شو. ده په ډاګه ویل، هر څوک چې خپل ځان نه پېژني، خپل خدای هم نشي پېژندلای. روښان وویل، د خدای په نزد ټول انسانان مساوي دي. اصل و نسب او دنیایي اعتبار څه اهمیت نه لري. کله چې بایزید د پیروښان په لقب د اعتبار خاوند شو، هغه خلک یې ټول تر شاوخوا راټول شول چې د وخت د استبداد تر فشار لاندې خپل شوي وو. د روښان تعلیمات چې سرېره پر مذهبي هغه یې ملي ارزښت هم درلود، داسې قدرت ونيو چې هېچا له هغه څخه سر نشو غړولای.

د روښاني غورځنګ ایډیالوژیکي ارزښت دادی چې هغه له مذهبي عقیدې سره ملي مبارزه ملګرې کړه او خپلو مرېدوانو ته یې له مذهبي تعلیم سره توره هم په لاس ورکړه. د ګورګاني دربار پلویانو چې هر څومره زور ولګاوه، د روښاني غورځنګ خراغ یې مړ نه کړای شو. روښان ځان د پښتنو مشر باله او د ده زوی جلال الدین هم ځان د پښتنو پاچا ګاڼه. دوی خزانه او تشکیلات درلودل او د جګړو شکل یې ګوریلايي و. روښان په پای کې جل وواوه او په ۱۸۵۹ م. کال کې مړ شو. د روښان ملي مبارزې تقریباً ۱۶۰ کاله دوام وکړ او له کندهار څخه تر سواته او له اباسین څخه تر کابل پورې ټوله سیمه یې د ګورګانیانو لپاره یو تنور ګرځولې وه.

د خیرالبیان موضوع:

د خیرالبیان ډېره برخه پښتو ده. د پښتو جملو په منځ کې د قرآن عظیم آیتونه او ځینې حدیثونه یا عربي مقولې د دلیل په ډول راوړل شوي دي. د قرآني آیاتو فارسي تحت الفظ ترجمې هم د کتاب پر حاشیه لیکل شوي دي. یوازې د کتاب په پیل کې د پنجابي لهجې ځینې جملې هم لیدل کېږي.

د خیرالبیان مضامین ټول شرعي احکام او عقاید او د تصوف او اخلاقو مباحث دي، د حلال او حرامو بیان دی او دا ټول د حنفي فقهي له کتابونو څخه رااخیستل شوي دي، لکه هدایه، کنز، قدوري او نور.

په خپله روښان خیرالبیان داسې معرفي کوي:

"کړې مې دی، خیرالبیان، په څلور ژبې، موافق له قرآن. په کې دی، بیان د رشتیا د دروغ د حلال د حرام او بیان د کړ و نکړ د هر مقام. (د خیرالبیان خطي نسخه)"

دا کتاب له لومړۍ پاڼې څخه په حمد و نعت شروع کېږي. نورې برخې یې پندونه او اخلاقي تبلیغ، له مرگه، قبر او د دوزخ له عذابه ډارونه ده. وروسته بیا د شریعت، طریقت، حقیقت او معرفت څېړنې راغلې دي. د شریعت په برخه کې د اسلام د پنځو بناوو (توحید، لمونځ، روژه، زکات او حج) بیان دی. وروسته د طریقت او اخلاقو بیان راوړل شوی او د کامل پیر د متابعت په اړه څرگندونې شوي دي. د توحید مسئله یې ډېره څېړلې او په آسانه پښتو ژبه یې بیان کړې ده. په هرځای کې یې د دلیل او برهان په توگه د قرآن عظیم آیتونه، حدیثونه او د اسلامي لویانو ویناوې راوړي دي.

خیرالبیان له فقهي احکامو څخه یوازې د عباداتو برخه په تفصیل بیان کړې او دغه احکام یې له حنفي مذهبه رااخیستي دي. د خیرالبیان بله برخه اخلاق دي. اخلاق یې د اسلامي متصوفینو په ډول بیان کړي دي. له فیلسوفانه او حکیمانه بیان یې ډډه کړې ده.

د خیرالبیان په بحثونو کې د شریعت پر خلاف څه شی نشته. له دې امله پر ده او د ده پر لارویانو د الحاد لگېدلي تورونه ځای نه لري. د خیرالبیان ټول مضامین او بحثونه د فقهي عقایدو او اخلاقو په کتابونو کې د مخه لیکل شوي او ده پر پښتو اړولي دي.

د روښاني غورځنگ لنډه پیژندگلوي:

روښاني غورځنگ د روښان پیر له خوا پیل شو. د دې غورځنگ سياسي مبارزې یوه پیړۍ په پر له پسې توگه د جلال الدین د روښان زوی، حداد د عمر زوی، عبدالقادر د

حداد زوی او کریمداد د جلال الدین زوی تر مهاله پایښت وموند. د سیاسي خپلواکۍ غوښتنلو دا غورځنگ د روښان پیر او جلال الدین اکبر د واکمنۍ پر مهال پیل اود دې غورځنگ وروستی سیاسي لارښود، کریمداد و چې د هندي واکمن شاه جهان په وړاندې یې د خپلواکۍ ساتلو د مبارزې ډگر تود ساتلی و.

له عرفاني او ادبي پلوه د روښاني غورځنگ اغیزې یوازې په هغو پیر او د روښاني واکمنۍ په سیمو کې محدودې پاتې نه شوې. روښان پیر د پښتو لیکدود او پښتو ادب د پراختیا او ودې لپاره ځانگړې هلې ځلې پیل او د پلي کولو لپاره یې بشپړه ژمنتیا درلوده. د روښان پیر په زیار د خیر البیان لیکل شوی کتاب، نه یوازې دا چې د هغه پیر د نصایحو او لارښوونو له اړخه ارزښتمن دی، بلکې د پښتو لیکدود او پښتو ادبي نثر د تر ټولو پخوانۍ بیلگې په توگه خورا مهم گڼل کېږي.

د روښاني نهضت ارزښت له عرفاني او تصوفي اړخه زیات دی. د دې نهضت لارویان له هماغه پيله بیا تر اوسه د عبادت او ریاضت ځانگړې لارې او طریقې لري چې په هند، پښتونخوا او افغانستان کې پیروان لري. په سیمه کې د تصوف له بېلابېلو ټولگيو څخه یو مهم ټولگی همدا روښاني طریقه ده چې ریاضت او عبادت یې د نورو صوفیانه طریقو په څېر د اعتدال خوښوونکي او له هر ډول بنسټپالنې او سخت دریځۍ څخه پرهیز کوي.

روښاني نهضت د همدې ځانگړنو پر بنسټ د زیاتو څېړونکو او محققینو د پام وړ گرځېدلی او د څېړلو لپاره یې زیاتو بهرنیو او کورنیو څېړونکو زیار ایستلی دی. د ناروې، فرانسې، پخواني شوروي اتحاد، هند، پاکستان او زیات شمېر نورو هېوادونو لیکوالو له خپلو لیدلورو سره سم د دې نهضت څېړنه او پلټنه کړې ده. ځینو دا نهضت یو تصوفي او عرفاني خوځښت گڼلی، ځینو بیا د خپلواکۍ د یوه غورځنگ په توگه یاد کړی او یو شمېر یې د اصلاحي او کلتوري خوځښت په توگه یادوي.

د متن لنډيز:

پير روښان په ميا روښان، بايزيد انصاري او بايزيد مسكين مشهور و. هغه د عبدالله زوی او د شيخ محمد لمسی دی. په ۹۲۶ هجري کال د پنجاب د (جلندر) د اورمرو د کلي (برکي) په يوې متوسطې کورنۍ کې سترگې پرانستي دي. دا کورنۍ (اورمرو) تراوسه د وزيرستان په (کاپي گورم) کې استوگنه لري. پير روښان له کوچنيوالي څخه د تصوف له مسلک سره پوره مينه درلوده، هڅه يې کوله چې دغې مرتبې ته د رسېدو په خاطر يو کامل پير پيدا کړي.

په لسمې او يوولسمې پېړۍ کې بايزيد روښان، د ده کورنۍ، پيروانو او يو شمېر معاصرينو د هېواد د خپلواکۍ او ملي واکمنۍ د تر لاسه کولو په خاطر د وطن پالنې د پاک احساس له مخې نه ستړي کېدونکې مبارزې کړي او په دې لاره کې يې خپل سرونه قربان کړي دي. له بلې خوا د تصوف او مذهب په جامه کې يې ډېر پښتانه د خپلواکۍ په روحیه روزلي او هم يې په پښتو ادبياتو کې د خپلو خلکو د وپښولو په خاطر له ارزښت څخه ډکه پانگه زياته کړې ده. سره له دې دښمنانو هڅې کولې چې د روښانيانو د ژوند کارنامې او مبارزې پټې کړي او پير روښان د (پير تاريخک) په نوم ونوموي؛ خو دغو کارونو دښمنو ډلو ته د اميد لار نه ده پرانستلې؛ بلکې د پير روښان د ژوند او مبارزې په هکله يې د کورنيو ليکوالو په څنگ کې ډېرو ناروېژانو، انگرېزانو، ايټاليانو، فرانسويانو، جرمنيانو او (پخواني شوروي اتحاد) يو شمېر ختيځ پېژندونکو هم ددغه ملي غورځنگ په هکله ليکنې کړې دي. روښانيانو د بايزيد په لارښوونه د هندي مغولي واکمنۍ د استبداد په وړاندې او د پښتنو د پخواني برم د بيا تر لاسه کولو په خاطر داسې تحريک رامنځ ته کړ چې د پښتنو په تاريخ او ادب کې د (روښاني غورځنگ) په نامه ونومول شو. دغه غورځنگ له يوې خوا په افغانانو کې سياسي شعور راژوندی کړ، له بلې خوا يې دوی د هېواد د آزادولو لپاره د هند د مغولي واکمنۍ د استبداد پر ضد مبارزې ته چمتو کړل.

- ۱- یو تن زده کوونکی دې په خپله خوښه د ټولګي مخې ته راشي او ودې وایي چې پیرروښان ولې په پښتو ادبیاتو کې لوړ دريځ لري؟ نور زده کوونکي دې غور ورته ونیسي. هر زده کوونکی کولای شي په دې اړه خپل نظر وړاندې کړي.
- ۲ - په پورته متن کې د پیر روښان د لیکنو له مخې څه ویلای شئ چې په هغې کې د څه شي تله درنه ده. یو تن زده کوونکی دې د نورو په استازیتوب څرګندونې وکړي. که له بل زده کوونکي سره په دې اړه بل نظر موجود وي، ور زیات دې یې کړي.
- ۳ - روښاني غورځنگ ته ولې سیاسي بڼه ورکول کېږي؟ هر زده کوونکی دې په خپل وار پرې رڼا واچوي.
- ۴ - پیر روښان ولې په مسجع ډول خپل نثر لیکلی دی؟ لامل یې څه شی دی، دوه تنه زده کوونکي دې په دې اړه خپل نظر وړاندې کړي.
- ۵ - د پیر روښان د ژوند په دوران کې د پښتنو ټولنیز او سیاسي دريځ څنگه و؟ په دې اړه دې زده کوونکي خپل نظر وړاندې کړي او خبرې اترې دې پرې وکړي.

د پیر روښان د لیکنې ځانګړتیا او په هغې کې د مذهبي رنګ د غلبې په اړه خپل معلومات په یوې څېړنیزې مقالې کې ولیکئ. د ښوونکي لارښوونو ته غور کېښېږدئ.

د زده کړې په لار کې د ننني کړاو ګالل د سبا لپاره
د ښکمرغۍ زېرمه کول دي.

په افغانستان کې د مطبوعاتو لنډ بهير

صفحه ۱	سال ۱۳۲۹	فبر ۲
<p>ننگران پښتانه اتانس کل مشورې بلوښت ۱۳۲۹</p> <p>مدیر ویرتو محمد زکریا عمو محمد زکریا اداره خفا نقطه جده</p> <p>د رښتین غاړو د رسېدنې لامل برامور تحریریه د ادارې د سرنام میرزې ستا د ژوند</p>	<p>قیمت سالیانه</p> <p>د رښتین رسېدنې لامل ۸ روپيا د لویو لاسونو لامل د خزانې لامل ۱۳ روپيا د خزانې لامل د خزانې لامل نیم روپيا قیمت یو شمېر آن د رښتین لامل یو شمېر په پانډو روډ کې د رسېدنې لامل</p>	<p>۱۳۲۹</p> <p>این اخبار از حلیب الله میبشه</p> <p>تاریخ شمسی ۲۱ میزان ۱۳۹۰</p>
<p>د رښتین اخبار از حوادث و اخلیه و خارجی و بیس مقالات مفید و برج میښو</p>		

رسنۍ یا مطبوعات د بشري ټولنو تر ټولو ارزښتمن او اړین رکن دی. هرڅومره چې په یوې ټولنې کې رسنۍ پرمختللي، آزادې او ناپلوې وي، په هماغه اندازه هغه ټولنه د عدالت او برابري پر ستونو ولاړه او له ظلم، تېري او تعصب څخه خلاصه وي. رسنۍ په یوې ټولنې کې مخکښ رول لوبوي او هر لوري ته چې وغواړي هغه ټولنه راکښلای شي. دولت درې رکنه لري چې له اجرايوي، عدلي او تقنیني څواکونو څخه عبارت دي، خو رسنیو د خپل ارزښت او اهمیت له مخې د دولت په دې چوکاټ کې ځان ځای کړی او تر ټولو لوړ ځای یې خپل کړی دی. رسنۍ د دې په څنګ کې چې په یوې ټولنې کې ناخوالو ته ګوته نیسي، د هغې لاملونه په ګوته کوي، د ټولنې تګلوری هم ټاکنې او مرسته ورسره کوي. رسنۍ راتلونکو نسلونو ته د ولسونو د پوهې او فرهنگ په لېږد او انتقال کې مهم رول لوبوي. زموږ په ګران هېواد افغانستان کې رسنۍ په پرتله ییز ډول اوږد تاریخ لري او تر ننه یې د پراختیا بېلابېل پړاوونه وهلي دي.

— ستاسو په فکر په یوې ټولنې کې د رسنیو او مطبوعاتو ارزښت په څه شي کې نغښتی دی؟

رسنی د ټولنیزو اړیکو د وسایلو په نامه یادېږي. په رسنیو کې خبري آژانسونه، ورځپاڼې، جريدې، مجلې، راډيو، ټلويزيون او انټرنېټ شامل دي. څومره چې په يوه ټولنه کې د رسنیو شمېر زیاتېږي، په هماغه کچه پر عامه ذهنیت زیات اغېز اچوي. د سراج الاخبار خپرونې د خپلې لومړنۍ سرمقالې د "افتتاح کلام" په نامه په يوې برخې کې ليکلي: "... دا څرگنده خبره ده چې "اخبارونه" په دې زمانه کې د دولتونو او ولسونو د ژبې په توگه گڼل شوي دي. په اوسني وخت کې له وروسته پاتې او بدوي قومونو پرته داسې هېڅ يو دولت يا قوم نشته چې اخبار ونه لري. اخبار د "خبر" جمع ده چې ضد يې بې خبري ده."

چاپخونې يا مطبعې د رسنیو ډېر مهم جزء بللی شي. اوس په کمپيوټرونو کې د انټرنېټ له لارې سرې ډېر ژر د نړۍ له حالاتو، پوهنيزو او تخنيکي برباوو، تازه خبرونو او نورو موضوع گانو څخه نېغ په نېغه خبرېږي. د معلوماتي ټکنالوژۍ له منځ ته راتگ د مخه دا کار شونې نه و. د دې ټولو موضوع گانو د انتقال لپاره چاپخونو او مطبعو ته اړتيا وه. يعنې د خلکو غوږونو ته د معلوماتو په رسولو کې چاپخونو خپل ارزښت درلود.

په افغانستان کې مطبعه د لومړي ځل لپاره د امير شېرعلي خان د دويمې پاچهۍ (۱۲۵۲ - ۱۲۵۷ هـ ش) په پېر کې رامنځ ته شوه. په دې وخت کې د چاپ درې مطبعې موجودې وې. دوه يې د مصطفواوي او مرتضاوي په نامه وې. بله يې د "شمس النهار مطبعه" وه. شمس النهار په مطبعې کې د شمس النهار جريدې چاپېده. د شمس النهار، مصطفواوي او د مرتضاوي درېواړو چاپخونو چاپ په ډېرېنه توگه سرته رسېده. په هر حال په افغانستان کې د چاپ پيلامه له همدې درېو مطبعو څخه شوې ده. په دې مطبعو کې د چاپ کارونه په ډېر لږ ظرفيت سره ترسره کېده، خو بيا هم د افغانستان د ژورناليزم په تاريخ کې يې ډېر روښان او څرگند بنسټونه ايښي دي.

دمخه مو وويل چې مطبعه د لومړي ځل لپاره په افغانستان کې د امير شېرعلي خان د واکمنۍ په دويم پېر کې رامنځ ته شوه. له دې سره مل د شمس النهار په نامه ورځپاڼه هم د لومړي ځل لپاره د دې علم دوسته پاچا د پاچهۍ پرمهال منځ ته راغله. د دې ورځپاڼې د خپرو شوو ليکنو له مخې په دې وخت کې په کابل يا د هېواد په نورو برخو کې بله خپرونه،

نه وه. شمس النهار به کله په اوونۍ کې يوځل او کله په پنځلسو ورځو کې يو ځل خپرېده. داسې بريښي چې شمس النهار به تر ۴۰ گڼو زيات چاپ شوی نه وي. وروسته بيا د اميرحبيب الله خان په وخت کې (۱۹۰۶م، ۱۲۸۵ هـ ش) د مولوي عبدالرووف خاکي کندهاري په مسووليت د "سراج الاخبار افغانستان" په نامه يوه جريده خپره شوه. له بده مرغه خپرونو يې دوام و نه کړ او لومړۍ گڼه يې وروستۍ گڼه شوه. بيا (۱۹۱۱-۱۹۱۸م) د "سراج الاخبار افغانيه" په نوم خپرونه رامنځته شوه. دا خپرونه په افغانستان کې د دوامداره ژورناليزم پيلامه ده. د دې خپرونې بنسټ د هېواد پياوړي شخصيت او تکړه ژورناليست، علامه محمود طرزي د ۱۲۹۰ هـ ش کال د تلې د مياشتې په ۱۶ (اکتوبر ۱۹۱۱) کېښود. محمود طرزي غوښتل د دې خپرونې له لارې افغانان د ملت پالنې له روحيې سره اشنا کړي، د هېواد پالنې درس ورکړي، خپلواکۍ غوښتنه ور زده کړي او د هغه مهال علم او پوهه وروښيي. سراج الاخبار لومړۍ په ډبرينه مطبعه کې چاپېده چې وروسته بيا په حروفې بڼه چاپ شو. سراج الاخبار په دوو اوونيو کې يوځل چاپېده. د دې خپرونې مسوول چلوونکی له پيله تر پايه محمود طرزي و. په سراج الاخبار کې ادبي او علمي مقالې، عکسونه، انځورونه او کارتونه خپرېدل. علامه محمود طرزي په سراج الاخبار کې د پښتو ليکل دود کړل چې د مولوي صالح محمد هوتک، غلام محي الدين افغان او نورو پښتنو ليکوالو له خوا ليکل کېدل.

تر شمس النهار او سراج الاخبار افغانيه وروسته "امان افغان" په داسې دورې کې په خپرېدو پيل وکړ چې د افغانستان خپلواکي تر لاسه شوې وه. امان افغان په ۱۲۹۸ لمريز کال کې د وري د مياشتې په ۲۲ نېټه په خپرونو پيل کړی دی. دا اخبار تر نهم خپرنيز کال پورې په اوونيز ډول خپرېده. وروسته د ۱۳۰۷ لمريز کال د ليندۍ د مياشتې په پنځلسمه ورځپانې ته لوړ شو. قطع او صحافت يې هم ښه شو او په معياري بڼه خپرېده. په امان افغان کې خبرونه، مرکې، راپورتاژونه، تحليلي موضوع گانې، تبصرې، سياسي تفسيرونه، ويناوې او بيانې، موعظې، تفريحي مطالب، شعرونه، داستانونه او داسې نور خپرېدل. د امان افغان لومړنی مسوول چلوونکی عبدالهادي داوي و.

په امان افغان پېسې د "افغان" په نامه خپرونه رامنځته شوه. افغان د افغانستان لومړنۍ خپرونه ده چې د کلمې په رېښتیني معنا د ورځپاڼې په بڼه خپرېدله. په ځینو ځایونو کې هغه خپرونه چې په اوونۍ کې دوه یا درې ځله خپرېږي، هم د ورځپاڼې په نامه یادوي. افغان د ۱۲۹۹ لمریز کال د چنگاښ په ۱۴ (۱۹۱۹م) په خپرېدا پیل وکړ. په دې ورځپاڼې کې کورني او بهرني خبرونه، اخلاقي، علمي او تفریحي موضوع گانې خپرېدې. مسوول چلوونکی یې محمد جعفر کندهاری و.

له "افغان" وروسته د "ابلاغ" وار راغی. نوموړې خپرونه هم د ورځپاڼې په بڼه خپرېده. ابلاغ د ۱۳۰۰ لمریز کال د تلې میاشتې په لومړۍ نېټه په خپرونو پیل وکړ. دا خپرونه به په یوې پاڼې کې چاپ او پر دېوالونو او د گڼې گوڼې په ځایونو کې به د خلکو د لوستلو لپاره څړول کېده. د دې ورځپاڼې لومړنی مسوول چلوونکی مدیر میرزا محمد اکبر خان و.

په دې موده کې د ابلاغ، حقیقت او اتحاد مشرقي ورځپاڼې او د غازي، اتفاق اسلام، ستاره افغان، اتحاد اسلام (بیدار)، اصلاح، طلوع افغان او ارشادالنسوان په نومونو اوونیزې خپرېدې. ارشادالنسوان لومړنۍ اوونیزه وه چې د افغانستان د ښځو لپاره خپرېده. دا اوونیزه په ۱۲۹۹ لمریز کال کې د محمود طرزي د مېرمنې، اسما اسمیه له خوا رامنځ ته شوه. دې اوونیزې خبرونه، مقالې، تبصرې، راپورتاژونه او په ښځو پورې اړوند مسایل خپرول. له کورني اړودوړ څخه په وروسته پېر (۱۳۰۸ - ۱۳۴۳ لمریز) کې مطبوعات په دولت پورې محدود وو. د ورځپاڼو په سر کې د "اصلاح" ورځپاڼه یو ځل بیا رامنځته شوه چې لومړی ځل په ۱۳۰۰ لمریز کال کې د بشیر احمد او بیا وروسته د حافظ فیض محمد تر مشرۍ لاندې چاپېده. وروسته د انیس (۱۳۰۶ لمریز)، هېواد (۱۳۲۶ لمریز)، کابل ټایمز (۱۳۴۰ لمریز) او جمهوریت په نومونو ورځپاڼې خپرېدې. همدارنگه په یو شمېر ولایتونو کې د اتحاد مشرقي، اتفاق اسلام، پروان، طلوع افغان، بیدار، اتحاد، وړانگه، ستوری، بدخشان، نیمروز، هلمند، سنایي او کندوز په نومونو خپرونې خپرېدې. په دې موده کې یو زیات شمېر مجلې او جرېدې هم خپرېدې چې هرې یوې یې خپل لوستونکي درلودل

او په زړه پورې موضوع گانې يې خپرولې. د افغانستان راډيو د لومړي ځل لپاره په ۱۳۱۸ لمريز کال کې خپرونې پيل او بېلا بېل پراوونه يې ووهل چې اوسني حالت ته رارسېدلې ده. همدا راز د افغانستان د تلویزیون دستگاه د ۱۳۵۷ کال په لومړيو کې ازبېستې خپرونې پيل کړې. د وخت په تېرېدو يې ورو، ورو خپرونې د ورځې خو ساعتونو ته ورسېدې او اوس شپه او ورځ د نړيوالې شبکې په مرسته خپرونې کوي او د نړۍ په زياترو هېوادونو کې يې مينه وال ننداره کوي. د ورځپاڼو، مجلو او جرېدو ترڅنگ د څرگندې اړتيا له مخې په ۱۳۱۹ هـ. ش. کال کې "باختر آژانس" رامنځ ته او په فعاليت يې پيل وکړ. باختر آژانس د خپلو خبريالانو په واسطه له کابل او ولايتونو څخه خبرونه راټولول او د خپرولو لپاره يې راډيوگانو او گڼو نورو خپرونو ته ورکول.

که څه هم په افغانستان کې د آزادو مطبوعاتو پيلامه د امير امان الله خان د واکمنۍ مهال ته منسوبه ده، خو په حقيقت کې د مطبوعاتو ازادې ډېر د مخه د محمود طرزي په وسيله په "سراج الاخبار افغانيه" کې پلې شوې ده. سراج الاخبار افغانيه د محمود طرزي د ازادۍ غوښتنې او پالنې ډېر څرگند ثبوت دی چې په بېلابېلو تدبيرونو يې خپل دغه ارمان ترلاسه کړی دی. د دې ادعا د ثبوت لپاره په نوموړې خپرونې کې د "حی علی الفلاح" په نامه د يو مضمون خپرول و چې په هغې کې يې د دربار د هيلو پر خلاف د هېواد خپلواکي اعلان کړې وه او په مقابل کې يې ۲۴ زره کابلي روپۍ جریمه شوی او خپرونه مصادره شوې وه. د امير امان الله خان د واکمنۍ پر مهال د "انيس" په نامه د يوې خپرونې پيل د مطبوعاتو له ازادۍ سره وتړل شو. انيس د هېواد د خپلواکو خپرونو د مخکښ په توگه په (۱۳۰۶ لمريز) کال کې چاپ شو. انيس د وخت د پوليسو رژيم "د سرخ پوشو" غلو او جوارگرو په نامه تر نېوکو لاندې ونيو. په پايله کې يې د انيس اداره وتړل شوه او چلوونکي يې محاکمې ته وړاندې کړای شو. د انيس مسوول چلوونکي د خپلې منطقي او مستدلې دفاع له امله براءت وموند او د بيان او مطبوعاتو د آزادۍ د پلي کولو د اتل په توگه يې زموږ د خلکو له خوا تود هرکلی وشو. همدا راز د نسيم سحر، ندای خلق، انگار، وطن، ولس، نيلا ب او

... په نامه ازادو خپرونو فعالیت کاوه. د دې ترڅنګ د ۱۳۴۱ - ۱۳۵۲ کلونو ترمنځ په هېواد کې شاوخوا ۳۰ ازادو خپرونو فعالیت کاوه چې هرې یوې خپله تګلاره او نشراتي مشي لرله.

پر ۱۳۸۱ لمريز کال په هېواد کې د موقتې او ورپسې د انتقالي ادارې له راتګ وروسته د بيان او مطبوعاتو ازادې د دولت له خوا تضمین شوه. په دې بهیر کې زیات شمېر خپرونې، خبري رسنۍ، راډیوګانې، تلویزیونونه او نورې وسیلې رامنځ ته شوې. د مطبوعاتو نوی قانون د افغانستان د پارلمان له خوا تصویب شو او په دې توګه یې د بیان او د مطبوعاتو آزادی ته لار هواره کړه. نن په هېواد کې شاوخوا پنځه سوه خپرونې، زیات شمېر راډیوګانې او شخصي تلویزیونونه او همدارنګه د لسو په شاوخوا کې خبري رسنۍ په فعالیت بوختې دي.

د متن لنډیز

مطبوعات د یو ولس د ویبنتیا او بیدارۍ نښه ده. د رښتینو مطبوعاتو دنده د ولس رهبري ده؛ له ظالم څخه د مظلوم ژغورل دي؛ د حق او باطل ترمنځ توپیر دی؛ ښه ته ښه او بدو ته بد ویل دي چې پرمختللي هېوادونه پرې د ښکمرغۍ او سعادت لوړو پوړیو ته رسیدلي دي. په افغانستان کې مطبوعات په پرتله بیزه توګه اوږده مخینه لري. سید جمال الدین افغان له هېواده د وتلو پر مهال امیر شېرعلي خان ته د یو شمېر سلا مشورو په لړ کې د شمس النهار په نامه د یوې خپرونې د رامنځ ته کېدو سلا ورکړه. له هغه وروسته مطبوعاتو په افغانستان کې پراختیایي بهیر پیل کړ. د امیر شېرعلي خان د واکمنۍ پر مهال د لومړي ځل لپاره د شمس النهار په نامه خپرونې په خپرېدو پیل کوي. د مطبوعاتو بهیر په هېواد کې کله غړند او کله هم د یو زور او قوت په څېر راڅرګند شو. په بېلابېلو رژیمونو کې یې خپلې ودې ته دوام ورکړ. نن سبا په افغانستان کې د بیان او مطبوعاتو ازادې تضمین شوې ده. زیات شمېر خپرونې، راډیوګانې، تلویزیونونه، خبري رسنۍ، برېښنایي رسنۍ، انټرنیټ او ویب پاڼې فعالیت کوي او د خلکو ارمانونه او هیلې

خپروي. د يادونې وړ ده چې رسنۍ او مطبوعات بايد ټولنه يو سالم لوري ته رهنمايي کړي؛ د هېواد او ولس ملي گټو ته وفادارې وي او د پردي کلتور د خپرولو پرځای د خپل افغاني کلتور خپرېدا ته پام وکړي.

فعالیتونه

- ۱ - لس تنه زده کوونکي دې په وار د ټولگي مخې ته راشي او د رسنيو د ارزښت په اړه دې خپله پوهه او معلومات نورو زده کوونکو ته وړاندې کړي.
- ۲ - يو تن زده کوونکی دې د ټولگي مخې ته راشي او دې پوښتنې ته چې ولې رسنيو ته د يو دولت د څلورم رکن په سترگه کتل کېږي؟ ځواب ووايي. نور زده کوونکي دې په بحث کې برخه واخلي.
- ۳ - ټول زده کوونکي دې "په هېواد کې موجودې رسنۍ او د هغوی تگلوري" تر نامه لاندې په آزاد بحث کې برخه واخلي. لومړی دې د رسنيو رسالت او دنده څرگنده کړي او وروسته دې د هغو رسنيو په اړه خبرې وکړي چې پېژني يې. يو تن دې د غونډې د منشي په توگه د بحث عمده ټکي او پایلې له ځانه سره وليکي او خپل رپوټ دې چمتو کړي.
- ۴ - يو تن زده کوونکی دې د ټولگي مخې ته راشي او د بيان د آزادۍ د اړتيا په باره کې دې نورو ته معلومات وړاندې کړي. بل زده کوونکی دې د بيان د آزادۍ په اړه خپل نظر څرگند کړي چې آیا د بيان آزادي څه محدوديت هم لري او که نه؟
- ۵ - څو تنه زده کوونکي دې د ټولگي مخې ته راشي او په هېواد کې دې د رسنيو د تاريخي بهير او پراختيا په اړه خبرې وکړي.
- ۶ - څو تنه زده کوونکي دې په خپل ټولگي کې د يوې جريدې د جوړولو په اړوند خبرې وکړي. د ښوونکي په لارښوونه دې په عملي اقدام لاس پورې کړي.

زده کوونکي دې د خپلو معلوماتو له مخې د اوسنیو رسنیو په اړه یو مخ لیکنه وکړي. پورته لوستل شوی لوست دې په پام کې ونیسي. په بله ورځ دې د پښتو په درسي ساعت کې ټولگیوالو ته واوروي.

لاندې شعر ولولئ او خوند ترې واخلي:

هر ملخی د سربازی له هنر څه زده
چې په دا هنر کې سر بنندي پتنگ دی
لا تر اوسه یې ماغزه په کرار نه دي
چا چې ما سره وهلی سر په سنگ دی
لا په خوب کې په لړزه پرېوزي له کټه
چې د چا تر غوږ زما د تورې شرنګ دی
که په دا دور مې گورې هغه زه یم
چې مې داغ په خاطر ایښی د اورنګ دی
درست جهان مې و مغلو ته خیبر کړ
ځای ځای یې پښتانه و ته قلنګ دی
«خوشحال خان خټک»

نېکمرغه هغه څوک دی چې له خپلې هرې خطا څخه
نوې تجربه تر لاسه کړي.

((سقراط))

ترکیب او له جملې سره د هغه توپیر

په مخکینيو ټولگيو کې مو گرامر پېژندلی دی. گرامر د ژبې د جوړښت د نظام علمي شرحې ته ويل کېږي. گرامر د يوې ټاکلې ژبې د کلمو، جملو د رغاوونې او جوړښت د قاعدو سيستم تشریح او خپري يا د ژبې صرفي او نحوي جوړښت او ساختمان تر کتنې او خپرنې لاندې نيسي؛ يعنې د يوې ژبې د کلمو د تغيير او بدلون بڼې او د هغوی ترکیب، د جملو جوړښت او څرنگوالی بيانوي. په دې لوست کې په ترکیب باندې خبرې کېږي. تاسو د ترکیب په اړه څه پوهېږئ؟

تر دې د مخه چې ترکیب وپېژنو، ښه به وي جمله وپېژنو. د جملې د پېژندلو لپاره د نحوې پېژندلو ته اړ یو. نحوه هغه پوهنه ده چې د جملو، فقرو، عبارتونو او ترکیبونو د جوړښت له قاعدو څخه غږېږي. د جملې د اجزاوو قاعدې پکې بیان او څرگندېږي. په نحوه کې نحوي ترکیبونه او جملې د معنا او جوړښت له مخې په پام کې نیول کېږي. جمله یوه عربي کلمه ده او مجموعې ته ویل کېږي. جمله د الفاظو او کلمو داسې ترکیب دی چې یو بشپړ مفهوم افاده کوي. هغه توکي چې جمله ورڅخه جوړېږي، د جملې اجزا ورته وایي.

نحوه په ټاکلې ژبې کې د گرامر د یوې برخې په توگه او په یوې جملې کې د کلمو د گرامري ترکیب د یوځای کېدو طریقه، ترتیب او معنوي رابطه څېړي؛ په دې معنا چې د جملو لفظي جوړښت او معنوي رابطه او ځانگړتیاوې څېړي. ترکیب د دوو یا زیاتو (خپلواکو او نا خپلواکو) کلمو له یوځای کېدو څخه عبارت دی چې اجزایې یو له بله سره ارتباط ولري. څنگه چې د نحوې څېړنې د مطالعې او څېړلو اصلي او اساسي مواد جملې دي، نو په همدې توگه د کلمو ترکیب هم د جملو په جوړښت کې یو توکی یا یوه برخه گڼل کېږي. لکه "هلک ولويد". دا یوه ساده جمله ده چې له دوو اساسي برخو څخه جوړه شوې ده. لومړۍ برخه یې "هلک" د جملې مبتدا (فاعل - مسند الیه) او دویمه برخه یې "ولويد" د جملې خبر (فعل - مسند) دی. که چېرته په همدې جملې کې د جملې له فاعل "هلک" سره ځینې کلمې چې نحوي رابطه سره ولري، یوځای شي، په دې وخت کې دغه مبتدا "هلک" له خپلو اړوندو برخو سره یو ترکیب جوړوي. لکه:

ښه هلک، یو ډېر هوښیار هلک، یو غښتلی تکړه هلک ... دا ډله کلمې له یو بل سره نحوي رابطه لري او په پورتنۍ جمله کې له "هلک" سره د مبتدا په توگه راځي. دې ته "ترکیب، غونډه یا عبارت" وایي. همدارنگه له "ولويد" سره چې د جملې "خبر، فعل یا مسند" دی، یو شمېر نورې کلمې یوځای شي او نحوي رابطه سره ولري، لکه: "سخت ولويد". په زوره ولويد. وړان ولويد. بې ځایه ولويد. "د جملې دویمه اساسي برخه (خبر) جوړوي.

په پورته اسمي ترکیب کې گورو چې "هلک" د ترکیب اصلي جزء دی او له خپلو اړوندو کلمو سره یو اسمي غونډه بلل کېږي. په دویمه برخه کې "ولويد" د فعلي ترکیب اساسي برخه ده؛ نو ځکه فعلي ترکیب (غونډه) ورته وایي. اسمي او فعلي دواړه ترکیبونه په ځانگړې توگه بشپړ مطلب نشي رسولای. یوازې د یو غونډه په راوړلو معنا نیمگړې پاتې کېږي. ترکیب د معنا او

جوړښت له مخې بېل ډولونه لري.

ترکیبونه د معنا او مفهوم له مخې له کلمو سره یو شی گڼل کېږي، مگر توپیر یې دا دی چې ترکیبونه مرکب مفهومونه څرگندوي او د نومونو او فعلونو معناگانو ته زیاته ټاکلې او مشخصه بڼه ورکوي. په دې توگه ویلای شو.

- ترکیب له دوو یا زیاتو خپلواکو یا ناخپلواکو کلمو څخه جوړېږي،
- په ترکیب کې یوه کلمه د بلې تابع گرځي،
- په ترکیب کې د کلمو تر منځ نحوي رابطه ټینګیږي،
- ترکیب د کلمې په پرتله پراخ او مرکب مفهوم څرگندوي،
- د جملې او ترکیب تر منځ توپیر او بېلوالی اړین دی.

د جملې او ترکیب تر منځ توپیر

د جملې او ترکیب تر منځ خاص توپیر شته. هغه ځانګړتیا چې د جملې په جوړښت کې موجوده ده، په ترکیب کې نه لیدل کېږي. جمله له ابتدا او خبر څخه جوړه ده. د یوې جملې ابتدا یا خبر هر یو له (اسمي یا فعلی) ترکیبونو څخه جوړېږي. د بېلګې په توگه، په بشپړه او پوره جملې کې ابتدا او خبر او همدارنګه د هغوی اړوندې برخې ځای لري، خو په ترکیب کې دغه برخې نیمګړې وي.

په پښتو کې ترکیبونه په دوو ډلو (اسمي او فعلی) برخو بیلېږي. هره برخه بیا په خپل وار په جلا جلا ډلګیو وېشل کېږي.

اسمي ترکیبونه: دا هغه ترکیبونه دي چې د ترکیب اصلي او اساسي برخه یې نوم وي. دا اسمي ترکیبونه په جمله کې د ابتدا په برخه کې راځي.

اسمي ترکیبونه په اضافي ترکیب، توصیفي ترکیب، عددي ترکیب او نورو وېشل شوي دي. فعلی ترکیبونه، هغه ترکیبونه دي چې د جملې د خبر په برخه کې راځي.

اصطلاح له ترکیب سره توپیر لري. اصطلاحی واحدونه هغه تعبیرونه دي چې هر ولس یې د خپل ژوندانه په چاپېریال کې د خپلو دودونو، اخلاقو او روحیاتو په چوکاټ کې په خپله ژبه کې کاروي. دا واحدونه نه یوازې په خبرو اترو کې استعمالیږي، بلکې په لیکنه کې هم کارول کېږي. اصطلاح ګانې که له یوې خوا نه د ژبې د لغوي برخې بشپړوونکي دي، له بلې

خوا يو ادبي خوند او رنگ هم لري. په ژبه کې دا ترکیبونه ځانته جلا او بېلې ځانگړتياوې لري، يعنې نحوي ترکیبونه او ژبني اصطلاح گانې يو تر بله توپير لري. اصطلاح گانې يو ډول ژبني ترکیبونه دي چې د ژبې خاص عنصر او ژبني خاص ډول څرگندونو ته ويل کېږي. اصطلاح گانې د زمانې په اوږدو کې د خلکو له خوا منځته راغلي او په ژبه کې ثابت لغوي ترکیبونه دي. ددغو ترکیبونو برخې دومره ثابتې او ټينگې اړيکې سره لري چې بېلول يې گران کار دی.

اصطلاح گانې د خبرو کولو پر مهال سمدلاسه نوي نه جوړېږي چې د کوم ټاکلي مطلب د څرگندولو لپاره ورځنې کار واخيستل شي، بلکې په جوړ شوي ډول د ژبې د ويونکو په حافظه کې ساتل کېږي او د اړتيا پر مهال د جوړ شوي ترکیب په توگه کارول کېږي. په خپله دغه ترکیب نېغ په نېغه معنا نه ورکوي، خو مجازي معنا ترې اخيستل کېږي. لکه: لور په لوټه تېره کول، اوبن په بډه منډل، لوی لاس لرل، لار وهل، ژبه کول، پښه نيول، زړه خوړل، له خوشحالی نه په جامو کې نه ځاييدل، تر بوسو لاندې اوبه تېرول، جگ لو کول، سر ټکول، سر تندي وهل، خوا سرول، سور او شين اوبنډل، زړه تشول، غم خوړل، لاس اخيستل، تار اچول، د اسمان کټ، نوک او وری، د لسټوني مار، د غاړې غور، د شرومبو مچ.

اصطلاح گانې د معنا او جوړښت له مخې دا لاندې نښې لري:

۱- ثابت داخلي ترکیب چې په گڼه يو عمومي معنا او مفهوم څرگندوي. په اسمي او فعلي ترکیبونو کې يې اهميت يو شان دی. اصطلاحي فعلي ترکیبونه که څه هم د مرکبو فعلونو په څېر ښکاري، خو له مرکبو فعلونو څخه توپير لري، ځکه په ثابتو فعلي ترکیبونو کې له ټولو ترکیبونو سره گڼه عمومي معنا ورکوي.

۲- اصطلاح گانې له هغو توکو څخه جوړېږي چې په يو ثابت ترکیب کې خپله لغوي معناله لاسه ورکړي. که چېرته ددغه ثابت ترکیب واحدونه بېل بېل معنا شي، نو خپله ټاکلي اصطلاحي معنا له لاسه ورکوي.

د بېلگې په توگه، "لار وهل"، "ژبه کول"، "غم خوړل"، "زړه خوړل". که ددغو بېلگو هره برخه يعنې هر يو توکی يې په جلا جلا توگه معنا کړو، نو بيا هغه خاصه او ټاکلي معنا نه ورکوي. ځکه

- "لار وهل" کې د تگ معنا پرته ده. په لغوي معنا کې يې "لار" او "وهل" کوم معنوي ارتباط سره نه لري. يا ژبه او کول سره جلا مفهومونه دي.
- ۳_ له ترکيبونکو توکو څخه عمومي معنا لاس ته راځي؛ يعنې ټول ترکيب د يو واحد مفهوم په توگه معنا ورکوي.
- ۴_ په اصطلاحي واحدونو کې ځينې محاورې او متلونه هم راتلاي شي او همدارنگه د ليکوالو او پوهانو غوره ويناوې هم پکې شاملې دي، لکه: پوره ورک دې کړه دوه کوره. د کبر کاسه نسکوره ده.
- ۵_ اصطلاح گانې ټکي په ټکي نه ژباړل کېږي.
- ۶_ هره ژبه جلا او خاص اصطلاحات لري.
- ۷_ اصطلاحي توکي د خپلو معنوي ځانگړنو له مخې له نورو ازادو ترکيبونو سره توپير لري.
- ۸_ په ژبې کې دغه ترکيبونه ثابت وي، نوي نه جوړېږي.
- ۹_ اصطلاحي توکي د نورو لغتونو په څېر د ژبې په لغوي سيستم کې موجود وي.

د متن لنډيز:

ترکيب، اصطلاح او جمله بېلا بېل نحوي مطالب دي. د جملو، فقرو، عبارتونو او ترکيبونو د جوړښت له قاعدو څخه نحوه خبرې کوي. جمله د الفاظو او کلمو داسې ترکيب دی چې يو بشپړ مفهوم افاده کوي. هغه توکي چې جمله ورڅخه جوړېږي، د جملې اجزا ورته وايي. ترکيب د دوو يا زياتو (خپلواکو او نا خپلواکو) کلمو له يوځای کېدو څخه عبارت دی چې اجزاي يې يوه بله سره ارتباط ولري. د کلمو ترکيب د جملو په جوړښت کې يو توکی يا يوه برخه گڼل کېږي. ترکيب او اصطلاح د کارونې خپل خپل ځايونه لري. ترکيب رامنځته کېږي او اصطلاح گانې رامنځ ته شوې کلمې دي، په ټولنې کې خپلې ځانگړې او ټاکلې معناگانې لري. اصطلاح د يو مطلب د ښه بيان لپاره کارول کېږي. ترکيبونه او اصطلاح گانې د يوې ژبې د فرهنگ د بډاينې څرگندوی دي.

۱- زده کوونکي دې پر پنځو ډلو ووېشل شي. هر یوه ډله دې په وار د کلمې، ترکیب، اصطلاح، متل او جملې پېژندنه وکړي. بېلگې دې راوړي. د هرې ډلې استازی دې خپل معلومات نورو زده کوونکو ته وړاندې کړي.

۲- یو تن زده کوونکی دې د ټولگي مخې ته راشي او په ژبه کې دې د اصطلاح گانو او د هغې د پانگې او ژبني ارزښت او بڼې په اړه نورو ته معلومات ورکړي.

۳- یو تن زده کوونکی دې د ټولگي مخې ته راشي او د ټولو زده کوونکو په گډه مرسته دې د پښتو اصطلاح گانو یو لېست پر تختې ولیکي. ټول زده کوونکي دې هغه په خپلو کتابچو کې یادداشت کړي.

۴- یو تن زده کوونکی دې د ټولگي په وړاندې اصطلاح گانې د معنا او جوړښت له مخې نورو ته بیان کړي.

۵- د جملې او ترکیب ترمنځ څه توپیر موجود دی او په پښتو کې ترکیبونه په څو ډوله دي؟ دوه تنه زده کوونکي دې په خپله گډه مرسته نورو زده کوونکو ته په دې اړه څرگندونې وکړي.

۶- جمله له څو برخو څخه جوړه شوې ده؟ یو تن دې پرې خبرې وکړي.

زده کوونکي دې په خپله خوښه یوه موضوع وټاکي. د هغې په لیکلو کې دې اصطلاح گانې وکاروي. د لیکنې په پای کې دې یو شمېر اصطلاح گانې راټولې کړي چې په ټولگي کې نه وي ویل شوي.

پښتو قصيده: شيخ اسعد سوري

په پخوانيو ټولگيو کې مو د نظم او نثر په اړه معلومات تر لاسه کړي دي. نثر خپل جوړښت لري او نظم خپل. نظم هغه وينا ده چې وزن او قافيه ولري. مثنوي، بولله (قصيده)، غزل، رباعي، قطعه او نور د نظم بڼې دي. دلته پر قصيدې، د هغې پر جوړښت او په پښتو کې د قصيدې پر مخينه غږېږو. تر دې د مخه چې قصيده وپېژنو، ښه به دا وي چې شيخ اسعد سوري وپېژنو چې په پښتو ادبياتو کې يې قصيده د لومړنۍ معلومې قصيدې په توگه پېژندل شوې ده. د قصيدې په اړه لږ معلومات لرو، هغه هم د پټې خزاني په واسطه تر مور را رسېدلي دي.

— تاسو څه فکر کوئ چې د يوې قصيدې د بيتونو ډېر لږ شمېر به څو وي؟

پته خزانه له "تاريخ سوري" څخه د "لرغوني پښتانه" د ليکوال، شيخ کټه په حواله ليکي چې اسعد سوري په غور کې استوگنه درلوده. هلته د سوري کورنۍ په دربار کې د درناوۍ وړ يو شاعر و. د پلار نوم يې محمد و. په ۴۲۵ هجري کال کې په بغني (د هلمند د زمينداور سيمه) کې مړ شو. نوموړی ډېر ښه شاعر و. کله چې سلطان محمود غزنوي پر غور بريد وکړ او له امير محمد سوري سره يې جگړه ونښته، نو امير يې د آهنگرانو په سيمه کې کلابند کړ. دغه مهال شيخ اسعد هم د هغه ځای په کوټ نومې سيمه کې و. سلطان محمود غزنوي امير محمد سوري له ځانه سره بندي غزني ته يوړ. امير محمد سوري له ډېره غيرته په بند کې مړ شو. شيخ اسعد سوري چې د امير محمد سوري دوست و، د هغه پر مرگ يوه بولله وويله.

بولله يا قصيده هغه نظم ته وايي چې تر يوې مطلع لاندې ويل کېږي. د ټولو دويمو نيم بيتو قافيه يې د لومړي بيت له قافې سره يوشان وي. اوږده او ډول ډول مضامين پکې راوړل کېږي. د بيتونو شمېر يې له شپاړسو څخه نيولې بيا تر دوو سوو پورې رسېږي. عموماً د ستاينې، وېرني، پند او نور اوږده موضوعات پکې بيانېږي. قصيده معمولاً په تشبېح پيلېږي. تشبېح د قصيدې لومړني بيتونه دي چې د قصيدې له اصلي موضوع څخه بهر د بلې موضوع په اړه؛ په ځانگړې ډول د ځوانۍ او په هغې پورې د اړوند حالت، لکه د مينې او طبيعت په ستاينې کې ويل کېږي. له تشبېح وروسته په قصيده کې اصلي موضوع په تفصيل سره بيانېږي. قصيده پښتو ادبياتو ته له اسلام وروسته راغله او ډېر ژر د پوځوالي کچې ته ورسېده.

د پټې خزاني له پيدا کېدو د مخه د پښتو د لومړۍ قصيدې په اړه چاته سمه پته نه وه. ددغه مهم اثر له پيدا کېدو سره سم د پښتو يو شمېر غوره قصيدې تر لاسه شوې. په دې لړ کې د پښتو معلومه لومړۍ قصيده هم تر لاسه شوه. دغه قصيده د شيخ اسعد سوري قصيده وه چې د امير محمد سوري په مړينه يې ويلې وه. دا هم څرگنده شوه چې په غور او غزني کې د دې پېر موجودو شاعرانو قصيدې ويلې وې او دغه فن مخ په بشپړتيا او پوځوالي روان و. له بلې خوا قصيده يوه داسې وسيله وه چې د پاچاهانو د خوښۍ غونډې پرې توډې شوې

وي. د خپگان او غم پر مهال هم ويل کېدې او دومره سوز او گداز به په کې موجود و چې د کانو زړونه به يې هم ويلې کول. کله ناکله به يې ځوانان د جگړې په ډگر کې مبارزې ته هم رابلل.

د تاريخ په اوږدو کې قصيدې ډېر پراوونه وهلي دي. د پښتو قصيده هم همداسې درواخلی چې د موضوع له مخې يې بېل بېل اړخونه لرلي دي. د غوريانو او سوريانو په پېر کې که څه هم پښتو قصيده د پاچاهانو د مدحې اوستاينې په خدمت کې ولاړه وه، خو بيا يې هم پښه له پښتني چاپېرياله بهر ايښې نه ده. د شيخ اسعد سوري قصيده له هغو قصيدو څخه ده چې ساری يې مور په هغه وخت کې نه وینو. د غوريانو په پېر کې پښتو قصيدې په فني او ادبي لحاظ د خپل وخت په قصيدو کې لوړ دريځ خپل کړی دی.

د شيخ اسعد سوري په قصيده کې ملي او ټولنيز احساسات له ورايه بريښي. نوموړې قصيده په لاندې ډول ده:

د فلک له چارو څه وکړم کوکار
زمولوي هر گل چې خاندې په بهار
هر غټول چې په بيديا غورپده وکا
رېژوي يې پانې کاندې نار په نار*
ډېر مخونه د فلک څپېره شنه کا
ډېر سرونه کاتر خاورو لاندې زار
د واکمن له سره خول پرېباسي مړ سي
د بې وزلو وينې توی کاندې خونخوار
چې له برمه يې زمري رېي ځنگلو کې
له اوکوبه يې ډاري تېرو جبار
هم يې غشی سکني ډال د ژويلورو

رستممان ځنې ځغلا کاندې په ډار
چې يې ملاوې نه کړېږي په غبښتليو
دا فلک پر وکاڅه کاري گذار؟
په يوه گردښت يې پرېباسي له برمه
نه يې غشي، نه ليندۍ وي نه يې سپار
څه تېری څه ظلم کاندې اې فلکه!
ستا له لاسه نه دی هېڅ گل بې له خار
په ویرژلو، لور نه کړې په زړه کراپه
پر نټليو اوړوې د غم ناتار
هېڅ روغی مې په زړه نسته ستا له ځوره
بېلوې په ژړا ژړ مين له يار
له تېريو* دې اوښې څاڅي له اورېځو
چينې ژاړي په ورت ورت ستا له شنار
نه به لاس واخلي له ځوره نه به لورې
نه به ملاکړې، له بې وزلو له ترار
نه به زړه وسوځوې په هېچا باندې
نه به پرېوزې له گردښته له مدار
نه به وصل کړې مين له بل مينه
نه به درملې تپونه د افگار
ستا له لاسه دي پراته ژويل زگېروي کا
هر پلوته تپي زړونه په څار څار
کله غوڅې کاندې مراندې د زړگيو
کله تېر باسې وگړي هونښيار
کله ټکۍ واچوې پر نازوليو
کله څېري کړې گړېوان د نمځي چار

کله غورځوې واکمن له پلازونو
کله کښېنوې په خاورو کې بادار
زموږ پر زړونو دې نن بیا یو غشی وویشت
ودې ژوبلله په دې غشي هزار
پر سوریو باندي ویر پر پوت له پاسه
محمد واکمن چې ولاړی په بل دار
یو وار سو اسیر په لاس د میرخمنو
انتقال یې وکړ قبر له بل وار
په سماو* یې ودان اهنگران و
په ټیکنه و پر درست جهان اوڅار
د محمود د ژوبلورو په لاس کښپوت
چې غزنه ته یې باتلی په تلوار
ننگیالیو لره قید مړینه ده ځکه:
سه* یې والوتله هسک ته پر دې لار
تر نړۍ یې غوره خاورې، هدیره کا
د زمربو په بېړیو* کله وي څوار
په دې ویر د غور وگړي تور نمري* سول
په دې ویر، رڼا تیاره سوله د ښار
گوره څاڅي رڼې اوښې له دې غرونو
دا کرونگی* ساندي لي په شور هار
نه هغه زرغاد غرونو، د بېدیا ده
نه د زرکیو په مسا دی کټهار
نه غټول بیا زرغونېږي په لابنونو
نه بامي بیا مسپده کا په کهسار
نه له غرجه بیا راڅي کاروان د مشکو

نه رادرومي غور ته بيا جوپي د شار
د پسرلي اوره تودې اوبسي توبه
مرغلرې به نيسان نه كړي نثار
دا په خه چې (محمد) ولاړ له نړه
په ويرنه يې سو غور ټول سوگوار
نه بنكارپري هغه سور د سور په لتو
نه ځلپري هغه لمر پر دې ديار
چې به نجليو په نخاپكې خندله
چې به پېغلو كا اتن كتار كتار
هغه غور په وير ناتار د واكمن كنبوست
هغه غور سو د جاندم غوندي سور اړ
لاس دې مات سه اي فلکه چې دې وکا
محمد غوندي زمري د مړينې بنكار
شين زرگي فلکه! ولې لا ولاړ يې؟
اې د غور غرونو په خه نسوي غبار؟
مخکې! ولې په رېر دلونه پرېوزې؟
لاندي باندي سه! چې ورک سي دا شعار:
چې زمري غوندي واكمن ځي له جهانه
چې څوک نه كړي په نړۍ باندي قرار
سخ په تا اي (محمد) د غور لمر وي!
په نړۍ به نه وي ستا د عدل سار
ته پر ننگه وي ولاړ په ننگ کې مړ سوې
هم پر ننگه دې په ننگه کا ځان جار
که سوري دې په تگ وير كاندي ويرمن سول
هم به وياړي ستا په نوم ستا په تبار

په جنت کې دې وه تون زموږ واکمنه
هم په تا دې وي ډېر لور د غفار

* * *

* نار په نار: په اصل کې په همدې بڼه دی. ښايي تار په تار وي.

* تېری: تېری، تعدی، ظلم او تجاوز

* سماو: سم، درست، راست

* سه: ساه

* بېړيو: زولني

* تور نمري: سياه پوش

* کړونگي: څړوي

* سور: خوشحالي

* سور: د قوم نوم دی

* سار: ساری، بېلگه

د متن لنډيز:

قصيده د پښتو د نظم د نورو ډولونو په څېر په پښتو کې اوږده مخينه لري. قصيده معمولاً په تشييب پيليري. تشييب د قصيدې لومړني بيتونه دي چې د قصيدې له اصلي موضوع څخه بهر د بلې موضوع په اړه د طبيعت د ستاينې او يا هغې ته پر ورته موضوع پيليري. قصيده پښتو ادبياتو ته له اسلام وروسته راغله او ډېر ژر د پوځوالي کچې ته ورسېده. د ادبي تاريخ له پانوَ څرگنديږي چې قصيده په پښتو کې پخوا هم موجوده وه او د خپل پوځوالي پورې يې وهلي وې. د شيخ اسعد سوري قصيده د پښتو قصيدو په تاريخ کې د زيات ارزښت وړ ده او له ادبي پلوه هم يوه پخه بولله گڼل کېږي. دا قصيده شيخ اسعد سوري د امير محمد سوري د مړينې په وېر کې ويلي ده.

فعالیتونه

- ۱- زده کوونکي دې پر خو ډلو ووبشل شي. لومړۍ ډله د دې د ډلې د غړو په مرسته په پښتو کې د غزل، دویمه ډله د مثنوي، دریمه د رباعي او څلورمه د قصیدې په اړه معلومات له بېلگو سره ولیکي. بیا دې نورو ټولگیوالو ته واوروي.
- ۲- یو تن زده کوونکی دې د ټولګي مخې ته راشي، د تشبیب په اړه دې څرګندونې وکړي او بېلګه دې په متن کې د قصیدې له مخې ولولي.
- ۳- یو بل زده کوونکی دې ټولګي مخې ته راشي او د شیخ اسعد سوري د قصیدې د متن اصلي ویرنه دې ولولي او د هغې په اړه دې څرګندونې وکړي.
- ۴- زده کوونکي دې په پورته قصیده کې د شیخ اسعد سوري ملي او ټولنیز احساسات په ګوته کړي او د هغو په اړه دې خبرې وکړي.
- ۵- زده کوونکي دې په پورته متن کې اسمي ترکیبونه وګوري او ودې یې لیکي.
- ۶- د ترکیب او جملې پر توپیر دې څو تنه زده کوونکي خبرې وکړي. نور دې ورته غور کېږدي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې پښتو ادبیاتو ته د قصیدې او د نظم د نورو بڼو د راننوتلو بهیر په ډېر لنډ ډول وڅېړي او د یوې لنډې مقالې په توګه دې په بله ورځ په ټولګي کې په وار ولولي.

د دروغجن سزا دا ده چې څوک یې پر رښتیا خبره هم باور نه کوي.

چاپېريال ساتنه

د اوسېدو او ژوند ځای ته چاپېريال وايي. ټول ژوندي موجودات د خپلې استوګنې لپاره يو ځای ټاکي. انسانان په کلو، بانډو او ښارونو کې اوسېږي. هر شی چې د دوی د اوسېدو پر ځای په يو ډول نه يو ډول اغېز کوي، چاپېريال ورته وايي. الوتونکي، څاروي، د سيندونو او سمندرونو ژوي، ځنگلي او د دښتو او بيدياوو ژوي ټول خپل خپل ځانته د اوسيدو چاپېريال لري. په ځينو حالتونو کې يو شمېر ژوو د خپل پوستکي رنگ د اړونده چاپېريال له رنگ سره يوشان کړی. موخه يې له زيان څخه د ځان ژغورل او پايښت دی. تر ټولو اړينه داده چې چاپېريال بايد د ژوند ټولې اړتياوې په داسې توګه تامين کړي چې موجوديت او دوام يې له گواښ سره مخامخ نشي. ځنګه کولای شو د خپل چاپېريال اړين توکي د پای ته رسېدو له گواښ څخه وژغورو؟

د ژوند کولو ځای ته چاپېریال وایي. په دې کې د یوه ژوندي موجود شاوخوا ټول شیان او توکي چې په یو ډول نه یو ډول یې ژوند تراغېز لاندې راولي، شامل دي. د انسان د ژوند په چاپېریال کې د هغه کور، د کور شاوخوا، اوبه، ځمکه، چمنونه، ونې، باغونه، سیندونه، غرونه، ځنگلونه او داسې نور شامل دي. دا هر یو په خپل وار د انسان او بل هر ژوندي موجود پر ژوند په مستقیم او غیر مستقیم ډول اغېز کوي.

د هرې ورځې په تېرېدو د انسانانو شمېر زیاتېږي. د تازه معلوماتو (۱۳۸۸ لمريز کال) له مخې په منځني ډول هره ورځ شاوخوا درې سوه درې پنځوس زره ماشومان زېږي او شاوخوا ۱۴۶ زره خلک مري. په دې توګه هره ورځ د نړۍ په نفوس کې له دوو سوو زرو څخه زیات زیاتوالی رامنځ ته کېږي. د نفوسو دا زیاتوالی پر چاپېریال اغېز کوي؛ هغوی د استوګنې ځای ته اړتیا لري؛ اوبه او خواړه غواړي؛ جامې، پوساک او درمل غواړي؛ ښوونې او روزنې ته اړتیا لري او په سلګونو نورې داسې اړتیاوې. په داسې حال کې چې د چاپېریال یو شمېر توکي د نفوسو په څېر نه زیاتېږي او موجوده اندازه یې د لګښت له مخې پای ته رسېږي، لکه: ونې او ځنگلونه (که ووهل شي او نور یې پر ځای کښېښول شي)، کاني زېرمې، کرنیزې ځمکې او نور.

په چاپېریال کې ژوندي او ناژوندي موجودات شته. ژوندي موجودات په خپل منځ او همدارنګه له ناژونديو موجوداتو، لکه: خاورې، اوبو، ګازونو او نورو سره متقابلې اړیکې لري. دا اړیکې د ژوند چاپېریال ته ډېرې اړینې دي. د ایکو سیستم دا اړیکې څېړي. هغه سیستم چې د ایکو سیستم (Eco System) څېړي، د ایکولوژۍ (Ecology) په نامه یادېږي.

د چاپېریال د پاک ساتنې موضوع په روانې پېړۍ کې د ټولو اوسیدونکو د اندېښنې وړ ګرځېدلې. زموږ د ژوند چاپېریال ورځ په ورځ ککړېږي او د ژونديو موجوداتو ژوند له ګواښ سره مخ کوي. نننۍ نړۍ د بشري تمدن د پرمختګ، د معاصرې ټکنالوژۍ پر پراختیا او د نفوسو د زیاتوالي له امله په ځمکې او هوا کې د ککړتیا له ستونزو سره مخامخ شوې ده. د روغتیايي رپوټونو له مخې د همدې ککړتیا له امله د نړۍ د نفوسو په سلو کې شل بېلا بېلې ناروغۍ ګواښوي. جګړې او په جګړو کې د مختلفو وسلو کارول یو بل ګواښ دی چې چاپېریال ککړوي. په جګړو کې د ځنگلونو له منځه وړل، د کروندو او اوبو زهرې کول او داسې نور هغه کارونه دي چې د ژوند کړۍ تنګوي او ستونزې زیږوي.

د اوسني پېر یوه بله ډېره مهمه ستونزه د اوبو ککړتیا ده. دا ستونزه د ټکنالوژۍ او صنایعو په

پرمختګ لا پسي پراخه شوې ده. د نوي صنعت لپاره د سګرو ډبرې او تېل انرژي توليدوي. د دې توکو زياته کارونه چاپېريال، په تېره بيا اوبه او زېرمې ککړوي.

کولای شو د باغونو، شنو سيمو، پارکونو او د سيل د ځايونو د جوړولو له لارې خپل چاپېريال خوندي کړو. د شنو سيمو جوړول ژوندي موجودات له گواښ څخه ژغوري. ځنگلونه چې په خپله يوه ژوندۍ ټولنه ده، د چاپېريال عمده توکي دي. د ځنگلونو وهل او د ونو پرې کول، نه يوازې چاپېريال له گواښ سره مخامخ کوي، بلکې په هغه کې د موجودو ژوو ژوند ته هم سترگواښ بلل کېږي. د چاپېريال ساتنه د يو ځانگړي شخص، يا ټولنې او کومې موسسې کار نه دی. دا د هر چا دنده ده چې په خپل وار، له خپل نژدې چاپېريال، کور، څخه نيولې بيا د خپل ښار او پارکونو د پاکولو له لارې خپل چاپېريال ځانته ورغوي. د ونو کرل، د پارکونو جوړول، د ځنگلونو او په هغو کې د ژوو ساتل او پالنه، له اوبو څخه په ټاکلې اندازه گټه اخيستل، د هغو توکو لږ کارول يا نه کارول چې لوگي يې هوا ککړوي او ډبرې نورې هغه لارې چارې دي چې هر څوک کولای شي تر خپلې وسې پورې يې عملي کړي او په دې توگه د چاپېريال د ککړتيا مخه ونيسي.

د متن لنډيز:

هر هغه څه ته چاپېريال وايي چې زموږ شاوخوا ته پراته دي او موږ يې احاطه کړي يو؛ زموږ ژوند ورپورې اړوند دی او زموږ د ژوند د دوام وسايل چمتو کوي. ټول ژوي که پر ځمکه دي، که په اوبو او يا د سمندرونو په تل کې، ټول غرونه، دښتې، ځنگلونه او دريابونه د ژوند د چاپېريال يوه برخه ده. په چاپېريال کې ټول شيان د تل لپاره موجود نه وي، يو څه يې د ورځني لگښت له مخې پای ته رسېږي او نه نوي کېږي. له دې امله بايد د هغې په لگښت کې پوره پام وشي او د راتلونکو نسلونو د گټې اخيستلو لپاره پرېښودل شي. د دې ترڅنگ چې چاپېريال په بشري ژوندانه مستقيمي اغېزې لري، بايد په شعوري توگه هم په خپله په چاپېريال پام وکړو او هم د نورو پام هغې ته راوړوو. د استوگنې شاوخوا پاکه وساتو، نيالگي کښېنو، ونې او ځنگلونه و نه وهو، مرغان، الوتونکي او کبان بېرحمانه ښکار نه کړو، موجود چمنونه او شنه ځايونه وساتو او نوي هغه جوړ کړو. څومره چې يو چاپېريال پاک، ښکلی او په زړه پورې وي، په هماغه اندازه ژوند ښکمرغه، آسان او روغ وي. روغ چاپېريال زموږ ستاسو ټولو د ښکمرغه ژوند ضامن دی.

فعالیتونه

- ۱- چاپېريال څه ته وايي؟ څو تنه زده کوونکي دې په خپله خوښه د ټولگي مخې ته راشي او خپلې څرگندونې دې وړاندې کړي.
- ۲- زده کوونکي دې په مناسبو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې د چاپېريال د ارزښت او د هغې د پاکوالي په اړه خپل رغنده عملي نظرونه وليکي او د يو وړانديز په توگه دې چمتو کړي. بيا دې د ډلو استازي په گډه هغه توحيد کړي او د يو بشپړ وړانديز په توگه دې وليکي او ټولگي ته دې ولولي.
- ۳- دوه تنه زده کوونکي دې د ټولگي په وړاندې په چاپېريال کې د څو شيانو او توکو نومونه واخلي او څرگنده دې کړي چې له دغو توکو څخه څنگه گټه واخيستل شي.
- ۴- ځنگلونه د چاپېريال په ښکلا او پايښت کې څه رول لري؟ يو تن زده کوونکی دې په دې اړه معلومات وړاندې کړي.
- ۵- په چاپېريال کې ژوندي او ناروندي موجودات يو له بله څه اړیکې لري، دا اړیکې په چاپېريال څه اغېزه کوي؟ يو زده کوونکی دې په دې هکله رڼا واچوي او بل يو دې د نارونديو موجوداتو نومونه واخلي او ودې وايي چې دا اړیکې کوم سيستم څېري او څنگه؟
- ۶- زده کوونکي دې په پورته متن کې صفت او موصوف په گوته کړي او نورو زده کوونکو ته دې بيان کړي.

کورنۍ دننه

زده کوونکي دې د خپل کلي، ښار يا ښوونځي د چاپېريال د پاک ساتلو په اړه خپل وړانديزونه په منظمه توگه تنظيم او ترتيب کړي. په راتلونکي درسي ساعت کې دې خپل دغه وړانديزونه له نورو ټولگيوالو سره شريک کړي.

د پښتو ادبياتو دويمه تاريخي دوره

په مخکښو ټولگيو کې مو پر ادبياتو خبرې کړي دي. شفاهي يا ولسي ادبيات مو له ليکلو ادبياتو څخه بېل کړي دي. شفاهي ادبيات د ټولنو له رامنځته کېدو سره سم رامنځ ته شوي دي. هره يوه ټولنه خپل دود، رسم و رواج او فرهنگ د ولسي ادبياتو په هيندارې کې نورو ته وربښي. د شفاهي ادبياتو پيل نشي څرگندېدای، خو ليکلي ادبيات هرو مرو له يو تاريخي پړاو سره تړاو لري. پښتو ليکلي ادبيات ډېر لرغوني دي. تاريخي پېښو، کوچېدنو، تاراک، زېښناک او نيواک د هغې زياتې بېلگې تر خاورو لاندې کړي دي. که موږ د ليکلو ادبياتو په اړه خبرې کوو، نو بايد کره لاسوندي يې ولرو چې له بده مرغه زيات شمېر يې په لاس کې نشته. بيا هم د لا ښې پېژندنې لپاره پښتو ادبيات په درېو دورو وېشل شوي دي؛ لرغونې دوره، منځنۍ يا کلاسيکه دوره او معاصره دوره. په لسم ټولگي کې مو د پښتو ادبياتو په لرغونې دورې خبرې کړي دي. د معاصرې دورې په اړه به په دولسم ټولگي کې معلومات تر لاسه کړو. دلته د پښتو په منځنۍ يا دويمې تاريخي دورې غږېږو.

د پښتو ادبياتو دويمه دوره چې د پښتو ادبياتو د تاريخ منځنۍ دوره هم ورته ويلاى شو، د لسمې هجري پېړۍ له نيمايي پيلېږي او د څوارلسمې هجري پېړۍ تر لومړيو درېو لسيزو پورې رارسېږي. د پښتو د ادبي تاريخ دويمه دوره له لومړۍ دورې څخه له هره پلوه توپير لري. په دې دوره کې پښتو ادبيات د افغانستان، پښتونخوا او هند په سيمو کې له ځينو ملي، مذهبي او پښتني غورځنگونو سره په تړاو راټوکېږي او وده کوي. د سيمې د هغه مهال فرهنگي ادبي جريانونه پر پښتو ادبياتو خپل اغېز بندي او د همدغو جريانونو په پيروي په پښتو ادب کې ځانگړي سبکونه پيدا کېږي او خپل ځانگړي پيروان مومي.

ددې دورې يوه ستره ځانگړنه دا ده چې بشپړ او مکمل ادبي آثار يې زموږ په لاس کې دي. په دې دورې پورې اړوند په سلگونو پښتو دېوانونه، په سلگونو کيسه ييز آثار او په زرگونو ولسي سندري له موږ سره شته چې د پښتو د ادبي تاريخ د يوې سترې پانگې په توگه هر اړخيز بحثونه پرې کولای شو.

په دې دوره کې له گاونډيو ژبو سره د پښتو ادبياتو تړون هم پراختيا مومي. له عربي، فارسي او له همدې ژبو څخه پښتو او له پښتو څخه دغو ژبو ته د آثارو د راکړې ورکړې مسئله هم خپلو لوړو پړاوونو ته خيژي.

د پښتو د ادبي تاريخ دويمه دوره څو پړاوونه لري. په هر پړاو پورې اړوند آثار د ټوکېدو د شرايطو، خپلو خصوصياتو او فکري هنري اغېز د منلو له امله يو اوږد واټن رانغاړي. د دې خبرو معنا دا ده چې کله موږ پر روښانيانو بحث کوو، دا بحث له بايزيد روښان څخه پيلېږي چې د فرهنگي هڅو وخت يې د لسمې هجري پېړۍ دويمه نيمايي ښوول شوې او په قادر داد ورکزي پای ته رسيدلى دى. دا کسان بيا د دولسمې پېړۍ خلک دي. حال دا چې له بايزيد او د ده له پيروانو سره په يوه وخت اخوند درويزه هم پښتو ته مخه کوي. په پښتو آثار ليکي او ژباړي او ځينې نور کسان په ادبي هڅو لگيا دي.

دا دوره له روښاني غورځنگه پيل او همداسې پسې په اخوند درويزه او د ده پر پيروانو، بيا د خوشحال خټک، رحمان بابا، هوتکيانو او د احمدشاهي پېر تر نورو فکري او فرهنگي بهيرونو رارسېږي.

د لسمې او يوولسمې هجري پيړيو په ترڅ کې د روښانيانو، اخوند درويزه او د ده د سبک پلويانو او هم د همدې زمانې د ځينو مبلغو او صوفي شاعرانو، ناظمانو او ليکوالو آثار د خپلو شکلي جوړښتونو له پلوه ډېره سره نژدې يو رنگي لري. موضوعات يې هم تر ډېره سره يو شی دي.

که څه هم اخوند درويزه له روښانيانو سره مخالفت درلود، ده او د ده ځينو پلويانو د روښانيانو پر ضد ليکنې هم کړي دي، خو هغه ليکنې له ځينو شخصي او نظرياتي اختلافاتو رازېږدلي دي. دغسې اختلافي ليکنې د بېلتانه د يوې داسې کړنې په توگه نشو منلای چې د دواړو ډلو آثار د ځانگړنې له مخې سره بېل کړو. د روښانيانو او اخوند درويزه دواړو په آثارو کې عرفان (تصوف) او د عرفاني لارو د بنسټونو په خپلولو سره ځان الهي ذات ته نژدې کول، د نفس تزکيه، د زړه سپېڅلتيا، د اسلام د مقدس دين د اساساتو بيان، د اسلام د مقدس دين د لارښوونو په رڼا کې د خلکو اخلاقي روزنه، پندونه، نصايح او نور دې ته ورته مطالب د دې درې واړو ډلو له خوا په ژباړل شوو، ليکل شوو او پنځېدلو آثارو کې ليدل کېږي. د اهدافو همدا ورته والی موږ اړ باسي چې د دغو درې واړو ډلو آثار په يوه پړاو کې وڅېړو او د دويمې ادبي دورې د لومړي پړاو نوم پرې کېږدو.

د دويمې دورې په دې پړاو کې د ادبي آثارو د زياتو نسخو او ډېرو برخو شتون موږ پر دې باوري کوي چې دغه مهال په پښتو کې د لوستو او زده کړو خلکو شمېر يو څه ډېر شوی او خلکو د کتاب ساتنې او کتاب لرنې له دود سره مينه ښوده. حال دا چې تر دې پړاو د مخه د لومړۍ دورې د آثارو ځينې د گوتو په شمېر بېلگې له موږ سره دي چې هغه هم ځينو تذکرو تر موږ رارسولي دي.

ددې پړاو آثار له شکلي پلوه نيم منظوم، منظوم او منثور دي. د نيم منظوم، مسجع يا مقفی نثر د ليکلو دود همدا مهال د بايزيد له خوا پيل شو.

ددې پړاو په منثورو آثارو کې پر نورو سربيره د علي محمد مخلص او ارزاني روښاني رسالې د يادولو وړ دي. د دې رسالو نثرونه سجع نه لري او د هغه وخت له شرايطو سره سم روان

نثر بلل کېدای شي. د اخوند ميا داد په نثرونو کې د ده "نورنامه" نيم منظوم سبک پالي، خو په ديوان کې يې منثورې ټوټې د کلمو په پای کې قافيې ته پام کوي.

که د دې پړاو آثار د هنري ځانگړتياوو له مخې د لومړۍ دورې له ځينو بېلگوسره پرتله کړو، نو د پرمختيا څرک پکې نه لگيږي. بايد ووايو چې د دې دورې زياتره اثار عرفاني ديني او اخلاقي مسايلو ته بېل شوي دي. په ځينو وختونو کې ددغسې اهدافو لرونکي شاعران او ليکوال د نظم د شعریت خواته ډېر پام نه کوي او هيله يې دا وي چې د خلکو د زده کړې په موخه خپل آثار په منظومه بڼه وړاندې کړي.

په دې پړاو کې عرفان د يوه مسلک په توگه پښتو ادبياتو ته لار پيدا کوي او د عرفاني آثارو څرکونه چې د پښتو د ادبي تاريخ د لومړۍ دورې له خوږو ورو پارکو رايستل کېدای شي، په دې پړاو کې په مکتيبي بڼه خپل وزرونه غوړوي. د دې پړاو په اشعارو کې غزلې، قصيدې، رباعي، مثنوي، قطعې، مربع او مخمس اشعار پيدا کېږي. په دې شعري څيلونو کې مربع او مخمس داسې شعري څانگې دي چې په لومړۍ ادبي دوره کې يې څرک نشو لگولای. په دې پړاو کې ددغو دريو نوو څانگو شتون د پښتو په شعري څيلونو کې د پراختيا يو څرک په لاس راکوي. په دې پړاو کې پښتني فرهنگ له اسلامي فرهنگ سره خورا زيات نژدې شو او د اسلامي فرهنگ ډېرو اساسي مسايلو ته يې لاره پيدا کړه. ډېرې اسلامي، ديني او عربي فرهنگ ته ورته کيسې پښتو ته واوښتلې. د پښتو کوم آثار چې موږ له لومړۍ دورې څخه په لاس کې لرو، دا ډول ځانگړتياوې نه لري. ځينې مهم ديني او فقهي آثار په پښتو ژباړل شوي دي، لکه خلاصه کيداني، قصيده برديه، قصيده سرياني، نورنامه، خلاصه الاسلام او نور. د دې ترڅنگ د پارسي او عربي ژبو له عمده اسلامي آثارو څخه په گټه د ديني او شرعي اساساتو ځينې مهم بيانوونکي کتابونه په پښتو کې په تحقيقي ډول وليکل شول، لکه: مخزن، نافع المسلمين، فوايد شريعت او نور.

ددې پړاو زياتره ليکوال او شاعران له څو ژبو، لکه: پارسي، پښتو، عربي او هندي سره آشنا دي. په دغو ليکوالو کې ځينو پر پښتو سربيره په هندي، پارسي او عربي ژبو هم آثار ليکلي

دي چې له نورو فرهنگونو سره د پښتنو ليکوالو تر او ځينې څرگنديږي. د پښتو ادبي تاريخ د دويمې دورې لومړۍ پړاو د پورته ځانگړتياوو په لرلو سره يوه بل پړاو ته ننوزي. ارزاني خوېشکي، واصل روښاني، خواجه محمد، کريمداد بنگښ، علي محمد مخلص، دولت لوانی، قادر داد، اخوند درويزه، محمد حليم، عبدالسلام، اخوند احمد، بابوجان، شيخ محمد سعيد او په لسگونو نور د دې پړاو شاعران او ليکوال بلل کېږي.

په دويمې دورې کې د خوشحال خټک او د ده د پيروانو زرين پړاو:

خوشحال خټک نه يوازې د خپل وخت يو ټولنيز، سياسي شخصيت او بريالی سالار و، بلکې دی د پښتو ژبې يو داسې شاعر او ليکوال و چې که ووايو د پښتو ادب تاريخ د ده له نامه او اثارو پرته نيمگړی دی، نو زياتی به نه وي. خوشحال خټک پښتو ژبې او ادب ته په نظم او نثر کې هغه څه ورکړل چې تر ده د مخه او وروسته يې ښايي ساری ډېر لږ وگورو. خوشحال خان د خپل هنر او خپلې ژبې د لفظي او معنوي بډايتوب لپاره د گاونډيو ژبو له ادبي زمينو څخه پوره گټه واخيسته. پښتو شعر يې د شکل او شعري ژانرونو له پلوه بډای کړ او په موضوعي لحاظ يې داسې څه پرې نه ښودل چې شعري يې په کې نه وي ويلی. ده د پښتو شعر د مضمون په لحاظ خورا بډای کړ او په پښتو شعر کې تر ده د مخه بيان شوو موضوعگانو ترڅنگه ډېر نوي او رنگارنگ معلومات راوړل. د خوشحال خټک په اثارو کې د هغه د شعرونو د کلياتو، فراقنامې، دستارنامې، بازنامې (منثوره او منظومه)، فالنامې، فضل نامې، طب نامې، بياض، ځنځيری او سواتنامې نومونه يادولای شو. خوشحال خان د خپلو پښتو منظومو او منثورو اثارو د تاليف په برخه کې د خپلې زمانې د برلاسي ادبي جريان تر اغېز لاندې رانغی. د خپل لوړ هنري او فکري وړتيا په زور يې يوه نوې لاره غوره کړه چې نه د ده د زمانې روښاني اثار او نه د نورو عارفانو او شاعرانو اثار دغسې ځانگړتياوې لري.

د خوشحال په پېر کې پښتو شعر ډېر پراخه او هر اړخيز شو. د ختيځې شاعرۍ څه ناڅه ټولو ډولونو د دې سبک د رامنځته کوونکي او د دې سبک د پيروانو په اشعارو کې وده وموندله. د دې سبک د پيروانو په اثارو کې رندانه، صوفيانه، اخلاقي، فلسفي، فکاهي، غندنه، ستاينه او نورې موضوعگانې شته. يوه عمده ځانگړنه يې داده چې پښتني روحيه، پښتني احساسات او د پښتو خپل کره وره په کې بيان شوي دي. په دې سبک کې ټولنيز نقد ته ځای ورکړ شوی دی. په يو شمېر اشعارو کې ټولنه، خلک، برلاسی ټولنيز، سياسي نظام او فرهنگي بهير په څرگندو الفاظو کې نقد شوی دی. د تخيل، نزاکت او انځور جوړونې له پلوه ځينې ابتکاري ځانگړنې لري. د خوشحال د سبک پيروان د شعر ترڅنگ نثر هم ليکي. د نثر ليکنې لار يې هم خپلې ځانگړنې لري. په دې سبک کې يو شمېر نورې ځانگړنې هم شته چې د ده د مخه پړاو کې يې څرک نه ليدل کېږي.

د پښتو د ادبي تاريخ په دويمه دوره کې د خوشحال خټک، د ده د کورنۍ هستونې او د ده د سبک د پيروانو آثار مور ته د يو نوي پړاو څرک په لاس راکوي. په دې پړاو کې پښتو شعر په ټولو شعري بڼو، لکه: غزل، قصيده، رباعي، مثنوي، مربع، مخمس، مسدس، مثن، معشر، ترکيب بند، ترجيع بند، قطعه او نورو راڅرگند شو. پښتو شعر د مضمون له پلوه بشپړ شو. ټولنيزې بېلابېلې موضوع گانې پکې راوړل شوې. تاريخي پېښې، له هېواد سره مينه، د پښتو او پښتونولۍ احساسات پکې رامنځ ته شوي چې په تېرو پړاوونو کې يې څرک نه لگېده. په دې پړاو کې د پښتو ادب ځينې اړخونه د پښتنو له ټولنيز ژوند څخه رنگ اخلي. د پښتو غزل د ختيځ غزل له پېژندنې سره سم ټولې هنري ښيگڼې خپلې کړې او پښتو بوللې هم د غوري دورې د بوللو رنگ او خوند وموند. د ختيځ ادب داستانونو هم پښتو ادب ته لار پيدا کړه. د پارسي او عربي ځينې اثار په پښتو وژباړل شول.

خوشحال خټک د دغو لوړو ځانگړنو لرونکي سبک رامنځ ته کوونکی دی. د ده د کورنۍ او يو شمېر نورو شاعرانو ددغه سبک پيروي کړې ده. اشرف خان هجري، عبدالقادر

ختک، سکندر خان ختک، صدرخان ختک، گوهر خان ختک، بي بي حليمه ختکه، افضل خان ختک، قلندر، اشرف خليل او يو شمېر نور د خوشحال خان ختک د سبک پيروان دي.

ددې پړاو بل مخکښ عبدالرحمان بابا و

لکه چې د مخه مو وويل، يوولسمه پېړۍ د پښتو ادبياتو د ودې او پراختيا لپاره يوه مناسبه پېړۍ وه. د پښتو ډېر شاعران په دې پېړۍ کې وزېږېدل، لوی شول په پښتو بې ليکنې وکړې او شعرونه يې وويل. که موږ د يوولسمې پېړۍ په بهير کې د پښتو رامنځته شوي اثار له پامه تېر کړو، نوراته څرگنده به شي، په دې پېړۍ کې داسې اثار رامنځته شوي چې د سيمې له ادبي اثارو سره پرتله کېدای شي. په يوولسمه پېړۍ کې د راپورته شوو شاعرانو په ډله کې يو هم عبدالرحمن مومند و چې پښتانه له ډېرې مينې او زياتې عقېدې ورته (بابا) وايي او په پښتني ولسونو کې د رحمان بابا په نامه مشهور دی. رحمان بابا د يو ځانگړي سبک خاوند دی. د ده سبک د خپلو ځانگړتياوو له مخې په ولس او فرهنگي حلقو کې ډېر شهرت او محبوبيت وموند او د دولسمې، ديارلسمې او څوارلسمې پېړۍ شاعران په ده پسې روان شول. د رحمان بابا شعر د خپل ځانگړي هنري او ښکلاييز جوړښت او انساني محتوا له مخې خپل خاص خصوصيتونه لري او په پښتو ادب کې د يو نوي شعري سبک خاوند شاعر دی. د رحمان بابا سبک پېچلتيا نه لري، ډېر طبيعي او ساده دی. د شعر د الفاظو په ټاکلو کې زيار ايستل شوی دی؛ د شعر د خوند او رنگ لپاره يې ډېر ښکلي، خو ساده او عام فهمه الفاظ غوره کړي دي. د واقعيتونو بيان ته زيات پام کېده. اخلاقي، عرفاني او نور ټولنيز مسايل پکې راغلي. د رحمان بابا سبک په ټولو پښتنو کې دومره ومنل شو چې د ده د زمانې او بيا په راوروسته دوو، درېو پېړيو کې له افغانستان، پښتونخوا، بلوچستان او په هندوستان سربېره ان په بخارا او ماوراءالنهر کې ځينو اوسيدونکو پښتنو شاعرانو د ده سبک منلی و.

په دې پړاو کې لسگونه پښتانه شاعران رامنځ ته شول چې د شعرونو پند دیوانونه یې درلودل. ځینو یې له دیوانونو سره پرته منظومې رسالې هم لرلې. په دې پړاو کې قصیدې، غزل، رباعي، قطعې، مربع، مخمس، مسدس، مسبع، معشر، ترکیب بند او ترجیع بند زیات وکارول شول. په دې پړاو کې د اخلاقو او نصیحتونو د بیان خواته ډېر پام کېده. په دې پړاو کې غزل ډېر پیاوړی شو او ان د پښتو د شعر د پراختیا او ودې پړاو یې بللی شو. د دې پړاو شاعران زیاتره عالمان وو. د خپلې سیمې د ژبو له ادبیاتو سره یې آشنایي درلوده. له خپلې مورنۍ ژبې پرته یې په پارسي او هندي هم شاعري کوله. د رحمان بابا د سبک په پیروانو کې د یونس خیبري، مهین خلیل، معزالله مومند، اخوند گدا، حافظ پوري، نجیب سربندي، عبدالعظیم سواتي، میا نعیم متي زي او یو شمېر نورو نومونه یادولای شو.

هوتکیان او د دې دورې بل پړاو:

په کندهار کې د پښتنو د ملي دولت جوړېدل او په شاهي دربار کې د پښتو د ودې د زمينې رامنځته کېدا د دویمې دورې په راوروسته پړاو کې ټاکلی دریځ لري. کندهار د خپل جغرافیایي موقعیت له مخې د لسمې او یوولسمې پېړۍ په جریان کې د صفوي او د هند د مغولي امپراتورۍ تر منځ واقع شوی و. دواړو امپراتوریو په دې ستراتیژیکې افغاني سیمې کې خپل ټاکلي اهداف درلودل. د دولسمې پېړۍ د دویمې لسیزې په وروستیو کې گرگین د کندهار صفوي حکمران و. نوموړي په دې سیمې کې داسې ظلمونه او نارواوې کولې چې خلک یې تر پوزې رسولې وو.

میرویس نیکه د گرگین په وړاندې د ولسي پاڅون له لارې د یو ملي افغاني دولت بنسټ کېښود. د هوتکو د پاچاهۍ په ولکه کې دغه مهال په سلگونو لیکوالو اثار لیکلي او شعرونه یې ویلي دي. د پښتو او فارسي ژبو یو شمېر اثار دغه مهال منځته راغلي دي چې د ځینو هغو په ایجاد او تألیف کې هوتکي پاچاهانو لاس درلودلی دی. په دې توگه د هېواد د فرهنګي تاریخ په لیکلو کې د دغې کورنۍ نوم لوړ ځای لري. د میرویس نیکه مور، نازو

انا، زوی، شاه حسین او لور، زینبه د پښتو ژبې شاعران وو. ریډی خان، حافظ نور محمد، داود هوتک، د پټې خزانې لیکوال محمد هوتک، یار محمد هوتک، ملا محمد یونس توخی، بابوجان، ملا نور محمد غلجی او په لسگونو نور د دې دورې وتلي شاعران او لیکوال دي.

په دې مهال کې زیات شمېر پښتو آثار او تألیفات رامنځ ته شوي دي. پټه خزانه د دې مهال یو ارزښتمن کتاب دی چې د درېو خزانو په درلودلو د لرغونې او د هغه د خپل مهال زیات شمېر پښتانه نارینه او ښځینه لیکوال او شاعران او د هغوی د لیکنو بېلگې تر موره رارسوي.

د پښتو د تحریري تاریخي حماسو لیکل همدا د هوتکو د پاچهۍ په دوران پورې اړه لري. حماسې د ادبیاتو یو موضوعي ډول دی. په دې ډول ادبي اثارو کې رزمي او جنگي مسایل په حکایتي او داستاني ډول بیانېږي. په دې دوره کې یو شمېر حماسې ایجاد شوي دي. "محمودنامه" او "جگره د محمود افغان او نیول د اصفهان" په هغو کې ډېرې مشهورې دي. د دې حماسو لیکوال په ترتیب سره ریډی خان مومند او محمد امین سرپرېکری دي. شاه حسین هوتک د محمود نامې په لیکلو ریډی خان مومند ته زر طلاوې انعام ورکړې وې. د هوتکو د پاچهۍ په دوران کې ادبي دربار رامنځ ته شو او په هغې کې د عالمانو پر راټولولو او د اثارو پر تألیف او ایجاد سربېره د انعام ورکول هم پیل شول. د همدې کورنۍ په هڅونې ډېر شمېر آثار په پښتو ژبه تالیف شوي دي. تحریري حماسي اثار په پښتو کې دغه مهال رامنځته شوي. که څه هم په پخوانیو ادبیاتو کې د حماسې ځینې مذهبي نمونې شته، خو تاریخي بشپړې حماسې د همدې پاچهۍ د کارنامو په اړوند رامنځته شوي دي. په دې دوران کې د پښتو ولسي ادب ډېرې ښکلې بېلگې رامنځ ته شوي چې زموږ د ولسي شعر برخه یې بډایه کړې ده. همدارنگه په دې پړاو کې د پښتو د لیکلي ادب ځینې موضوعات له فولکلور څخه اخیستل شوي دي، لکه د "شها او گلان" نکل او یا د "اوبن او سوې" کیسه چې د پښتو ولسي شعر په قالب کې یې نظم کړي دي. د دې پړاو په اثارو کې د هېوادپالنې

روحیه د خوشحال خټک د پړاو په پرتله ښه څرگنده شوې ده. که له پورته یادونو ورتېر شو په دې پړاو کې ادبیاتو د مخکینیو دورو په پرتله د پام وړ کومه پراختیا نه ده موندلې. د دې مهال شاعرانو په هماغو قالبونو کې شعرونه ویلي دي چې تر مخه په کې پښتنو شاعرانو ښې تجربې لرلې. د دې پړاو په اړوندو آثارو کې د نثر کتابونه شته چې لیکنې یې پخې، خوږې او د کندهار له ګرډود سره سمې وې.

د یوولسمې هجري پېړۍ په پیل او د دولسمې پېړۍ په لومړیو کې په هند کې د فارسي ژبې یو شمېر اوسیدونکو شاعرانو هغه نوي شعر ته لار وموندله چې د لسمې هجري پېړۍ په پیل کې رامنځ ته شوی و. دې سبک د هندي سبک په نامه شهرت وموند. هندي سبک ځینې ځانګړتیاوې لرلې. پېچلتیا، په شعر کې تازه فکر او نوې موضوع ګانې ځایول، ایجاز یا په لنډو خبرو کې د اوږد مطلب ادا کول، د دقیقو تشبیهاتو او ځانګړو استعارو کارول، په شعرونو کې د متلونو او محاورو راوړل، خاص لحن او اهنګ، د ادبي صنایعو پالنه، د مینې پر محور د غزلو چورلېدل، اغراق او مبالغه او داسې یو لړ نورې ځانګړتیاوې د دې سبک عمده خصوصیات وو. دې سبک د یوولسمې پېړۍ په شاوخوا کې پښتونخوا او د افغانستان سیمو ته هم لاره وموندله. دغه مهال یو پښتون شاعر د خپلو هم مهالو او متقدمینو شاعرانو په لار نه ولاړ، بلکې نوو مضمونونو او هنري لارو ته یې پام وراړوه. همدغه مهال هندي سبک پښتو ادب ته لار پیدا کړه. نوموړی شاعر عبدالحمید مومند و. حمید د شعر ویلو ډېره ښه وړتیا درلوده او د تازه مضمون په پیدا کولو ښه ماهر و.

که څه هم په پښتو شاعرۍ کې حمید مومند د هندي سبک د شاعرۍ بنسټ ایښودونکی دی، خو هنري بیا دا و چې د هندي سبک بنسټونه یې په اعتدالي ښه خپل کړي وو. د ده شاعري د پښتو ژبې لفظي او معنوي ځانګړتیاوې نه دي بایللي. ډېرو پښتنو شاعرانو د حمید د سبک پیروي کړې ده.

پر پښتو ادبیاتو د هندي سبک د اغېز د بحث پر مهال جوتیري چې په پښتو کې ددغه

سبک پیروي په پښتونخوا کې پیل شوه، په کندهار کې یې وده وکړه او په هند کې یو شمېر اوسېدونکو پښتنو شاعرانو لورې پورې ته ورسوله او اغېزو یې تر معاصرې دورې پورې پایښت وموند. حسین، قلندر، خانگل خلیل، کامگار خټک، دوست محمد، علي خان مامنزی، حمدالله کاکاخېل، سلیم، محمدي صاحبزاده، بېدل هشنغری او تر هغوی راوروسته کاظم خان شیدا، محمد بیاض، نورمحمد نوري افغان او یو شمېر نور په پښتو ادب کې د هندي سبک پیروان او نژدې هر یو یې د دیوان خاوند شاعر بللی شي.

په دولسمه هجري پېړۍ کې د اوسني افغانستان په سیمو کې د پښتو د ادبي حلقو تر منځ هم د هندي سبک پیروي دود شوې وه. سید غلام احمد یا غلام جان پاچا، میرزا حنان بارکزی، صدیق اخوندزاده، سردار مهردل خان مشرقي، سردار غلام محمد خان طرزي، ملا محمد اکبر، ملا صالح محمد داوی، عبدالله هوتک او نور د دې سبک پیروان وو او زیاترو یې پر همدې سبک شعرونه ویلي دي.

په پښتو ادبیاتو کې د هندي سبک موسس عبدالحمید مومند او بشپړوونکی یې کاظم خان شیدا و. دوی دواړه د هندي سبک په مشرانو کې شمېرل کېږي. د دې سبک پیرو شاعران ټول غزل ویونکي شاعران وو. ځینو پکې مثنوي هم ویلې. د اشعارو موضوع یې زیاتره د مینې او عشق بیان ته ځانگړې شوې وه، خو اخلاقي، ټولنيز او تاریخي پېښې پکې هم بیان شوې وې. د دې سبک د پیرو شاعرانو د آثارو عمده ځانگړنه د دوی د شعر هنري اړخ دی. د دې سبک زیاترو پښتنو شاعرانو ښکلي، د هنري او شعري ښکلاوو په گانه پسرولي شعرونه ویلي دي.

د احمد شاه بابا په کورنۍ کې د پښتو ادب پالنه، د دویمې ادبي دورې د پای او د معاصرو ادبیاتو د ټوکېدو پړاو:

احمد شاه بابا له خپلو سیاسي، ټولنيزو او ملي خدمتونو سر بهره د خپل هېواد فرهنگ لپاره هم نه هېرېدونکي خدمتونه کړي دي. د پښتو او فارسي ژبو شاعران او لیکوال یې روزلي دي. خپله هم شاعر و، په پښتو ژبه ترې د شعرونو یو دېوان پاتې دی. د کورنۍ له غړو څخه

يې تيمورشاه او شاه شجاع په پښتو شاعري كړې ده. په دربار كې يې وكيل الدوله عبدالله جان پوپلزی هم د پښتو ژبې شاعر و.

پير محمد كاكړ د احمد شاه بابا د دربار يو بل شاعر و. پير محمد كاكړ د پښتو د ډېرو ښو شاعرانو او لويو عالمانو په ليكه كې ولاړ سړی و. نوموړی د پښتو ژبې يو ديوان لري. د هغه ديوان د هنري ارزښتونو له پلوه د مننې وړ دی. انځورونه يې ښكلي، بلاغت او فصاحت يې لوړ معيار لري. پر دې سربېره پير محمد كاكړ د "معرفه الافغاني" په نامه د پښتو ژبې د زده كړې يو كتاب ليكلي دی چې په خپل ډول كې د پښتو گرامر لومړنی كتاب دی او د پښتو ښې نمونې پكې خوندي دي. پير محمد كاكړ د ځانگړي سبك خاوند و چې د عشق هنري احساسات يې درلودل او همدارنگه تشبېهات او استعاراتو يې طبيعي رنگ درلود، عبارتونه او الفاظ يې روان او ژبه يې راكښونكې وه. پر نورو شاعرانو سربېره، شمس الدين كاكړ د هغه د سبك د پيروانو له ډلې څخه و. حافظ گل محمد مرغزی د احمدشاهي دوران يوبل شاعر و. نوموړی له احمدشاه بابا سره په لښكري سفرونو كې ملگری و. مرغزي احمدشاهي شاهنامه ليكلې ده. په دې شاهنامه كې د احمدشاه بابا د ۱۶ كلونو ځينې پېښې بيان شوي دي. په دې پېر كې يو شمېر نور شاعران هم تېر شوي چې حبيب الله، ملا علم اړيدی، ابوالقاسم او يو شمېر نور يې د پښتو ديوانونو خاوندان وو.

د احمد شاهي پېر ليكل شوي او ژباړل شوي ادبي منثور او منظوم آثار د شكل او موضوع له پلوه د مخكښو دورو له اثارو سره كوم خاص توپير نه لري. په دې پېر كې د يادونې وړ ادبي كار د "احمدشاهي شاهنامه" په نامه د يوې بشپړې حماسې ليكل دي. تر دې د مخه كومه بشپړه حماسه موجوده نه وه. د دې پېر په اثارو كې د وخت د پاچا، احمدشاه بابا د ستاينې موضوع ده. دا خبره د دې څرگندوونكې ده چې پښتانه د مخه پرديو حكومتونو ډېر ځپلي او ځورولي وو. احمدشاهي پېر د پښتو ادب د ودې او پراختيا لپاره وړ او مناسب شرايط چمتو كړي دي. په همدې پېر كې نوو او ازادۍ بښونكو مفكورو شعر او ادب ته لاره پرانيسته او په دې ډول د معاصرې دورې پيل ته لار هواره شوه.

د ادبي تاريخ دورې په کروئولوژيک ډول د پېړيو يا کلونو يا د سياسي رژيمونو او پاچاهيو د رامنځته کېدو يا رانسکورېدو له مخې نه تنظيميږي، بلکې دا دورې د ادبي آثارو او ادبي پدېدو د ودې او پراختيا شرايطو او هم د دغه پدېدو شکلي او موضوعي ځانگړتياوو ته په پاملرنه تنظيميږي. له دې امله دا اړينه او شونې نه ده چې يوه ادبي دوره دې پای ته ورسېږي او سمدلاسه دې بله ورپسې پيل شي. يوه ادبي دوره لا د خپلې ودې او پراختيا پړاوونه وهي چې د بلې دورې زړې راشنه کېږي او ورو ورو وده کوي، تر هغه چې يوه ادبي تاريخي دوره پای ته ورسوي او بله دوره پيل شي.

د متن لنډيز:

د پښتو ادبياتو د تاريخ دويمه دوره چې منځنۍ دوره هم ورته ويلای شو، د لسمې هجري پېړۍ له نيمايي پيلېږي او د څوارلسمې هجري پېړۍ تر لومړيو دريو لسيزو پورې رارسېږي. په دې دورې پورې اړوند په سلگونو پښتو دېوانونه، په سلگونو کيسه ييز آثار او په زرگونو ولسي سندري له مور سره شته چې د پښتو د ادبي تاريخ د يوې سترې پانگې په توگه هر اړخيز بحثونه پرې کولای شو. دا دوره له روښاني غورځنگه پيل او همداسې پسې پر اخوند دروېزه او د ده په پيروانو، خوشحال خټک، رحمان بابا، د هوتکو او احمد شاهي پېر تر نورو فکري او فرهنگي بهيرونو رارسېږي، تر هغه چې دا دوره پای ته ورسېږي او ځای يې دريمه ادبي (معاصره) دوره ونيسي.

د دې دورې د لومړي پړاو په منثورو آثارو کې ځانگړې رسالې شته. پر نورو سربيره يوه د علي محمد مخلص او بله هم د ارزاني روښاني ده. د دې رسالو نثرونه سجع نه لري او د هغه وخت له شرايطو سره سم روان نثر بلل کېږي.

په دويمې دورې کې بل زرين ادبي پړاو د خوشحال خټک او د ده د پيروانو دی. خوشحال خان خټک نه يوازې د خپل وخت يو ټولنيز، سياسي شخصيت او بريالی سالار و، بلکې دی د پښتو ژبې يو داسې شاعر او ليکوال و چې که ووايو د پښتو ادب تاريخ د ده له نامه او آثارو پرته نيمگړی دی، نو زياتی به نه وي. خوشحال خټک پښتو ژبې او ادب ته په نظم او نثر کې هغه څه ورکړل چې تر ده د مخه او وروسته به يې بنيادي ساری ډېر لږ وگورو. خوشحال خان د خپل هنر او خپلې ژبې د لفظي او معنوي بڼايتوب لپاره د گاونډيو ژبو له ادبي زمينو څخه

پوره گټه واخيسته. پښتو شعريې د شکل او شعري ژانرونو له پلوه بډایې کرې او په موضوعي لحاظ يې داسې څه پرې نه ښودل چې شعريې په کې نه وي ويلی. ده پښتو شعر د مضمون په لحاظ خورا بډایې کرې او په پښتو شعر کې تر ده د مخه بيان شوو موضوعگانو ترڅنگه ډېر نوي او رنگارنگ معلومات راوړل. د خوشحال خټک په پېر کې پښتو شعر ډېر ارت شو. د ختيزې شاعرۍ څه ناڅه ټولو ډولونو د دې سبک د رامنځ ته کونکي او د دې سبک د پيروانو په اشعارو کې وده وموندله. د خوشحال د سبک پيروان د شعر ترڅنگ نشر هم ليکي. د نثر ليکنې لار يې هم خپلې ځانگړنې لري. په دې سبک کې يو شمېر نورې ځانگړنې هم شته چې د ده د مخه پر او کې يې څرک نه ليدل کېږي.

رحمان بابا د دويمې ادبي تاريخي دورې د يو بل پړاو مخکښ و. د ده سبک د خپلو ځانگړتياوو له مخې په ولس او فرهنگي حلقو کې ډېر شهرت او محبوبيت وموند او د دولسمې، ديارلسمې او څوارلسمې پېړۍ شاعران په ده پسې روان شول. د رحمان بابا شعر د خپل ځانگړي هنري او ښکلاييز جوړښت او انساني محتوا له مخې خپل خاص خصوصيتونه لري او په پښتو ادب کې د يو نوي شعري سبک خاوند شاعر دی. د رحمان بابا سبک پېچلتيا نه لري، ډېر طبيعي او ساده دی. د شعر د الفاظو په ټاکلو کې زيار ايستل شوی دی؛ د شعر د خوند او رنگ لپاره يې ډېر ښکلي، خو ساده او عام فهمه الفاظ غوره کړي دي. د واقعيتونو بيان ته زيات پام کېده. اخلاقي، عرفاني او نور ټولنيز مسايل په کې راغلي. د رحمان بابا سبک په ټولو پښتنو کې دومره ومنل شو چې د ده د زمانې او بيا په راوروسته دوو، درېو پېړيو کې په افغانستان، پښتونخوا، بلوچستان او په هندوستان سربېره ان په بخارا او ماوراء النهر کې ځينو اوسيدونکو پښتنو شاعرانو د ده سبک منلی و.

په کندهار کې د پښتنو د ملي دولت جوړېدل او په شاهي دربار کې د پښتو د ودې د زمينې رامنځته کېدا د دويمې دورې په راوروسته پېرونو کې ټاکلی دريځ لري. د هوتکو د پاچاهۍ په پېر کې دغه مهال په سلگونو ليکوالو آثار ليکلي او شعرونه يې ويلي دي. د پښتو او فارسي ژبو يو شمېر آثار دغه مهال منځ ته راغلي دي چې د ځينو هغو په ايجاد او تأليف کې هوتکي پاچهانو لاس درلودلی دی. په دې توگه د هېواد د فرهنگي تاريخ په ليکلو کې ددغه کورنۍ نوم لوړ ځای لري. دغه مهال زيات شمېر پښتو آثار او تأليفات رامنځ ته شوي دي. پټه خزانه د دې مهال يو ارزښتمن کتاب دی چې د درېو خزانو په درلودلو لرغوني او د هغه مهال زيات شمېر پښتانه نارينه او ښځينه ليکوال او شاعران او د هغوی د ليکنو بېلگې تر موره رارسوي. د پښتو د تحريري تاريخي حماسو ليکل همدا د هوتکو د پاچاهۍ په دوران پورې اړه لري. د يوولسمې هجري پېړۍ په پيل او د دولسمې پېړۍ په لومړيو کې په هند کې د فارسي ژبې

يو شمېر اوسېدونكو شاعرانو هغه نوي شعر ته لار وموندله چې د لسمې هجري پېړۍ په پيل كې رامنځ ته شوی و. دې سبک د هندي سبک په نامه شهرت وموند. هندي سبک ځينې ځانگړتياوې لرلې. پېچلتيا، په شعر كې تازه فكر او نوې موضوعگانې ځايول، ايجاز يا په لنډو خبرو كې د اوږد مطلب ادا كول، د دقيقو تشبېهاتو او ځانگړو استعارو كارول، په شعرونو كې د متلونو او محاورو راوړل، خاص لحن او اهننگ، د ادبي صنايعو پالنه، د مينې پر محور د غزلو چورلېدل، اغراق او مبالغه او داسې يو لړ نورې ځانگړتياوې د دې سبک عمده ځانگړتياوې وې. دې سبک د يوولسمې پېړۍ په شاوخوا كې پښتونخوا او د افغانستان سيمو ته هم لاره وموندله.

احمدشاه بابا له خپلو سياسي، ټولنيزو او ملي خدمتونو سر بېره د خپل هېواد د فرهنگ لپاره هم نه هېرېدونكي خدمتونه كړي دي. د پښتو او فارسي ژبو شاعران او ليكوال يې روزلي دي. خپله هم شاعر و، په پښتو ژبه ترې د شعرونو يو دېوان پاتې دی. د كورنۍ له غړو څخه يې تيمورشاه او شاه شجاع په پښتو شاعري كړې ده. په دربار كې يې وكيل الدوله عبدالله جان پوپلزی هم د پښتو ژبې شاعر و. پير محمد كاكړ د احمدشاه بابا د دربار يو بل شاعر و. پير محمد كاكړ د پښتو د ډېرو ښو شاعرانو او لويو عالمانو په ليكه كې ولاړ سړی و. نوموړی د پښتو ژبې يو ديوان لري. د هغه ديوان د هنري ارزښتونو له پلوه هم د مننې وړ دی. انځورونه يې ښكلي دي، بلاغت او فصاحت يې لوړ معيار لري. پر دې سر بېره پير محمد كاكړ د "معرفة الافغاني" په نامه د پښتو ژبې د زده كړې يو كتاب ليكلی دی چې په خپل ډول كې د پښتولو مړني گرامر دی او د پښتو نثر ښې نمونې پكې خوندي دي.

فعالیتونه

- ۱- پښتو ادبياتو كومې تاريخي دورې تر شا پرېښي دي؟ دوه تنه زده كوونكي دې د خپلو معلوماتو له مخې د هغو په اړه معلومات وړاندې كړي.
- ۲- زده كوونكي دې د هغوی د شمېر له مخې په څلورو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د پښتو ادبياتو د دويمې تاريخي دورې د لومړي پړاو، دويمه ډله دې د همدې دورې د دويم پړاو، درېمه ډله دې د درېم پړاو او څلورمه ډله دې څلورم پړاو د ځانگړتياوو په اړه خپل نظرونه روښانه كړي. د هرې ډلې استازی دې هغه راغونډ او د ټولگي په وړاندې دې ولولي. د ټولو ډلو نظريات دې توحيد كړي او زده كوونكي دې په خپلو كتابچو كې وليكي.

- ۳- پنځه تنه زده کوونکي دې د ټولگي مخې ته راشي. هر یو دې په خپل وار د متن یوه برخه ولولي. متن دې په ورو او روښانه ټکو کې ولولي او داسې دې تمثیل کړي چې گوندې له راډیو او تلویزیون څخه خبرونه یا کوم ادبي متن لولي. نور زده کوونکي دې هغوی ته غورځېږدي. د هغوی بڼې برخې دې وستایي، نیمگړتیاوې دې په گوته او په عمومي خبرو اترو کې دې برخه واخلي.
- ۴- څو تنه زده کوونکي دې په خپله خوښه د ټولگي مخې ته راشي او د خپلې خوښې د یوې موضوع په اړه د دوه - درې دقیقو لپاره خبرې وکړي.
- ۵- د پټې خزانې ستر ارزښت په څه شي کې نغښتی دی؟ دوه تنه زده کوونکي دې د یو بل په مرسته پرې د نورو ټولگیوالو په وړاندې رڼا واچوي.
- ۶- پښتو ادبیاتو ته د خوشحال خان خټک او د هغه د کورنۍ د اهمیت او د هغوی د کارنامو په اړه دې څو تنه زده کوونکي د نورو په وړاندې خبرې وکړي.
- ۷- په ولس کې د رحمان بابا د محبوبیت په اړه دې دوه تنه زده کوونکي خپل نظرونه بیان کړي. د رحمان بابا د سبک ځینې ځانگړتیاوې دې په گوته کړي.
- ۸- که زده کوونکي د مېرمن نازو او مېرمن زینب د شعرونو په اړه معلومات لري، د ټولگي له نورو زده کوونکو سره دې شریک کړي.
- ۹- دوه تنه زده کوونکي دې پښتو ادب ته د هوتکیانو د خدمتونو په اړه رڼا واچوي.
- ۱۰- حماسه څه ډول شعر دی؟ زده کوونکي دې خبرې پرې وکړي.
- ۱۱- یو شمېر زده کوونکي دې په احمد شاهي پېر کې د پښتو ژبې د ودې او پراختیا په اړه نورو زده کوونکو ته معلومات ورکړي.
- ۱۲- زده کوونکي دې په څو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې د دویمې ادبي دورې بېل بېل پړاوونه وڅیړي، د هر پړاو ځانگړتیاوې، مشهور تالیفات د هر پړاو اړوند لیکوال او شاعران دې له نومونو سره ولیکي او د هرې ډلې استازی دې په ټولگي کې نورو ته بیان کړي.

کورنۍ دنده

د ځانگړتیاوو او په دې پړاوونو کې د رامنځ ته شوو لیکنو او شعرونو په اړه یوه مقاله ولیکي او په بله ورځ دې په ټولگي کې د نورو په وړاندې ولولي.

په ټولنيز ژوند کې د بڼځو ونډه

ټولنه له افرادو جوړه شوې ده. کورنۍ لومړنۍ انساني ټولنه ده. يوه کورنۍ له مور، پلار او اولادونو څخه عبارت ده. د بڼځو له شتون پرته کورنۍ شتون نه لري. له کورنيو ټولنه جوړېږي. په ټولنې کې بڼځې او نارينه، دواړه شته. له يوه پرته او د بل په شتون ټولنه بشپړه نه ده. په ټولنې کې بڼځې او نارينه يوله بل سره داسې اوبدل شوي دي چې د يو له نشتوالي پرته بل نيمگړی دی. همدا راز نارينه او بڼځې لکه د يو مرغه دوې وزرې دي. که يو مرغه په يو وزر الوتنه نشي کولای، يوه ټولنه هم د بشپړوالي لپاره نارينه او بڼځو ته يو شان اړتيا لري.

د بڼځې له شتون پرته به يوه کورنۍ او ټولنه څنگه وي؟

بښځې د ټولنې نيمایي برخه ده. ارزښت يې له نارينه وو سره برابر دی. د نړۍ پرمختګ د بښځو له برکته دی. د هر بريالي نارينه تر شا يوه بښځه شتون لري. وايي: "بښځه په يو لاس زانګو او په بل جهان زنگوي." بښځه د کور ډېوه ده؛ بښځه مور ده؛ بښځه د نارينه سلاکاره ده؛ بښځه روغتياپاله ده؛ بښځه د مينې او عاطفې جوهر دی. لنډه دا چې بښځه د نارينه روح دی. څنگه چې انسان له روح پرته ژوند نشي کولای؛ همداسې له بښځې پرته د نارينه ژوند نيمګړی او له رنځ او کړاو څخه ډک دی.

زموږ په گران هېواد کې بښځې له پامه غورځېدلي دي. د تاريخ په اوږدو کې هغه د محروميت او مظلوميت يوه بېلګه پاتې شوې ده. له بښځو څخه د يو جنس په توګه کار اخيستل شوی، نه د يو انسان او بشري موجود په توګه. دلته بښځې آن له ډېرو لومړنيو حقونو څخه بې برخې شوې دي. د دې لامل دا دی چې افغانستان يوه سنتي، تړلې او قبيلوي ټولنه ده چې هر څه په کې د وروسته پاتې دود او دستور تر سيورې لاندې راغلي دي. په دې توګه د دې نامنلو وروسته پاتې دودونو، رسم او رواجونو لومړنی ښکار بښځې دي. له بلې خوا د افغانستان په تاريخ کې د پرله پسې جګړو او ناخوالو له امله بښځو ډېر زيانونه گاللي دي. بښځه کونډه شوې؛ بښځه بوره شوې؛ بښځه وراره شوې؛ بښځه بې پلاره شوې. که هر څه غم او کړاو په نارينه راغلی، بښځو تر هر چا د مخه او ترهر چا زيات هغه گاللي دي. د هرې جګړې لومړۍ قرباني بښځه وه.

له دې ټولو ناخوالو سره سره بښځه نه ده تسليم شوې. بښځو اتلولۍ ښودلي او خپل شهادت يې له لاسه نه دی ورکړی. پر هېواد د پردو د يرغل پرمهال د نارينه وو تر څنګ درېدلي، هغوی ته يې په سنگر کې ډوډۍ، اوبه او کارتوس وړي. که نارينه ټپي شوی، د هغه پالنه يې کړې، له هغوی سره يې ورځنيو کارونو ته اوږه ورکړې او د دې ترڅنګ يې د خپلو اولادونو په روزلو کې هاند او هڅه کړې ده.

زموږ د هېواد د نارينه پوهانو، ليکوالو، شاعرانو او ملي شخصيتونو ترڅنګ بښځو په ټولو يادو برخو کې خپله وړتيا ښودلې او د تاريخ په پاڼو کې يې نومونه په زرينو کرښو ليکل

شوي دي. د دې نومياليو مېرمنو په ډله کې نازو انا، زرغونه انا، عايشه درانی، رابعه بلخي، بې بې نېکبخته، مېرمن الايي، غازي ادې، مېرمن عينو، د ميوند اتله ملالی، ناهيد او په سلگونو نورې شاملې دي.

نن، د تاريخ په دې پړاو کې ښځو خپل غبرونه پورته کړي او په ټولني کې د خپل دريځ د پياوړتيا لپاره هلې ځلې کوي. اوس ښځې کولای شي ولسمشرۍ ته ځانونه ونوموي؛ په کابينې کې گډون وکړي؛ د وزارتونو په لوړو څوکیو عملاً کار وکړي، ولسي جرگې او مشرانو جرگې ته ځانونه کانديد کړي او څوکۍ تر لاسه کړي؛ د هېواد د سرنوشت په ټاکلو کې له خپلو نارينه ورونيو سره په گډه پرېکړه وکړي او خپله رایه وکاروي؛ په ښوونځيو، پوهنتونونو او د هېواد د لوړو زده کړو په موسسو کې زده کړه او يا تدریس وکړي. لنډه دا چې اوس ښځو ته تر پخوا زيات په ټولني کې د خپل مسوولیت اودندو د پرمخ وړلو لپاره زمينه برابره شوې ده.

لکه څنگه چې د مخه ورته گوته ونيول شوه، په هېواد کې د يو شمېر نامنلو دودونو له امله، په تېره بيا په کلو او بانډو کې، د ښځو ژوند لا هماغسې تريخ دی. د خپلو نارينه خپلوانو د بدو دروند پيټي پراوړو وړي. د قومونو او کورنيو ترمنځ د لانجو او ناندريو د له منځه وړلو لپاره د يوې متاع په څېر په بدو کې ورکول کېږي. په ځينو حالتونو کې له خپلې خوښې پرته واده ته اړايستل کېږي، د مېړه له مړينې وروسته د مېړه د کورنۍ له يو نارينه غړي سره، که زور وي يا کوچنی، بيا واده ته اړايستل کېږي. "کونډه د لېوره ده." له داسې ډېرو ناخوالو سره مخامخ دي چې هوارېدو ته يې زيات کار او زيار ته اړتيا شته. دا کار او زيار يوازې د ښځو او مېرمنو دنده نه ده، بايد نارينه تر ښځو زيات په دې لاره کې مخکښ رول ولوبوي چې په دې توگه په پای کې يوه هوسا، نېکمرغه، خوشحاله او له هره اړخه يوه انساني ټولنه جوړه شي.

د متن لنډيز:

ښځې په ټولني کې له نارينه سره يو شان انساني حقونه لري. ښځې د ټولني نيمه برخه جوړوي. که انسان له الوتونکي سره پرتله کړو، نو ښځې به يې وزرونه وي.

هېڅ الوتونکی له وزرونو پرته الوتلاى نشي او نه په لاره تلای شي، په دې توگه له
ښځو پرته ټولنه به يو گوزن وهلي بدن ته پاتې وي چې نه په لاره تلای شي او نه په
خوښۍ او خوشحالی پوهیږي. په ټولنې کې د ښځو د دريځ لوړولو لپاره ډېر کار او
زیار ته اړتیا ده. دا کار یوازې د ښځو دنده نه ده، نارینه باید تر ښځو زیات په دې لاره
کې گام واخلي او په دې توگه یوې نېکمرغه، سوکالې، پرمختللي او رغنده ټولنې
ته لار پرانیزي.

فعالیتونه

- ۱- لس تنه زده کوونکي دې په وار د ټولگي مخې ته راشي او په افغانستان کې دې د ښځو
په وړاندې پرته ستونزې په گوته کړي. هڅه دې وکړي چې یو د بل خبرې تکرار نه کړي.
پاتې زده کوونکي دې هغه ولیکي او توحید دې یې کړي.
- ۲- زده کوونکي دې په خپل ټولگي کې یوه غونډه تمثیل کړي. پورته موندل شوې ستونزې
دې وگوري او د هغې د حل د لارو چارو په اړه دې خبرې وکړي. په پای کې دې خپلې
موندنې د یو وړاندیز په توگه ولیکي او له ځانونو سره دې یادداشت کړي.
- ۳- پنځه تنه زده کوونکي دې د ټولگي په وړاندې په ټولنه کې د ښځو په دريځ او د هغوی
په ارزښت خبرې وکړي. نور زده کوونکي دې په خبرو اترو کې برخه واخلي.
- ۴- زده کوونکي دې د پنځو دقیقو لپاره فکر وکړي چې ځوانان او نجونې څنگه د هېواد
د راتلونکې لپاره کار کولای شي، پر کومو لارو چارو د یووالي او وحدت احساس رامنځته
او پیاوړی کولای شي او څنگه ملي ډاډ پیاوړی کولای شي. وروسته دې څو تنه په خپله
خوښه خپلې نظریې د نورو په وړاندې ووايي، خبرې اترې دې پرې وکړي او غوره وړاندیزونه
دې راټول او ولیکل شي.

په خپل ښار، کلي او چاپېريال کې د ښځو او نجونو په وړاندې د ناروا چلندونو د عملي بېلگو په اړه يو مخ ليکنه وکړئ.

د "ښځو تعليم" او "د وطن مينه" له ځان سره ولولئ، پر مفهوم يې له نورو سره پرې خبرې وکړئ.

د ښځو تعليم

ويلای شو که يو نارينه تعليم وکړي، نو يو کس تعليم يافته شي او که يوه زوانه تعليم وکړي، نو يوه کورنۍ تعليم يافته شي. نبي عليه السلام فرمايي، علم پر هر نارينه او زوانه فرض دی. زموږ پښتانه وايي موږ په ښځو نوکري نه کوو چې سبق پرې ووايو، خو دوی په دې نه دي پوهه چې سبق د سترگو بينايي ده. ناخوانده د خوانده په مخکې شمکور دی. لکه څنگه چې اوسپنه نکل شي او د هغې رنگ په پرځ بدل شي، دغه شان په تعليم د ښځې ټولې کمزورۍ په طاقت بدلې شي. تعليم هغه ډال دی چې د انسانيت تحفظ کوي.

پوهان وايي د مور غېږ لومړۍ مدرسه ده، خو زه وایم چې دا مدرسه نه، بلکې يونيورسټي (پوهنتون) ده. څنگه چې يونيورسټي کې ټول علمونه سرته رسي، دغه شان د مور غېږ نه د تمامو علمونو ابتدا کېږي. دغه غېږ چې د علم په رڼا روښانه وي، نو د ماشوم ذهن به څومره ځلند وي او چې د جهالت په تيارو کې پټه وي، نو د ماشوم ذهن به څومره توت وي؟ "رفعت پروين"

رفعت پروين

رفعت پروين د ۱۹۴۹م. کال د سپتمبر په مياشت کې په لره پښتونخوا کې زېږېدلې ده. لومړنۍ زده کړې يې په ښوونځي او لوړې زده کړې يې په خصوصي توگه له خپل پلار، حافظ محمد ادریس څخه کړي. رفعت پروين د پښتو او اردو ژبې ليکواله ده. ليکک يې ډېر ساده دی، ښه معنا او مفهوم يې پکې ځای کړی دی. زياتې پښتو افسانې يې ليکلې دي.

د وطن مينه

زموږ په وينودې تازه شي وچ بوستان د وطن
يوځل دې څار په معشوقې شي عاشقان د وطن
چې ترقي د قام وطن د ځان زينت وگڼو
خوب د غفلت نه دې بيدارې شي زنان د وطن
نسلونه واړه اينده به محبان وي د قام
که په بيدارو پيو لوی شي فرزندان د وطن
خويندو د خدای لپاره پاڅی دادی وخت د همت
وگورئ څومره دې قومونه محبان د وطن
ځای د تعليم دی ستا جولی ای عزتمندې خورې!
لوی هغه زوی کره چې سبا شي سخندان د وطن
که په زبور د قومي عشق موره سينگار جوړ که خپل
دا مې يقين دی نور به ونشي نقصان د وطن
د قوم وطن عزت زموږه د عزت معيار دی
د سر په بيه عزت اخلي شاه زلميان د وطن
د غافل قوم نوم و نښان په دنيا نه دی پاتې
تاريخ به هير نه کړي هيچيرې بهادران د وطن
ددې دنيا په مخ هغه خلک ژوندي دې پاتې
چې په کونښن د چا ژوندون شي جاودان د وطن
اخر ترڅو به بې خبر د قام له حال يو داسې
راځی چې وکړو لږ د نورو نه پرسان د وطن
په کومه لار دي رسيدلې قافلې د وطن
چې موږ هم بوځو په هغه لار کاروان د وطن
که د قران پاک په تعليم مو کړې سينې روښانه
وريسې د جهل به شي لرې له اسمان د وطن
سيده بشری بيگم

ژمنه

ښه خوښونه زيات دي. هر يو يې پر خپل ځای په ټولنه کې د انسان پر دريځ او شخصيت اغېز لري. ښه خوښونه سرې درنوي او سپک خوښونه سرې سپکوي. اسلام موږ ته د ښو اخلاقو لارښوونه کړې ده. له بدو هغو څخه يې ژغورلې يو. درواغ ويل، د ژمنې سرته نه رسول او ښکنځلې کول د منافقت نښې دي. درواغ سرې خواروي، ښکنځلې د سرې شخصيت ته زيان رسوي او د ژمنې سرته نه رسول په ټولنې کې د انسان حيثيت، وقار او باور راټيټوي. انسان د ټولنيز مخلوق په توگه اړ دی په خپل ځان کې داسې نیک خوښونه پيدا او وروزي چې د نورو په وړاندې د يو بشپړ انسان په توگه د احترام او درناوی وړ شي. اسلام د اخلاقو بشپړ دين دی او حضرت محمد ﷺ د نیکو اخلاقو د تعميم او بشپړتيا لپاره مبعوث او گومارل شوی و.

– په ټولنې کې د يوه رښتيني شخص دريځ څنگه وي؟

وايي چې يوه ورځ عمر بن خطاب د عدالت لپاره د خلکو په منځ کې ناست و. ناڅاپه يو بڼکلی او بڼايسته ځوان چې دوو نورو ظاهراً بڼايسته ځوانانو له لاسونو نيولی و، خليفه ته راوست. عمر بن خطاب هغو ځوانانو ته وويل: "ځوان خوشې کړئ او ووايئ چې څه کيسه ده؟"

ځوانانو وويل: "موږ دوه وروڼه يو. يو بوډا پلار مو درلود. په خپلو خلکو کې په نېکو اخلاقو او د مشرتابه په ټولو صفتونو مشهور و. يوه ورځ د تفریح لپاره خپل يو باغ ته تللی و. هلته دې ځوان وواژه. اوس له تا څخه غواړو چې زموږ په منځ کې د خداي ﷻ حکم جاري کړي."

عمر رضي الله عنه هغه ځوان ته په تېرو تندي وکتل او پوښتنه يې ترې وکړه: "ته څه ځواب لرې؟" ځوان ډېر زړور او فصیح و. وموسکېد، په ډېره خوږه ژبه وغږېد. د عمر رضي الله عنه ستاينه او درناوی يې وکړ. وپې ويل: "په خداي قسم چې رښتيا يې وويل خو زه هم خپله کيسه درته کوم. بيا ستاسې خوبنه چې څه حکم کوي! زه يو کليوالي عرب يم. وچکالي راغله. زه له خپلې کورنۍ او مال سره دلته راغلم. لاره مې په دې باغونو کې وه. ما اوبنان درلودل. ماته ډېر گران وو. په هغوی کې د ښه نسل يوه ډېره بڼايسته جونگي وه. د نورو اوبنانو په ډلې کې به داسې برېښېده لکه پاچا چې د رعيت په منځ کې روان وي. جونگي د دې ځوانانو د پلار باغ ته مخه کړه. د هغه باغ پر دېوال باندې د يوې ونې څانگه پرته وه. جونگي هغې څانگې ته خوله واچوله او پرې يې کړه. ناڅاپه هغه بوډا سرې له باغه راووت. له ډېرې غوسې يې سترگې سرې اوښتې وې. په لاس کې يې يوه ډېره نيولې وه. د زمري په څېر غړومېده. بيا يې جونگي پر ډېرې کلکه وويشته او مړه يې کړه. کله چې مې وليدل جونگي ولوېده، په سر کې مې اور بل شو. په هماغه ډېره مې شيخ پر سر وويشته چې جونگي يې پرې ويشتلې وه. د ډېرې په لگېدو بوډا سرې چيغې کړې او مړ شو. دا دوه ځوانان راورسېدل، زه يې ونيولم او تاته يې راوستم."

عمر رضي الله عنه وويل: "اوس چې دې په خپلې گناه خوله و خوځوله، نو نشي خلاصېداي او بايد قصاص شي."

ځوان وويل: "زه پر هغه شي خوښ يم چې اسلامي شريعت ټاکلی وي، خو زه يو کوچنی ورور لرم. پلار مې له مړينې د مخه هغه ته ډېر مال ورکړی او د هغې د ساتنې دنده يې زما پر اوږو ايښې ده. ماته يې ويلي وو چې دا مال ستا د ورور دی. د هغې ساتنه پر تا فرض ده. ما هغه مال اخيستی او ښخ کړی مې دی. له ما پرته نور هيچا ته د هغې پته نه ده څرگنده. که تاسې اوس زما د وژلو حکم وکړئ، هغه مال به ضايع شي او د هغې د زيان پرې به ستا پرغاړه وي. د آخرت پر ورځ چې پاک خداى ﷻ د بنده گانو ترمنځ عدالت کوي، هغه کوچنی به ستا غاړې ته لاس واچوي. که ماته درې ورځې مهلت راکړې، نو زه به د هغه کوچني ورور د مال سرپرستي بل چا ته ورکړم او بېرته به تاته راشم."

عمر رضي الله عنه په فکر کې ډوب شو او خپل سړي څو شېبې ځوړند ونيو. بيا يې ځوان ته مخ واپاوه او وېي ويل: "ځوانه څوک دې ضامن کېږي؟" ځوان ناستو خلکو ته وکتل او د هغوی په ډلې کې يې ابوذره ته گوته ونيوه او وېي ويل: "دا سړی زما ضامن دی." عمر رضي الله عنه له ابوذره رضي الله عنه څخه پوښتنه وکړه: "يا ابوذره! د دې ځوان د راستنېدو ضمانت پر غاړې اخلي، که نه؟" ابوذره رضي الله عنه له لږ ځنډ وروسته وويل: "هو، تر درېو ورځو پورې يې ضمانت کوم." عمر رضي الله عنه، ځوان رخصت کړ.

کله چې د مهلت وخت نژدې شو، د ځوان پته ونه لگېده. عمر رضي الله عنه له اصحابو سره ناست و. ابوذره رضي الله عنه هم و. هغه دوه ځوانان په غوسه شول او وېي ويل: "ای ابوذره، زموږ قاتل چېرته دی؟ هغه سړی چې تښتېدلی وي، څنگه به بېرته راشي؟" ابوذره رضي الله عنه وويل: "په خداى قسم، که د مهلت وخت پای ته ورسېږي او هغه ځوان راشي، زه به خپل ضمانت وفاکوم او ځان درته سپارم." عمر رضي الله عنه وويل: "په خداى قسم، که هغه ځوان وځنډېږي، د شريعت له غوښتنو سره سم به د ابوذره رضي الله عنه په اړه حکم وکړم."

ددې خبرې په اورېدو د ابوذره رضي الله عنه په خاطر د حاضرینو په سترگو کې اوښکې راغلې. د غونډې حاضرینو يو تر بله په خبرو پيل وکړ او له ځوانانو څخه يې د ديت (خونبها) غوښتنه وکړه.

ځوانانو د چا خبره نه منله او له قصاص پرته په بل شي نه راضي کېدل. په دې وخت کې

خلکو د ابوذر رضی الله عنه ارمان کاوہ او ژړل یې. ناخاپه هغه ځوان رابنکاره شو او د عمر رضی الله عنه په مخکې ودرېد. په داسې حال کې چې سا و تیگا او په تندي یې خولې روانې وې، په فصیحه ژبه یې پر عمر رضی الله عنه سلام و اچاوه.

وروسته یې عمر رضی الله عنه ته وویل: "هغه کوچنی مې پر ترور و سپاره او د مال ځای ځایګی مې ورته وښوده. د ژمنې د سرته رسولو لپاره د اوږې په گرمۍ کې په منډه راغلم." خلک د ځوان له رښتینولۍ، پر وعدې د هغه د وفا او مرګ ته د راتګ له امله هیښ پاتې شول. ځینو حاضرینو وویل: "خومره ښه کار او خومره ښه ژمنه!" ځوان وویل: "آیا نه پوهیږئ چې له اجل خلاصی نشته. ما پر خپله ژمنه وفا وکړه چې څوک ونه وایي په خلکو کې وفا له منځه تللې ده."

ابوذر رضی الله عنه وویل: "په خدای قسم ای عمره، دا هلک مې نه پېژانده چې څوک او د کوم ځای دی. تردې د مخه مې لیدلې هم نه و، خو کله چې یې په حاضرینو کې یوازې ماته مخ راواړاوه، نو ښه راته ونه برېښېده، رد یې کړم. مېراني مې اجازه رانه کړه نهیلی یې کړم چې څوک ونه وایي، مېرانه له نړۍ ورکه شوې ده."

هغه مهال هغو دوو ځوانانو وویل: "موږ د الله د رضا لپاره د خپل پلار وینه دې ځوان ته وښېله چې څوک ونه وایي احسان په چا کې نشته." بیا عمر رضی الله عنه هغو ځوانانو ته مخ و اړاوه او وېې ویل: "د پلار خونبها له بیت المال څخه واخلي."

ځوانانو وویل: "موږ د الله جل جلاله د رضا لپاره هغه ته د خپل پلار وینه وښېله او له هغه تېر شوو. د دنیا د مال تمه نه لرو!"

د متن لنډیز:

ښه اونېک اخلاق د انسان ګاڼه ده. په انسان کې داسې یو لړ صفتونه شته چې انساني جوهر یې بولي. صداقت، رښتینولي، پر وعده وفا، دروغ نه ویل، مېرانه، پت ساتل، له خیانت ځان لیرې ساتل، نېکه او خوږه وینا او په سلگونه داسې نور هغه صفتونه دي

چې له انسانه انسان جوړوي. دروغ ويل په ټولنې کې د انسان وقار راټيټوي. که يو ځل څوک په دروغو مشهور شو، نو بيا يې پر رښتياوو هم څوک باور نه کوي. يو شمېر اخلاق فردي دي، زيان او گټه يې يوازې يو فرد ته رسېږي؛ خو يو شمېر نور بيا ټولنيز اړخ لري؛ د ټولنې بنسټ جوړوي او له ټولنيزو ارزښتونو څخه گڼل کېږي. وگورئ، په پورته کيسه کې پر ژمنې د يو ځوان وفا څومره بښيگنې رامنځ ته کړې، هم يې ځوان له هرو مرو مرگ څخه وژغوره او هم يې انساني جوهر په گوته کړ. که چېرته له لومړۍ هغې يې اوږې خالي شوی وای او پرې عمل نه وای شوی، نو د مېړانې او احسان په څېر ټولنيزو ارزښتونو ته يې زيان رساوه.

فعالیتونه

- ۱- د پورته کيسې پيغام څه شی دی؟ درې تنه زده کوونکي دې هغه د ټولگي په وړاندې روښانه کړي.
- ۲- درې تنه زده کوونکي دې يوځای د ټولگي مخې ته راشي. هر يو دې په وار له هغو درېو دليلونو وفا، مېړانې او احسان څخه د يو په اړه خپل معلومات وړاندې کړي چې له مرگ څخه د هغه ځوان د بچېدو لامل شول.
- ۳- دوه تنه زده کوونکي دې د ټولگي مخې ته راشي او په خپله ژبه دې پورته کيسه ووايي. بيا دې د هغې روزنيز اړخ ته وگوري او نورو ته دې روښانه کړي.
- ۴- په يوې ټولنه کې دې د ښو اخلاقو په اړه څو تنه زده کوونکي خپل نظر روښانه کړي.

پر وعدې وفا څه گټه لري؟ په ټولنې کې د انسان اعتبار او شخصیت ته څومره ارزښت لري؟ د کومو کارونو په اړه ژمنه کولای شو؟ په دې اړه یوه مقاله ولیکئ او په بله ورځ یې نورو ته واوروئ.

زده کوونکي دې ډاکيسه ولولي اوپند دې ترې واخلي:

"وايي په يوې لوبې، بې سره او سامانه دښتې کې يو سپری د اس پر سپرلی تېرېده. څه گوري چې له ودانۍ او کلو بانډو لېرې د بې اوبو او سوځوونکې دښتې په منځ کې يو روند ځوان په لاره روان دی. د آس والا پرې زړه سوځي او آس ورته دروي. له ځان سره يې پر اس سپروي او درومي. په يو ځای کې روند ځوان له اس والا څخه غواړي چې يوازې دی پر آس پاتې شي، ځکه د هغه پر وينا کله پر آس سپور شوی نه و او سترې شوی و. زړه سواند سپری يې هم ورسره مني او له آس څخه کوزېږي. د زړه سواند سپری له کښته کېدو سره سم روند ځوان اس پر متروکه وهي او په چټکۍ ځغلي. اس والا پرې غبرکوي او ورته وايي: ((ځوانه، پام کوه ډاکيسه په ودانۍ او بناړ کې چاته ونه کړې، که نه نو بيا به څوک له چا سره بنیگنه او زړه سوی نه کوي!))

په دښتې کې ولې د اس څښتن هغه ځوان ته وويل چې د اس د تښتولو کيسه چاته ونه کړي؟ زده کوونکي دې په خپل وار پرې خبرې وکړي.

ابن سینا وايي:

د خپل نفس معلم او د خپل وجدان شاگرد واوسه.

د پښتو ليکنښو سمه کارونه

په هره ژبه کې د خبرو په مهال انسان کله دمه کوي او درېږي؛ کله تعجب څرگندوي؛ کله پوښتنه کوي او يا هم کله کومه خبره په ډېر ټينگار سره کوي. دا مسايل د ليکنښو سمې کارونې ته گوته نيسي. د ليکدود د سموالي لپاره دغو نښو ته پام لازمي او ضروري دی. ليکنښې له مور سره د جملو په لوستلو او د کلمو د سمې معنا په پوهېدو کې مرسته کوي. همدارنگه له مور سره مرسته کوي، جملې هغسې روانې ولولو، لکه: خبرې چې کوو. هڅه کوو له دې لوست وروسته د ليکنښو په ارزښت او کارونې وپوهېږئ.

د ليکنښو په اړه څه پوهېږئ؟

دا لاندې دوه لیکنې وگورئ:

غواړم ستاسو په شرکت کې کار وکړم. د دوو کلونو لپاره مې په سپین زر شرکت کې کار کړی دی. داسې کوم شی مې نه دی پلورلی چې افتخار مې نه دی په برخه شوی. که له تاسو سره کار وکړم، نو ډاډه یم چې همداسې به وي.

غواړم ستاسو په شرکت کې کار وکړم د دوو کلونو لپاره. په سپین زر شرکت کې مې کار کړی دی. داسې کوم شی مې نه دی پلورلی. افتخار مې نه دی په برخه شوی. که له تاسو سره کار وکړم، نوډاډه یم چې همداسې به وي.

لیکنې په لاندې ډول دي.

۱- ټکی: Period (.) : ټکی د یوې بشپړې بیاني جملې په پای کې راوړل کېږي. د ټکي او د هغه د مخکیني کلمې تر منځ واټن نشته او باید ورسره جوخت کېښودل شي. له ټکي وروسته د یوه توري ځای سپین پرېښودل کېږي او بیا بله جمله پیلېږي. لکه: د کلتور اصطلاح پخوانۍ لرغونې رېښه لري. د دې کلمې رېښه د لاتینې ژبې د کلتورا کلمې ته رسیږي.

په انټرنیټ کې ورته "ټکی" یا "Dot" وايي.

همدارنگه ټکی په مخففو تورو پسې هم لیکل کېږي. لکه م. م. (ملگري ملتونه)، یا ه. ش. (هجري شمسي)

تر سرلیک، بغلي (څنگیزو) سرلیکونو، په ستونونو کې د فقرو ترمنځ او داسې ورته نورو ځایونو کې ټکی مه کاروئ.

د پوښتنې له نښې او ندایې وروسته ټکی مه ردئ.

که جمله په لینده کیو کې راتله، نو ټکی په لینده کیو کې دننه کېږدئ. لکه (د هغه وخت دود داسې و.)

د نېټې په لیکلو کې هم کارول کېږي، لکه: ۲۹. ۱۲. ۱۳۸۸

۲- چپه پېښ ، ترونی یا کامه، Comma (،) : دا نښه په یوې بشپړې جملې کې د یو لنډ ځنډ لپاره کارول کېږي.

همدارنگه، د نیمگړو خبرو او د کوچنیو ترکیبونو تر منځ د عطف لپاره راځي.

لکه: رحمان بابا لوی شاعر، ستر ادیب او پوخ متفکر و.

د یوې موضوع د بېلو بېلو ډولونو تر منځ د توپیر لپاره راځي.

لکه: نوم، ضمیر، فعل، قید او ... د کلمې ډولونه دي.

په یوې مرکبې جملې کې د معترضه جملو د بېلولو لپاره کارول کېږي.

لکه: زلمي د احمد موټر چې په نهه سوه زره افغانۍ یې پېرودلی و، ټکر کړ.

په جمله کې د بېلو بېلو شیانو تر منځ کارول کېږي.

لکه: کاغذ، قلم، مشواینې او رنگ راواخله او راځه.

د پوښتنې په ځواب کې تر "هو" یا "نه" وروسته راځي.

یادونه: په پام کې دې وي چې د کامې نښه له مخکینۍ کلمې سره جوخته راځي او واټن

ورسره نه لري. له کامې وروسته دې یو توری فاصله ورکړ شي. همدراز له خو، بلکې، مگر

څخه د مخه کارول کېږي، خو هېڅکله دې له "او" څخه د مخه نه راوړل کېږي.

۳- ټکی او کامه یا ځنډنۍ Simicolon (؛) : دغې نښې ته مفرزه ، ممیزه او سیمې کولن

هم وایي. دا نښه د زیاتې وقفې لپاره په کارېږي، مگر د کلمو تر منځ نه راځي، بلکې د هغو

مرکبو جملو په منځ کې راوړل کېږي چې په معنا کې یو له بله سره تړلې وي. لکه: له هغه

علم څخه چې اخلاق ورسره نه وي؛ ناپوهي غوره ده. همدارنگه د دلیل او علت د بیانولو

له لومړنیو کلمو څخه د مخه هم دغه نښه لیکل کېږي، لکه: مور د خپلو ښوونکو درناوی

کوو؛ ځکه هغوی مور ته پوهنه رازده کوي.

پر دې نښې جمله په دوو یا زیاتو برخو ویشل کېږي.

کله چې د ځینو لفظونو تر منځ ویر گل وي، تر وروستي لفظ وروسته د اوږدې وقفې لپاره

ځنډ نښه راځي، لکه: ننگرهار، لغمان، کونړ، نورستان؛ په ختیځ زون پورې اړه لري.

په علمي او څېړنيزو ليکنو کې چې کله د يو مطلب په هکله څو ماخذونه ذکر کېږي، د هر يو د بيلولو لپاره هم ځنډ نښه کارول کېږي، لکه: کابل مجله پرله پسې ۱۳ مه گڼه؛ هيله مجله ۸ مه گڼه؛ الينگار مجله ۴ مه گڼه؛ زما د خوښې مطلبونه لري.

۴_ څرگندنې، شارحه يا د بيان علامه Colen (:): دا نښه د يوې کلمې د سپړنې او د بيان نښه ده؛ يعنې د هغې کلمې يا جملې په پای کې ليکل کېږي چې وروسته ورپسې بيان او شرحه راځي، لکه: د ژوندانه او کاميابۍ ستنې دا دي: پوهه، روغتيا او زيار. د يو شي د اجزاوو د ښودلو لپاره راځي، لکه: ليک نښې دا دي: ټکی، ځنډ نښه، لينده کي او نور.

د يوه شي د څرگندولو او تفصيل پر مهال: روژه يو شمېر گڼې لري: د الله ﷻ د رضا د حاصلولو ذريعه ده؛ د گناهونو د ښولو لامل او د جسماني روغتيا لپاره گټوره ده.

۵_ د پوښتنې نښه، د استفهام علامه يا سواليه، Question Mark (؟): دا نښه د پوښتنې په وخت کې راوړل کېږي او د هر ډول سواليه جملو په پای کې راځي، لکه: ستاسو د پښتو ښوونکي څه نومېږي؟

۶_ بلن نښه، غږ نښه يا ندايه، Exclamation Mark (!): دا نښه د غږ او ندا په وخت کې کارېږي، لکه: ای هلکه! دلته راشه. په اصل کې د خبردارۍ او تنبيه نښه ده او له دې امله د مخاطب امر په برخو کې راځي. لکه: وروڼو! د وطن ناموس وساتئ.

دغه نښه د تعجب، شاباس او افسوس په ځای کې هم راوړل کېږي؛ خو د زيات تعجب، استهزاء او زياتې خبردارۍ په وخت کې دوه ځله، بلکې درې ځله هم ليکل کېږي. لکه، غلبيل کوزې ته وايي چې سوری!!

آفرين ستا په دې غيرت او مېړانه!!!

په ليکونو، مکتوبونو او غوښتنليکونو کې دې له لقب څخه وروسته نه راځي، بلکې پر ځای يې "کامه" ليکل کېږي، لکه:

زما گرانه وروره،

ښاغلی مدير صاحب،

داسې مه ليکئ:

گراڼه وروړه!

بناغلی مدیر صاحب!

۷- د ش، بیان نښه یا بېلنې (Dash) (_) : دا نښه د یوې جملې د بېلونې لپاره لیکل کېږي، په تېره په سوال او ځواب کې د هرې جملې په سر کې راځي. سوال او ځواب سره بېلوي، لکه

_ څنگه راغلې؟

_ ستا د لیدو لپاره.

_ ما نه غوښتل چې په دې وخت کې تا وگورم.

دا نښه د دوو کلمو د بېلونې لپاره هم په داسې وخت کې راځي چې د هرې کلمې خپلواکي او ځانله والی مقصد وي، لکه: صرف - نحو - بدیع - بیان - معاني - عروض - وزن - قافیه ټول ژبني علمونه دي.

۸- وره کرښه، یا هایفن (_) : وره کرښه (Hyphen) د د ش د اوږ دوالي په نیمايي ده. دا نښه هغه وخت کارول کېږي چې یوه لویه یا مرکبه کلمه د پاتې د یوې لیکې (کرښې) په وروستی برخه کې راشي، نیمه کلمه ځای شي او د پاتې نورې لپاره ځای نه وي، نو له نیمې کلمې وروسته د کرښې په پای کې دغه نښه راځي او د کلمې پاتې برخه د بلې کرښې په سر کې لیکل کېږي. تر شمېرو وروسته هم لیکل کېږي، لکه: ۱ - ۲ - ۳

۹- ولاړه کرښه، سلس یا بار (/): دغې نښې ته بېلونکې یا ممیزه هم وایي. په انگرېزي کې (Slash) ورته وایي. دا نښه پر دفتري لیکنو سربېره د هجري لمريز، سپوږميز او ميلادي کلونو د بېلولو لپاره کارول کېږي.

_ د (یا) پر ځای ایښودل کېږي، لکه: استنباط / استخراج ؛ هلک / نجلی.

_ د ورځې میاشتې او کال د نېټو د آسانه ښودلو لپاره هم استعمالېږي، لکه: دا گرامر په ۱۳۸۸/۸/۲۸ لیکل شوی.

۱۰- لیندۍ () (Parentheses) : لیندۍ یا قوسین د هغو اضافي کلمو لپاره کارول

کېږي چې په عبارت او کلام کې مقصد نه وي، لکه: شاه شجاع (د تیمورشاه زوی) د پلار په څېر علم پالونکی نه و.

د ځانگړو نومونو، د پاملرنې وړ شیانو او په منځ کې د رالوېدلو جملو د ښودلو لپاره لیکل کېږي، لکه: (سمسور) په اتم ټولگي کې دی، خو (میرویس) او (روښان) په لومړي ټولگي کې دي او (نسیم) لا تر اوسه کوچنی دی.

همدا راز په ژباړه کې د څرگندتیا لپاره په متن پورې نا اړونده برخه په قوسینو کې لیکل کېږي.

۱۱- غبرگې لېندی، نقل قول (" ") (Quotation Mark): په دې نښه کې د بل چا

وینا په مستقیم ډول ایښودل کېږي، لکه، حدیث شریف دی: "عمل په نیت اړه لري." د بل چا نظریه یا د یوه کتاب عبارت او د زیاتې توجه وړ اشنا کلمه راوړل کېږي، لکه: په دې ورځو کې د "آزاد بازار" خبرې ډېرې کېږي. کله ناکله ځینې اصطلاحگانې هم د غبرگو لېنډیو په منځ کې لیکي چې له عام عبارت څخه بېلې شي.

۱۲- قوسین [] (Brackets): دغه نښه د اقتباسونو په دننه کې د هغو وضاحتی جملو او تعلیقاتو د اضافه کولو پر مهال کارول کېږي او لېږ دوونکی یې له خپل لوري لیکي چې د اقتباس شوي کلام او د لېږ دوونکي د وضاحتی الفاظو ترمنځ توپیر وشي، لکه: "په دې یادښت کې د جنرال جیکسن له زحمته [د جگړې په لومړۍ ورځ د چانسلرس ویل په جبهه کې] یادونه ونه شوه؛ خو له جنرال لي څخه د سترې فتحې په مناسبت ستاینه شوې ده." دغه نښه د کمپیوټر په کمپوز کې د قرآن کریم د آیتونو د حوالې ورکولو لپاره هم استعمالېږي.

۱۳- درې ټکي یا د حذف نښه (...)(Ellipsis): کله چې یو لیکوال د یو نامه یا یوې خبرې څرگندول نه غواړي، نو پر ځای یې درې ټکي ږدي او ورځنې تېرېږي، لکه: "د ... رئیس ډېر ظالم سړی دی، له هر چانه رشوت اخلي." که دا لیکنه د جملې په پای کې وي،

نو درې ټکي خوا په خوا او څلورم ټکی (د جملې د پای ټکی) د یو توري په وټن وړاندې لیکل کېږي، لکه: په افغانستان کې د ډرامې دا لیکوال د یادولو وړ دي: ف. فضلي، عبدالمنان ملگری او... .

۱۴ - درې ستوري (***) : دا نښې د یوې رسالې یا یوې مقالې د یوې برخې د سرته رسېدو او د بلې برخې د پیل کېدو په منځ کې راوړل کېږي. همدارنگه د یوې کیسې له یوې برخې یا صحفې نه بلې ته د تلو په منځ کې د بېلوالي لپاره هم کارول کېږي.

۱۵- تر جملې لاندې کرښه: (Underline): که چیرې یونوم یا جمله په ځانگړي ډول د پاملرنې وړ وي، نو لاندې ترې یوه اوږده کرښه را کښل کېږي، لکه: ښاغلو! دلته درېدل منع دي.

۲۰ - "اټ" نښه (@): دا نښه په انګلیسي لیکنو کې کارېدله، خو د انټرنېټ له عامېدو وروسته یې د انټرنېټي ویب پاڼو، مؤسسواو اشخاصو د پتو د ښودلو او لیکلو لپاره په پښتو کې ځای نیولی او په پښتولیکنه کې راځي، لکه: curriculum@moe.gov.af او نور. یادونه: باید په یاد مو وي چې ټولې لیک نښې له (نښو) سره جوختې اونسلولې راځي او هېڅ راز فاصله یې باید تر منځ نه وي. که نه، لیکل نیمگړي بلل کېږي.

د متن لنډیز:

لیکنښې د یو چا پښو او لاسونو ته پاتې کېږي. د لاس یا پښو نه لرل او یا د هغوی نیمگړتیا د انسان پر فزیکي حالت مستقیم اغېز لري. لیکنښې هم همداسې درواخلی. که یوه لیکنه لیکنښې ونه لري یا یو لیکوال د نښو په کارولو پوه نشي، لیکنه یې څرگند پیغام نشي لېږدولای. پورته مو ولیدل چې د لیک نښو کارونه څومره ارزښت لري او د هغوی ناسمه کارونه یوه موضوع څومره اړولای شي. له دې امله په یوې لیکنې کې لیکنښې ډېر ارزښت لري او سمه کارونه یې د لیک لوستل او پر مفهوم یې پوهېدل اسانوي.

- ۱- ټول زده کوونکي دې پورته متن په غور وگوري، د ليک نښو بېلا بېلو ډولونو ته دې پام وکړي او د هغوی د کارونې ځایونه دې زده کړي.
- ۲- هر یو زده کوونکی دې په ټولگي کې داسې یوه موضوع وليکي چې پورته ټولې ليکنې پکې کارول شوې وي. بیا دې په وار د ټولگي مخې ته راشي او خپله ليکنه او د ليکنښو کارونه دې نورو ته روښانه کړي.
- ۳- له ليک نښو پرته نور کوم نحوي بدلونونه د یوې جملې مطلب بدلولای شي؟ درې تنه زده کوونکي دې د ټولگي په وړاندې د یو بل په مرسته هغه پیدا او په توره تخته دې وليکي او له نورو زده کوونکو سره دې پرې خبرې وکړي.
- ۴- معترضه جمله څه ته وايي او څنگه په جمله کې پېژندل کېږي؟ یو تن زده کوونکی دې یې له بېلگو سره یوځای د ټولگي په وړاندې ولولي.
- ۵- په کومو وختونو کې له ندایې سره د پوښتنې نښه کارول کېږي؟ یو تن زده کوونکی دې هغه له بېلگې سره یوځای د ټولگي په وړاندې بیان کړي. نور زده کوونکي دې ښه ورته ځیر شي.

زده کوونکې دې په کورونو کې د ښوونې او روزنې د ارزښت په اړه یوه مقاله وليکي او ليکنې دې پکې په سم ډول په پام کې ونيسي. ياده دې وي چې هره ليکنښه په وروستي توري پسې له واټن پرته ليکل کېږي. ورپسې ليکنه د يو توري له سپينې فاصلې وروسته پيليري.

قيام الدين خادم

د افغانستان د ادبي تاريخ په غږه كې زيات شمېر ليكوال او شاعران روزل شوي او پالل شوي دي. هغوی هر يو په خپلو ليكنو او څېړنو كې د خپل مهال حالات او شرايط انځور كړي او تر مورې بې رارسولي دي. نوي نسل ته د هغوی د ليكنو لوستل او د هغه مهال له شرايطو څخه د ځان خبرول له گټې خالي نه دي. مورې په تېرو لوستونو كې يو شمېر پښتانه پوهان، ليكوال او شاعران پېژندلي او د هغوی د ليكنو او د فكر له لارو سره آشنا شوي يو. دلته د پښتو يو وتلی او نوميالی متفكر، ليكوال او شاعر درپېژنو. هغه قيام الدين خادم دی.

آيا تاسو تر اوسه د خادم صاحب كوم شعريا ليكنه لوستې ده؟

قيام الدين خادم په ۱۳۲۵ هجري قمري کال (۱۹۰۷ ميلادي) کې د ننگرهار ولايت د کامې ولسوالۍ د زرشوی په کلي کې زېږېدلی دی. پلار يې ملاحسام الدين او نيکه يې ملا علي گل هم د خپل وخت ديني عالمان وو. ارواښاد خادم د مورني نسب لړۍ په فقيرصاحب مشهورعبدالرحمن سيلاني ته رسېږي. عبدالرحمن سيلاني د خپل وخت ستر ديني عالم تېر شوی دی او د مراد علي (رح) پلار و. ارواښاد خادم لومړنی زده کړې په خپل کور کې له خپلو والدينو څخه ترسره کړې دي. خادم صاحب د اسلامي علومو گڼ شمير کتابونه لوستي دي. هغه صرف، نحوه، منطق، حکمت، فقه، حديث، تفسير او د نورو دوديزو علومو زده کړې ترلاسه کړې وې. هغه د ديني پوهې د ترلاسه کولو لپاره ۱۵ کاله په هېواد کې دننه او له هېواد نه دباندې سفرونه کړي وو.

قيام الدين خادم په بېلابېلو دولتي دندو گومارل شوی او د هېواد په بېلابېلو ولايتونو کې يې دندې ترسره کړي دي. نوموړي خپله لومړنۍ دنده د ښوونکي په توگه پيل کړه، بيا د کندهار د پښتو ادبي انجمن او د زيري، اتحاد مشرقي، د کندهار د طلوع افغان، هېواد او اصلاح د ورځپاڼو د مسوول مدير په توگه خپلې چارې پرمخ بېولي دي. استاد خادم د منظمو او منثورو آثارو ډېر په زړه پورې کتابونه ليکلي او زيات شمېر ځانگړي اثار يې چاپ شوي دي چې يو شمير يې دا دي:

د کوچنيانو اخلاقي پالنه، روهي گلونه، د مرغلو اميل، نوی ژوندون، مکارم اخلاق، پښتونولي، بايزيد روښان، خيالي دنيا، د شريف سرگذشت، نبوغ او عبقریت (فلسفي اثر)، نوې رڼا، د پښتو ننني ليکوال، د پښتنو د تاريخ يوه سرپاڼه، د خوشحال او د رحمان موازنه، خاروان، د څلورم ټولگي لپاره د پښتو قرائت، پښتو کلي (په ۶ ټوکونو کې)، معلم پښتو، پښتانه شعراء (لومړی ټوک)، پارتیان څوک وو، په تذکره الاوليا تبصره، کوشانيان څوک وو، د بابا نصيحت، د پښتو پټۍ، د پښتو نثر، تاريخي تصورات، لوی سهاک، ادبي قصې، لوی اصحابان (اصحاب کرام)، نشنليزم او انټرنشنليزم، افغاني حکومت، معياري پښتو، بلکا، د پښتنو سټه او څانگې، نصوص الحکم، د مور مينه، لرغوني پښتانه قومونه، ټولنپال افغان مانوفېسټ (د مولانا قيام الدين خادم سياسي افکار) ليکلي او چاپ شوي دي.

د نوموړي گڼ شمېر نور آثار لا تر اوسه نه دي خپاره شوي. مرحوم خادم په اردو او عربي ژبو هم بلد و. د همدغو ژبو په مرسته هغه د يوه کنجکاو او پلټونکي انسان په توگه هڅه کوله او د ډېرو شيانو په راز يې ځان پوه کړی و. کېدای شي د هغه د برياليتوبونو له رازونو څخه يو هم همدا ويولو.

د هېواد په سياسي ډگر کې قيام الدين خادم فعاله ونډه درلوده. ارواښاد خادم د حقيقت له څرگندولو سره مينه لرله. تل يې هر څه برينه ويل. خادم په زيات شمير ادبي او علمي غونډو کې برخه اخيستې ده او کله، کله د دولت اړونده ارگانونو له خوا په ستاينليکونو او ډاليو سره نازول شوی او ستاينه يې شوې ده. مرحوم خادم د فلسفي اند او علمي شخصيت څښتن و. هغه په رښتيا له خپل ولس سره مينه درلوده او د هغه خدمت يې په ډيره خوښۍ سره کاوه. هغه د هر ډول مشکلاتو او سختيو په مقابل کې د مقاومت، صبر او حوصلې لارښوونه کوله. استاد خادم د معاصرو ادبياتو له هغو پنځو ستورو څخه و چې پښتو ادب او کلتور يې څلولی او د يوه داسې وېښ زلمي په احساس يې د پښتو ادب چوپړ کړی چې د نن زلميان يې درناوی کوي.

د ارواښاد خادم د "شه بيدار پښتونه" په نامه لومړنی شعر په اتحاد مشرقي کې خپور شوی دی. په نثر کې د استاد خادم تر ټولو خواږه او خوندي اثارونه د "نوي ژوند" او "خيالي دنيا" په نامه دي. دا دواړه ادبي شهکارونه گڼل کېږي. د استاد خادم په ليکنو کې د پښتو او پښتونولي مينه ډېره پياوړې ده. په دې برخه کې د يوې پخې عقېدې خاوند دی. سربېره پر دې استاد خادم ليکنې ادبي، انتقادي، ټولنيز، سياسي او روزنيز رنگ لري. خادم په خپلو ليکنو او شعرونو کې د ظالم له مخ څخه پرده پورته کړې او رسوا کړې يې دي. هغه ولس يووالي او اتفاق ته رابللی دی، نامنلي زاړه دودونه يې غندلي دي، په خپلو لوستونکو کې يې د زړورتيا او ازادۍ احساس پياوړی کړی. استاد خادم د خپلو ليکنو له لارې د ټولني هره تياره رڼا کړې او ولس ته يې څرگند پيغام ورکړی دی.

د افغانستان دا لوی مفکر، ژورنالست، اديب، ليکوال، د فلسفي افکارو خاوند، د ټولني طبيب، سياستپوه او ټولنيز شخصيت د ۱۳۵۸ هـ. ش. کال د وږي د مياشتې په ۵مه

نېټه د ۷۴ کلونو په عمر له نړۍ څخه سترگې پټې او د کامې ولسوالۍ د زرشوی په کلي کې په خپله پلرني هديره کې په ډېر درنښت خاورو ته وسپارل شو.

خادم چې په اخلاص شي څوک د ملک او د ملت

وطن يې پس له مرگه په مدفن فخر کوي

قيام الدين خادم په "اوسني ليکوال" کې خپل ژوندليک خپور کړی دی، هغه په يوه برخه کې د "زما پر حيات انتقادات" تر سرليک لاندې يو لړ مطالب ليکلي چې موږ يې د هغه د نثر د بېلگې په توگه راخلو:

"...دا د خلکو قصور دی او که زما عيب؟ استادان به هم زما پوښتنو ته اريان وو.

زه پخپله هم په دې قانع يم چې بحث مې خوښ دی، مگر په اساسي او اصولي خبرو، نه مطلق بحث... . وايي سرشوخه دی، مگر دوستان مې وايي ادبي شجاعت لري. په ورکووالي کې راته خلکو ويل چې کلانکار دی، ولې په آزادۍ خوزه په خپله هم قايل يم او دا ځکه چې دا طبيعي بار زما په ورمير نشته. هو، په دې يوه گناه زه پخپله هم قانع يم چې هغه د حقيقت مينه بايد ويولم. په ژوندانه کې هېڅوک له انتقاده نه دی خلاص. هغه انتقادونه چې په ما يې خلک کوي دادي:

وايي نه منونکی سړی دی. دا انتقاد په ما باندې زما والدي هم هر وخت کاوه. مگر زما جواب داو چې که زه منونکی وای، خوزه به هم د نورو خلکو غوندې وای.

په ورکووالي به مي د مور سره تل په دې جنگ و. دې به ويل: خلک داسې کوي اوته داسې. مابه ويل چې: خلک راته مه يادوه خلک خو هر څه کوي. وايي ډېر بحث کوي اونه قانع کېږي... دا خبره نشم فيصله کولای. خلک په امورو کې د نورو نورو ملاحظاتو مراعات کوي، مگر زه په حقيقت او واقعيت پښې نشم ايسودای. ما خپل دغه عادت په هغه نظم کې چې د شاعر مسلک يې نوم دی، ښه تصوير کړی دی. زه دا ټولې خبرې اورم مگر د ځان سره وایم: ډيرې خولې ډيرې خبرې."

لکه پورته چې ورته اشاره وشوه، ارواښاد قيام الدين خادم د "شاعر مسلک" تر نامه

لاندې يو شعر ليکلی دی. په دې شعر کې شاعر خپل مسلک ته څرگندې اشارې کړي او له هېواد، ژبې او ولس سره مينه يې پکې غبرگه کړې ده. نوموړی شعر په دې ډول دی:

د شاعر مسلک

صحيح لاره به بنایم؛ که وم وم که نه وم نه وم
رښتیا رښتیا به وایم؛ که وم وم که نه وم نه وم
د حق د پیروی نه مې بل څه په زړه کې نشته
چې څه یمه همدا یم؛ که وم وم که نه وم نه وم
آزاد یم زېږېدلی بنده گي کولی نشم
بنده د خپل مولا یم؛ که وم وم که نه وم نه وم
په بلو خوشامندو مې ځان خوښ نه دی چې غټ شم
که غټ یمه خودا یم؛ که وم وم که نه وم نه وم
چې څوک غواړي څه سپکه مې د قام له څه جهته
دښمن د هغه چایم؛ که وم وم که نه وم نه وم
خدمت د خپلې ژبې، قام، وطن زما مسلک دی
په دې مینه به پایم؛ که وم وم که نه وم نه وم
کرم ښکلي تخمونه چې گلزار شي پښتو ته
په دغه تمنا یم؛ که وم وم که نه وم نه وم
په ماته کښتۍ ناست یم توپانونه دي په مخ کې
په دې لاره یې بیایم؛ که وم وم که نه وم نه وم
د ناز په خوب ویدې غونچې به ورو ورو وپښومه
خادم باد سبا یم؛ که وم وم که نه وم نه وم

د متن لنډيز:

قيام الدين خادم د ننگرهار په کامه کې نړۍ ته سترگې پرانيستي دي. لومړنۍ زده کړې يې په خپل کاله کې له خپل پلار او نورې زده کړې يې د هېواد دننه او بهر سرته رسولي دي. خادم په بېلابېلو لوړو دولتي څوکیو کې کار کړی او د ډېرو ادبي، ټولنيزو او سياسي ليکنو ليکوال و. هغه يو افغان سياستپوه، د مشرانو د جرگې سناتور، د کابل پوهنتون د ادبياتو د پوهنځي استاد، ژورناليست، پياوړی ليکوال، وینې شاعر، اديب او د فلسفي اندونو يو پوه عالم و. نوموړی په پښتو ادب کې يو ځانگړی ځای لري او په همدې سبب هغه د پښتو ژبې او ادب له پنځو ځلاندو ستورو څخه يو ستوری گڼل کېږي. هغه د پښتو ژبې او ادب په باب په زړه پورې منظوم او منثور آثار ليکلي. د ادبي هلو ځلو تر څنګ نوموړي په سياست کې هم ښکاره ونډه درلوده.

فعالیتونه

- ۱- زده کوونکي دې داسې يوه غونډه تمثيل کړي چې د قيام الدين خادم د ژوند، زده کړې، ليکنو، دندو او د هغه د ليکنو نثري او شعري بېلگي وړاندې کړي. يو تن دې د غونډې وياند (انانسر) وي. يو زده کوونکی دې د غونډې منشي وي. پنځه تنه دې د پورته يادو شوو موضوع گانو په اړه لنډې خبرې وکړي او معلومات دې وړاندې کړي. په پای کې دې يو تن زده کوونکی د غونډې بهير وازروي. د هغې ښه ټکي او نیمگړتياوې دې په گوته کړي. د دې غونډې د تنظيم لپاره دې د مخه لس دقیقې چمتووالی ونيول شي.
- ۲- دوه تنه زده کوونکي دې په خپله خوښه د ټولگي مخې ته راشي او د قيام الدين خادم د شعر او نثر بېلگې دې په خواږه اومنلي غږ واوروي.

۳- زده کوونکي دې سوچ وکړي د يوه ليکوال او شاعر له شعرونو او ليکنو څخه څنگه د يوې ټولنې د هغه مهال وضع او حالت څېړلای شو چې ليکوال په کې ژوند کاوه. بيا دې څو تنه په وار د ټولگي په وړاندې د هغې په اړه خبرې وکړي.

۴- زده کوونکي دې په مناسبو ډلو کې تنظيم شي او د ژبې په ودې او پايښت کې دې د ليکوالو ارزښت وڅيړي. همدا راز دې په ټولنيز پرمختگ او له ظلم او ناخوالو څخه د ټولنې د افرادو د ژغورلو په لاره کې د شاعر او ليکوال اهميت څرگند کړي. په پای کې دې د ډلې استازي راغونډ شوي موضوعات نورو ته واوروي او آزادې خبرې اترې دې پرې وکړي.

۵- زده کوونکي دې په خپلو سيمو کې د يو يا دوو شاعرانو يا ليکوالو او د هغوی د شعر او ليک په اړه معلومات وړاندې کړي. کېدای شي ټول زده کوونکي په خپله خوښه په دې فعاليت کې برخه واخلي.

زده کوونکي دې د "شاعر مسلک" تحليل او وڅيړي. خپله ليکنه دې په بله ورځ نورو ته واوروي.

د هر ليکوال د فکر ډول د هغه له ليکنو او د هر هنرمند د هغه له هنر څخه پېژندلای شو.

((مايکل انژ))

لاندې نثري بېلگه ولولئ او خوند ترې واخلي:

خوندور خوب

مازینگر لمر په غرغره دی. د انگر په منځ کې، د گلانو د کیارو په غاړه، وړوکی ماشوم په لوبو بوخت دی، په لمن کې خاورې اخلي له یوه ځایه یې بل ته وړي او هلته یې غونډوي. مور د کاله په کار اخته ده. په ډېره بېره لگیا ده، کالي کونډي سنبالوي؛ ځکه چې ماښام دی او وخت ناوخته دی. د کار په منځ کې یې چې پام شي نو غږ کړي چې: "زرگيه! څه کوي راځه ناوخته دی، هله څار دې شم!" ماشوم په خپله نیمکې او خوږه ژبه وايي: "ډوډو پکه کم." مور: "څه کوي؟!"

ماشوم: "ډوډو پکه کم" یعنې "ډوډی پخوم." مور د کاله په کارو بوخته او ماشوم په خپلو لوبو. وړې وړې مرغی چې په کیارو کې یې ټوپونه وهل خوشحاله خوشحاله او جلتې جلتې گرځېدې. یوه یوه والوته او ټولې خپلو بچيو او څالو ته لارې. وخت تېرېږي، نمر ولوبد، له ښکې تیاره راپورته او د ځمکې په مخ راخوږه شوه. د آسمان په شنه او نامحدوده فضا کې ځای پر ځای ستوري راښکاره شول.

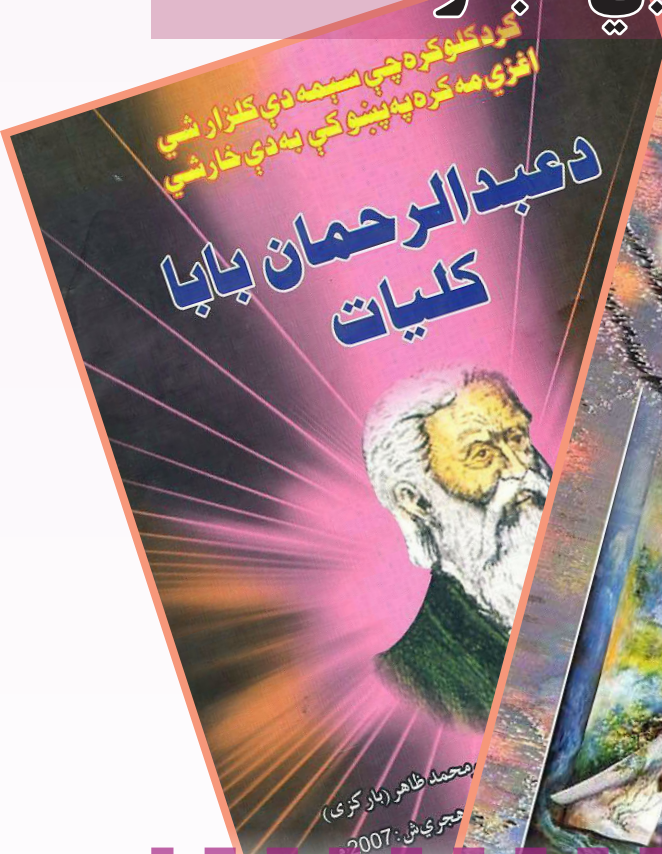
مور چې د کار له بېرې نه خلاصه شوه له ځانه سره یې وویل: "آه! ماښام دی، تېر غونې شوه، بچی مې هلته لوبې کوي، آه زما هېر شوی دی!"

ورغله څه گوري، ماشوم د خاورو نه وړې وړې او پلنې پلنې ډوبکنی جوړې کړې دي. خر پر پروت دی چې سترې شوی دی، په خاورو کې یې سر ایښی دی او د خوب د قاصدانو لاس ته یې ځان سپارلی دی. د ماښام په خره تیاره کې مور د خپل ماشوم سرته ولاړه ده. زړه یې د یو عالم ترحم او رقت نه ډک دی او چرت وړې ده.

"هو! د ژوندانه مثال همدا دی. مور په خپل ژوند کې همدغسې په خاورو لوبې کوو. په دغه لوبو اخته او سوچه د مرگ دروند خوب په مور خپل چپاو راوړي او بل عالم ته مو بوځي. مگر آه! څومره خوږې دي دا لوبې او څومره خوندور دی دا خوب چې په خپله خوښه او آزادی سره وي." (قیام الدین خادم)

پښتو ادبي سبکونه

پښتو خورا بلایه ژبه ده. اوږد ادبي تاریخ لري. په لاس کې د شتو لاسوندو له مخې یې د شعر مخینه دویمې هجري پېړۍ ته رسېږي. لومړی موندل شوی شعري یې په ۱۳۹ هجري کې د امیرکروړ دی. په مخکنیو ټولگیو کې مو د پښتو د نظم، نثر، ولسي ادبیاتو او لیکلي ادبیاتو په اړه لازم معلومات تر لاسه کړل. دلته د نورو معلوماتو تر څنګ ادبي سبک درېژنو.

تاسو هر ورو د سبک نوم اورېدلی دی. ستاسو په اند به څه معنا ولري؟

سبک د نظم او نثر یو خاص ډول بلل شوی دی. هر شاعر او لیکوال د لیکلو او شعر ویلو ځانگړې لاره لري. هغه ځانگړتیاوې چې په ادبي او هنري اثارو کې د بیان او تخلیق د ډول، بڼې او محتوا له مخې یو اثر له بل څخه بېلوي، سبک نومېږي. سبک خپلې ښکېنې، لارې او طریقې لري. سبک ډېره لرغونې کلمه ده او په ادبیاتو کې په بېلا بېلو معناوو څرگنده شوې ده. د ادبي سبک کلمه هنري ادبیاتو، انځورگرۍ، معمارۍ، موسیقۍ، مجسمې جوړونې، خطاطۍ او نورو ته هم کارول کېږي. په منځنیو پېړیو کې د سبک له مفهوم څخه داسې انګېرل کېدل چې تراژیدي او کمیلې ژانرونه په کومو الفاظو ولیکي. ځکه کمیلې ژانرونه به په عامیانه ژبه؛ یعنې د خلکو په ژبه او تراژیدي به د هغې برعکس د هغه وخت په ادبي ژبې لیکل کېدل. په معاصره دوره کې د سبک معنا روښانه شوه. په دې دورې کې پر سبک باندې د لیکوال د لیکوالۍ طرز، د فکر لارې او د لغاتو د کارونې معنا پیدا کړه. تر هغه ځایه چې د سبک کلمه د یو ټاکلي لیکوال او هنرمند په اثارو پورې اړه لري او د هغه آثار د خصوصیاتو له مخې یو له بله بېلېږي، دا د سبک لومړۍ معنا بلل کېږي. کله چې له یوې ټاکلې موضوع او مفکورې څخه د لیکوالو یا هنرمندانو یوه ډله دفاع کوي، نو دلته سبک د مکتب معنا پیدا کوي. په دې معنا چې په یوې ټاکلې تاریخي دورې کې د څو لیکوالو د لیکوالۍ ډول، د فکر لارې او نورې ورته ځانگړتیاوې د هغوی له لیکنو څخه راییستل کېږي. ادبي سبک په یوې محدودې معنا کې د یوه لیکوال او هنرمند په ټولو اثارو کې هغه نښې نښانې دي چې له لارې یې د لیکوال او هنرمند د فکر ډول څرگندېږي. د یوه لیکوال سبکي یووالی له هر څه د مخه د څو اثارو په هنري او ادبي ژبه کې تر ټولو ښه احساس کېدای شي. د یوه لیکوال او هنرمند د لیکوالۍ او هنري اثارو ځانگړتیاوو ته سبک ویل کېږي. که څوک د یوه لیکوال له سبک سره آشنا وي، نو کولای شي د هغه د سبک له مخې د هغه نور آثار وپېژني. ادبي سبک د یوه لیکوال او هنرمند ټول آثار او د هغوی پراختیا څېږي.

ادبي مکتب یا ادبي جریان په یوې ټاکلې تاریخي دورې کې د یوې ادبي ډلې لیکوالو له خوا د یوې ځانگړې لارې او د یو ځانگړي سبک خپلول او پر مخ وړل دي. دا حرکت د ادبي جریان په نامه یادېږي. د یادونې وړ ده چې په دغه ټاکلې دوره کې د لیکوالو او شاعرانو له خوا لیکل شوي او ویل شوي اثار یو ځانگړي ادبي مکتب ته منسوبېږي.

په پښتو ادبياتو کې دا لاندې ادبي مکتبونه مشهور دي:

- د روښاني دورې تصوفي او ادبي مکتب،
- د خوشحال خان خټک ملي، حماسي او ادبي مکتب،
- د عبدالرحمن بابا تصوفي او ادبي مکتب،
- د حميد مومند هندي ادبي مکتب،

۱- د روښان په تصوفي مکتب کې اخلاقي، ټولنيز، ديني او نور مطلبونه ځای شوي دي. دې موضوع گانو د روښان د تعليم او ښوونې په اثر په پښتو ژبه کې ځان ښکاره کړی دی. تر ده وروسته د ده مريدانو او اولادونو پر دې لارگامونه ايښي دي. اخون دروېزه د خپلو ليکنو لامل د ميا روښان ليکنې بللې دي. د روښان لارويانو د ده مسلک چلولی دی. د روښان په ادبي مکتب کې ډېر خلک د پښتو ادب له کاروان سره ملگري شول. ډېرو خلکو قلم په لاس کې واخيست او ددغه پېر غوښتنې يې په ډله ييزه توگه په ښه شان انځور کړې. د بايزيد روښان او ده د مخالف، اخون دروېزه د مخزن الاسلام له ليکنو څخه څرگنديږي چې دغه ليکنې په مسجع نثر ليکل شوي دي. مسجع نثر د عربي او فارسي له لارې پښتو ته رانوتی او په پښتو کې د نوي نثر موسس بايزيد روښان دی. دغه سبک د ديني او مذهبي کتابونو د ليکلو دوديز او ځانگړی سبک و.

د کلاسيکي دورې د لومړۍ برخې له ادبي مکتب څخه وروسته بل ډېر مشهور او غوره ادبي مکتب د پښتو په ټولو مکتبونو کې وتلی، د خوشحال خټک مکتب دی. دا مکتب د ادبي فنونو په گانه سمبال شوی مکتب دی. اشعار يې ډېر خواږه دي. دې مکتب ډېر ليکوال او شاعران ويالل او وروزل. له پخوا څخه زيات پښتو ته حماسي اشعار رانوتل. د پښتو لمن له اخلاقي، ټولنيزو، تصوفي، ديني او ملي مسايلو څخه ډکه شوه. نثر هم پراختيا وموندله او مخ په ساده گۍ روان شو.

په دې دوره کې د پخواني نظم او نثر نيمگړی سبک پياوړی شو. نثر خوږوالی وموند، له نيم منظوم مسجع نثر څخه خلاص شو او د خبرو اترو بڼه يې وموندله. پښتو شعر د بڼې له مخې هم پراختيا وموندله او نوښتونه رامنځته شول. د موضوع له پلوه هم په دې مکتب کې د

ژوندانه ټول اړخونه رابرسېره شول. په دې وخت کې ډېر آثار لیکل شوي دي او د پښتو ادب نړۍ یې رنگینه کړې ده. په دې مکتب کې د پښتو او پښتونوالي روزنه هم شته. اوږدې، اوږدې قصیدې په کې ویل شوي چې هره یوه یې ځانته بېل بېل ټولنیز، تبلیغي او تاریخي مضمونونه لري. د حماسي احساساتو بنسټ خوشحال خان کهنود او لارویانو یې پیروي وکړه. د مغولو زور زیاتې پکې په جوته څرگند شوی دی. د ادبي ارزښت له پلوه دا مکتب تر ټولو جامع دی. په دې معنا چې د معنا له خوا غښتلی او ادبي او شعري اړخ یې پوخ دی. په تخیل کې دا مکتب ډېر پیاوړی دی. ډېر لوړ او شاعرانه تخیلات پکې شته. دا مکتب د پښتو تر درېم ادبي مکتب پورې په ډېر قوت او زور چلېدلې دی. په دې مکتب کې په نظم او نثر ډېر آثار لیکل شوي او ډېر پیاوړي کسان پکې روزل شوي دي. په شعر کې اشرف خان هجري، عبدالقادر خټک، صدر خان خټک، سکندر خان، گوهر خان او نور، په ساده نثر کې خوشحال خټک، افضل خان، قادر خان، او نور پیدا شول او د یوه مکتب پیروي یې وکړه.

د رحمن بابا ادبي او تصوفي مکتب د خوشحال خټک له ادبي مکتب څخه وروسته پیل شوی او ډېر ادبي او تصوفي شاعران یې روزلي دي، لکه: پیر محمد کاکړ، محمد یونس خیبری، احمدشاه بابا، شمس الدین کاکړ، نجیب، عبدالعظیم راني زی، بېدل اشغری، مطیع الله، رحمت داوی، حسین او نور. ددوی په اثارو کې د ژوندانه زیاتره مسایل راغلي دي. د رحمان بابا په اشعارو کې اخلاقي، ټولنیز، عشقي او انتقادي درسونه نغښتي دي. د دې مکتب د پیروانو سبک روان دی. د شعرونو مضمونونه یې عموماً عشقي، اخلاقي، دیني، ټولنیز او تصوفي اړخونه لري.

له رحمن بابا او خوشحال خان څخه وروسته په پښتو ادب کې یو بل لوی شاعر پیدا شو او د نازک خیالی یو نوی ادبي مکتب یې جوړ او نور شاعران یې خپلې پیروي ته راوبلل. دا شاعر حمید مومند و چې د پښتو ادب گلبن یې رنگین او بله‌ای کړی دی. حمید ډېر په زړه پورې ادبي آثار پرېښي دي او پښتو ادب یې له یوې بلې لارې بشپړ کړی دی. هندي سبک چې د ده په وخت کې پراختیا موندلې وه او لوړو پوړیو ته رسیدلی و، ښه یې و سپړه او بیا په خپله پکې شامل شو. د پښتو شعري یې په هندي سبک واړاوه. د هندي سبک ځانگړتیاوې یې پکې

راوستي چې له همدې امله د حميد مومند سبک ته د پښتو هندي سبک ويلای شو. د نازک خيالی په دې مکتب کې د سوز، گداز، مينې او محبت کلمې ډېرې دي. د فورم له پلوه په دې مکتب کې د شعرونو زياتره ډولونه، لکه: غزل، قصيده، مثنوي، ترکيب بند، قطعه، مخمس، رباعي او نور شته. د غزل برخه پکې درنه وه.

لکه د مخه چې مو وويل حميد په خپله د هندي سبک پيرو و، خو د دې سبک د نورو شاعرانو پر خلاف د ده کلام لږ څه ساده او هر څوک پرې پوهېدای شو. د حميد د وينا بله ځانگړتيا د پښتو ژبې د خوږو محاورو په کارولو کې نغښتې ده. له يوې خوا يې د وينا نازک خيالي او لطافت ساتلی او له بلې خوا د عامو پښتنو د پوهې کچې ته نژدې و. د دې سبک بله ځانگړتيا داده چې حميد د نورو شاعرانو پر خلاف مبتدلي تشبيه گانې نه کاروي او ډېرې نوې او ابتکاري تشبيه گانې يې پيدا کړي دي. علي خان، کامگار خټک، کاظم خان شيدا، محمدي صاحبزاده، عبدالله، ملا محمد، اکرم، قلندر ايريدی، نجيب، بېدل، ميرزا حنان کندهاری او نور د دې سبک پيروان دی.

د متن لئايز:

پښتو بياپاڼه ژبه ده. شعر او ادب يې ډېر لرغونی دی. تر ډېرې کچې يې خپل اصل ساتلی دی. هېواد ته د اسلام دين له راتگ وروسته د عربي او فارسي ادب تر اغېز لاندې راغله. عربي ژبه ديني ژبه وه او فارسي ژبې له هغې څخه زياتې موضوع گانې ژباړلې يا ليکلې وې. پښتانه اړ وو د اسلام دين او مذهب ته د درناوی. له امله د هغوی تر اغېز لاندې راشي. له بلې خوا په سيمه کې يو لړ ټولنيزو ناخوالو او سياسي خوځښتونو يو شمېر پښتانه شخصيتونه دې ته هڅولي وو چې د دين له لارې خپل ټولنيز او سياسي اهداف مخکې يوسي. بېلا بېل نامتو ليکوالان، شاعران او مشران رامنځ ته شول. هغوی هر يو خپل، خپل پيروان درلودل چې پيروانو به يې د يو واحد شعري قالب په ساتلو خپل مطالب بيانول. په دې توگه په پښتو کې ادبي مکتبونه او ځانگړې سبکونه رامنځ ته شول او تر ډېره وچليدل. د روښانيانو، خوشحال خټک، رحمن بابا او عبدالحميد مومند سبکونه يادولای شو.

۱- ټولګی دې پر څلورو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې د سبک په اړه خپل معلومات راټول کړي او په ترتیب سره دې د روښان، خوشحال خان خټک، رحمن بابا او حمید مومند پر ادبي سبکونو باندې رڼا واچوي. د ډلو استازي دې د خپلو ډلو لیکنې ولیکي او ټولو زده کوونکو ته دې یې واوروي. د یادونې وړ ده چې هر زده کوونکی باید په وار سره د ډلې استازیتوب وکړي. دا کار ډېر اړین او د پام وړ دی.

۲- ادبي سبک څنګه ځانګړی کېږي؟ دوه تنه زده کوونکي دې پرې خبرې وکړي.

۳- په پښتو ادبیاتو کې د سبک او مکتب مفکوره څه وخت منځ ته راغله؟ یو زده کوونکی دې پرې رڼا واچوي.

۴- مسجع نثر لیکنه د کومو لیکوالو له خوا پېل شوه؟ له ساده نثر سره د مسجع نثر توپیر څه شی دی؟ یو تن زده کوونکی دې د نورو په وړاندې دې پرې خبرې وکړي.

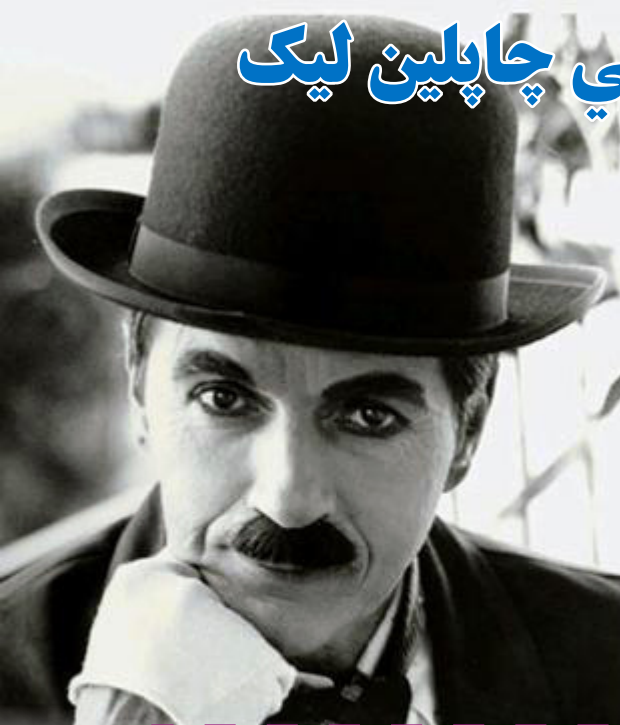
۵- د حمید سبک څه ځانګړتیاوې لري؟ دوه تنه زده کوونکي دې د شعرونو او بېلګو په وړاندې کولو هغه بیان کړي.

د خوشحال خان د ادبي سبک په اړه معلومات راټول کړئ او په یوې لیکنې کې یې ځای کړئ. په بله ورځ یې په ټولګي کې نورو ته بیان کړئ.

لور ته د چارلي چاپلين ليک

چارلي سپنسر چاپلين د سينما د ډگر يوه وتلې څېره وه. چاپلين په داسې وخت کې له اونا اونيل سره واده وکړ چې د برياليتوب پورې ته رسيدلی و. چارلي د ۱۸۸۹ م کال د اپرېل په ۱۶ په لندن کې زېږېدلی او د ۱۹۷۷ م. کال د دسمبر په ۲۷ په سويسزرنلنډ کې مړ شوی دی. نوموړي اووه اولادونه درلودل. په دوی کې يوازې جرالدينه وه چې د سينمايي لوبغاړيتوب دنده ورته له پلار څخه په ميراث پاتې وه. څو کاله د سينما په ډگر کې په کار بوخته وه. د پلار په څېر د شهرت پورېو ته رسيدلې او په هنري غونډو کې يې نوم يادېده. کله چې جرالدينې غوښتل نوې د هنر ډگر ته ننوزي، پلار يې، چارلي ورته يو ليک ولېږه. دا ليک د نړۍ د ښکلو او زړه راکښونکو ليکونو په کتار کې راځي. دا ليک هر لوستونکی او اورېدونکی فکر کولو ته هڅوي.

دلته نوموړی ليک په يو څه لنډون راوړو:

گراني لورې، جرالدينې،

دلته شپه ده، د نوبل يوه شپه. زموږ په کوچني کور کې ټول خلک ویده شوي دي. ورور دي، خور دي، آن مور دي ویده دي. پرته له دې چې دا ویدې مرغی راوینې کړم، ځان مې دې نیمې تيارې کوټې ته چې د مرگ د انتظار کوټې ته ورته ده، راوړس او. زه له تا څخه ډېر لرې يم... خو سترگې مې دې ړندې شي، که به مې يوه شپه ستا انځور له سترگو اوړي. ستا انځور هلته د مېز پر سر پروت دی، خو ته پخپله په ښکلي پاريس کې د هغه پرتمين تياتر پر سټېژ. په دې پوهېږم او همداسې ده چې گوندې د شپې په دې چوپه چوپتيا کې ستا د پښو اوازونه اورم او د ژمي په دې ترورمې کې ستا د سترگو برېښنا گورم.

اورېدلي مې دي د هغه شهزې (شهزادگي) په رول کې کار کوې چې د تاتار د خان اسيره شوې ده. شهزې اوسه او ناڅه! ستوری شه او ځلېږه! خوکه د نندار چيانو له خدا ډک شاباسي او د سوغات شوو گلونو په زړه پورې بوی درته د هوشيارۍ کومه شپه درکړه، په يو گوبنه ځای کې کښېنه، زما ليک ولوله او د پلار خبرو ته غوږ شه.

زما جرالدينې، زه ستا پلار يم، چارلي چاپلين. کله چې ته کوچنی وې، شپې شپې ستا سرته ناست وم او کيسې مې درته کولې؛ په ځنگل کې د يو خوب وړي خوندوره کيسه، په دښته کې د وېښ ښامار کيسه،... کله چې به مې زړو سترگو ته خوب راغی، نو په پېغور به مې ورته ويل: څه! زه مې د لور په خوبونو کې ډوب يم.

خوب مې لیده جرالدينې، خوب... ستا د سبا خوبونه، ستا د نن ورځې خوبونه، د صحنې پر سر مې يوه نجلی لیدله، په آسمان کې مې يوه پرېښته لیدله چې نخل يې او نندار چيانو ويل: هغه نجلی گورئ! دا د هماغه زاړه سړي لور ده...

نوم يې پېژنې؟ چارلي! هو، زه چارلي يم. زه يو زور سړی يم. نن ستا وار دی. و ناڅه! زه په هغه ټوټې، ټوټې او شکېدلي پتلون کې نڅېدم او ته د شهزېو په ورېښمينو جامو کې ناڅې. دا ناڅوې او تر هغو زيات د نندار چيانو د لاسونو پرکا به تا کله اسمانونو ته يوسي. څه! هلته لاړه شه! خو کله ځمکې ته هم راځه او د خلکو د ژوند ننداره کوه!

د تيارو کوڅو د هغو ډمو ژوند وگوره چې په وچ نس او وچو لينگيو ناڅي.

زه د هغوی په ډلې کې وم. په هغو شپو کې، ستا د ماشومتوب په افسانوي شپو کې چې ته زما په آلو ویده کېدې او زه بیا هم وینس پاتې کېدم، ستا مخ او څېرې ته مې کتل او د زړه درزهار مې دې شمېره. له ځانه مې پوښتل: چارلي، آیا دا کوچنی نجلۍ به تا وپېژني؟ ته ما نه پېژنې، جرالدینې. هغه پخوانۍ شپې، هو... تاته مې کیسې کولې، خو هېڅکله مې تاته خپله کیسه ونه کړه. دا کیسه په اورېدو ارزې ... د هغه وري انسان کیسه چې د لندن په ډېرو ټیټو او سپکو کوڅو کې به یې سندرې ويلې، نخښده به او خیرات به یې ټولواوه. دا زما کیسه ده.

ما د لوړې مزه څکلې ده. ما د بې کورۍ درد گاللی او ترهغې زیات ما د هغه انسان رنځ احساس کړی چې له غروړه یې سمندر په زړه کې څپې وهلې، خو د لاروي د خیرات یوې سکې د هغه غروړ په اوبو لاهو کاوه.

له دې ټولو سره سره زه بیا هم ژوندی يم او له مرگه مخکې په ژوندیو پسې باید څه ونه ويل شي. زما کیسه ستا نه پکارېږي. ستا خبرې به وکړو. ستا په نوم پسې زما نوم راځي، چاپلین. په همدې نامه مې د ځمکې پر مخ له څلوېښتو کلونو څخه زیات خلک وځنډول او هرڅومره چې هغوی وځنډل ترهغوی ما پخپله ډېر وژړل!

جرالدینې، په کومې نړۍ کې چې ته اوسېږي، هلته یوازې نڅا او موسیقي نه ده.

د نیمې شپې پر مهال چې د تياتر له پرتمین سالون څخه راوځې، هغه شتمن له یوې مخې هېر کړه چې لاسونه درته پرکوي او ستایي دې. د هغه ټکسي چلوونکي د حال پوښتنه وکړه چې تا کور ته رسوي. د هغه د مېرمنې پوښتنه وکړه. که مېرمنه یې امیدواره وي او د راتلونکي ماشوم د جامو پیسې نه لرې، د پیسو چیک را وباسه او په پټه یې د هغې د مېرې په جیب کې کېږده. ما په پاریس کې خپل د بانک استازي ته سپارښتنه کړې چې ستا دا راز لگښتونه په پټو سترگو ومني، خو د نورو لگښتونو اړتیا باید بیان کړې.

کله کله په سرویس یا میترو کې په ښار کې وگرځه. خلکو ته وگوره او لږ ترلږه د ورځې یو ځلې ځانته ووايه چې: "زه هم د هغوی له ډلې څخه یوه يم." گرانې لورې، ته د هغوی له ډلې

خخه يوه پي، نه له هغو خخه زياته. مخکې تر دې چې هنر چاته د الوتلو وزرې ورکړي، زياتره ترې غبرگې پښې هم اخلي.

که کله هغه ځای ته ورسېدې چې يوه شېبه د خپلې نخا له نندارچيانو خخه ځان پورته وگڼي، هماغه مهال صحنه پرېږده او ځان ژر پاریس ته ورسوه. ماته هغه ځای ښه معلوم دی. هغه ځای د پېړيو پېړيو د مخه د کوليانو پسرلني ځانگو وه. هلته به د ځان په خېر نڅاگرې وگورې چې له تا خخه ښکلې دي، چالاکه دي او له تانه ډېرې مغرورې دي. هلته د "شانزلیزه" رندوونکې شغلې نشته.

د کولي نڅاگرو شغلې يوازې د سپورمي رڼا ده. ښه ورته وگوره ايا هغه تر تا ښې نه ناڅي؟ گراني لورې، اعتراف وکړه. تل داسې يو څوک شته چې تر تا غوره ناڅي. تل داسې څوک شته چې تر تا ښکلې وي.

په دې پوهه شه د چارلي په کورنۍ کې هېڅکله څوک داسې بې ادبه نه و چې کوم بېوزلي ته ناوړه خبره وکړي.

ښايي زه ومرم او ته ژوندۍ واوسې. زما هيله داده چې هېڅکله بې وزله ژوند ونه کړي. له دې ليک سره مل يوسپين چک درلېږم. هرڅومره پيسې چې غواړې پکې وې ليکه او وايې اخله. خو هرکله چې دوه فرانکه لگوي، ځانته ووايه چې دويم فرانک زما برخه نه ده. هغه د يو نومورکي برخه ده چې نن شپه ورته اړتيا لري.

د پيسو او شتو په اړه له دې امله درسره خبرې کوم چې زه د هغې بدوالی ښه پېژنم. ما ډېره موده په سرکس کې تېره کړې. تل د هغه چا په اړه اندېښمن وم چې په يو نري پري تلل، خو، لورې، دا حقيقت تاته وایم چې د نري پري په پرتله خلک د ځمکې پر مخ زيات لويږي. ښايي چې کله د نري ډېر ښکلې الماس تا وغولوي. هغه شپه به دا الماس تاته د سرکس د پري په خېر وي او تا به هرو مرو وغورځوي.

په زرو او گانډو زړه مه تړه، ځکه د دې نري تر ټولو ستر الماس لمر دی. له نېکه مرغه دا الماس د هرچا پر غاړه ځلېږي...

خو که کومه ورځ دې د یو چا د خبرې په لمر زړه بایلود، پاکه او له هغه سره یو زړه اوسه. مور ته مې دې ویلي چې په دې اړه درته لیک ولیکي. هغه مینه ترما ښه پېژني. هغه د یو زړه توب د پېژندنې لپاره ترما غوره ده. پوهېرم چې ستا کار ډېر ستونزمن دی.

پر سټیز باندې له نړیو ورینمینو جامو څخه پرته بل څه ستا بدن نه پتوي. د هنر لپاره انسان د سټیز سرته لوڅ لغړ راتلای شي، خو بېرته باید له مخکې څخه هم پاک او سوچه راکښته شي. په دې نړۍ کې داسې هېڅ غوره شی نشته چې یوه نجلۍ دې د هغه لپاره خپل یو نوک هم چاته ښکاره کړي.

لوڅوالی زموږ د زمانې ناروغتیا ده. زه زوړ سپری یم، ښایي خبرې مې خندنۍ اوسي، خو زما په گومان ستا لوڅ بدن باید د هغه چا برخه وي چې تاته یې لوڅ روح گران دی. بله نه ده، که په دې اړه ستا فکر لس کاله د مخه وي، د ستر (حجاب) له مهاله مه ډارېره! دا لس کاله تان شي زرو لای!!!"....

د متن لنډیز:

چارلي چاپلین د نړۍ د سینما تکړه لوبغاړی و. هغه په خپل تمثیل یې شمېره خلک خندولي او ژړولي دي. نوموړي په ټولني کې شته ناخوالي ډېرې ښې انځور کړي او په ډېره وړتیا یې نندارې ته وړاندې کړي دي.

لور ته د چارلي چاپلین په لیک کې د هغه مفکوره ډېره ښه غبرگه شوې. انساني جوهر یې درک کړی او هغه یې خپلې لور ته پوره څرگند کړی دی. چارلي انساني دريځ ته په ارزښت د هغه په ساتنې ډېر ټینگار کړی دی. لور ته د چارلي چاپلین په لیک کې په حقیقت کې ټولې نړۍ ته د چارلي پیغام نغښتی دی. هغه په ډېر جرات له هغو کړنو پرده پورته کړې چې سرته رسول یې بشر ته په ټولیز ډول د شرم او رسوايي خبره ده.

۱- زده کوونکي دې په مناسبو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې پورته لیک له ځانه سره ولولي. د لیک له متن څخه دې اصلي پیغامونه راوباسي، ودې لیکي او د هرې ډلې استازی دې هغه نورو ته وړاندې کړي. ټول زده کوونکي کولای شي په موضوع آزادې خبرې اترې وکړي او خپل نظرونه بیان کړي.

۲- پنځه تنه زده کوونکي دې د ټولګي په وړاندې راشي او هر یو دې په خپل وار پورته لیک په خپله ژبه ووايي. نور زده کوونکي دې غور ورتنه ونیسي.

۳- ټول زده کوونکي دې د پورته لیک د متن له مخې د چارلي چاپلین د شخصیت په اړه فکر وکړي او بیا دې څو تنه هغه د نورو په استازیتوب په وار سره بیان کړي.

۴- چارلي چاپلین په سینما کې کمیډي او تراژیدي صحنې لوبولې. زده کوونکي دې فکر وکړي چې کمیډي او تراژیدي څه ته وایي او آیا موخه یې یوازې د خلکو خندول او ژړول دي او که بل څه؟ په دې اړه دې څو تنه زده کوونکي خپل نظرونه له بېلګو سره نورو ته وړاندې کړي.

۵- د زده کوونکو له ډلې څخه دې څلور تنه (کېدای شي تر څلورو زیات وي) د ټولګي په وړاندې په عملي توګه یوه، یوه کمیډي او تراژیدي ننداره نورو ته وړاندې کړي. نور زده کوونکي دې د هغو اصلي پیغام په ګوته او له خپل نظر سره دې وړاندې کړي.

هر زده کوونکی دې د نورو له مرستې پرته یوه لنډه کمیډي یا تراژیدي ټوټه ولیکي. د خپلې ټولنې یا ولس موجود حالت دې پکې تمثیل کړي او په بله ورځ دې نورو ټولګیوالو ته واوروي.

نشه يي توکي (هيروين)

د زلميتوب دوره په رواني لحاظ ډېره حساسه دوره ده. که يو څوک په دې دوره کې بې لارې شو، نو پايله به يې د ډاډ وړ نه وي. په دې دوره کې ځوانان ډېر زيات تر تقليد او د بل د پېښو تر اغېز لاندې راځي. که په دې پېر کې هغوی ته پوره پام ونشي، بنايي په غير شعوري توگه په ډېرو بدو لارو روان او تر څو چې ورته د لويانو پام کېږي، کېدای شي خپل ځان او ټولنه له يو لړ ستونزو سره مخامخ کړي. د نشه يي توکو کارونه او پر هغې باندې روږدي کېدل هم زياتره له همدې مهاله پيل کېږي.

- تاسو به په خپل گاونډ کې په نشې کوم روږدی سړی ليدلی وي، د هغه ژوند درته څنگه معلومېږي؟

د نشه يي توکو د کارونې پر بنسټ په ټولنې کې رنگارنگ اخلاقي او جنایي جرمونه رامنځ ته کېږي. په نشه يي توکو روږدي کېدل نه یوازې د سرې شتمني له منځه وړي، بلکې ټوله کورنۍ او آن ټولنه له خطر سره مخامخ کوي. دا توکي زیاتره په کورنیو کې د بنڅې او مېړه د جلا کېدو او د کورنۍ د ټوټه کېدو لامل کېږي. پر نشه يي توکو او الکولو روږدي کېدل د سرې جسمي، ذهني او اخلاقي روغتیا له منځه وړي او سرې په یو بیکاره او لټ موجود بدلوي. هغه نه یوازې دا چې د مسوولیت احساس نه کوي، بلکې د خپلې کورنۍ حیثیت هم له گواښ سره مخامخ کوي. په ټولنه کې د یو شمېر شرایطو د چمتو کېدو له امله انسان د یو شمېر نشه يي توکو په کارولو اخته کېږي چې څرگند جرم گڼل کېږي. د دې توکو د کارونې مخه باید ونیول شي. پر نشه يي توکو او الکولو باندې د یوه غړي روږدي کېدل کولای شي په مستقیم ډول د ځوانانو او کوچنیانو په چال چلند اغېز وکړي او له نشه يي توکو سره د هغوی د مینې لامل شي. که د روږدي کېدا لامل یې نشي، خو بیا هم د کورنۍ پر اخلاقي وضعې باندې ناوړه اغېز کوي. روږدې مور یا پلار یوازې د خپلې نشې په سوچ کې وي او د خپلو اولادونو په نسبت د مسوولیت احساس نه کوي.

هیروین یو ډېر قوي او مرگوني نشه يي توکي دی. د مورفینو پنځه برابره مسمومونکی زور لري او ډېر ژر پرې سرې روږدی کېږي. له اپینو څخه لاس ته راځي. په ۱۸۷۴ م کال کې یو انګلیسي پوه کشف کړ. په ۱۸۹۰ م کال کې یو شمېر جرمني پوهانو پرې نوې څېړنې وکړې او دا توکی یې پر نري رنځ او تنفسي ناروغیو اخته کسانو او همدارنگه پر مورفینو روږدو کسانو ته تجویز کړ. په ۱۹۹۰ م کال کې عملاً پر مورفینو باندې د روږدو کسانو لپاره وکارول شو. دا یو ډېر قوي نشه يي توکی دی.

لکه د مخه چې مو وویل د مورفینو پنځه برابره مسمومونکی دی، نو د یو روغتیايي توکي په توګه وپېژندل شو؛ ځکه کله چې به پر مورفینو باندې روږدو کسانوته ورکول کېده، د مورفینو اغېز به یې ډېر ژر لیرې کاوه، خو وروسته د ډاکټرانو پام دې ټکي ته واوښت چې دا توکي تر نورو توکو څو څو وارې خطرناک او مرگوني دي. له مورفینو څخه یې د روږدي کېدو ځواک زیات دی؛ ځکه ۶۰ ميلي گرامه ورځنی لگښت یې سرې په دوو اوونیو کې

په بشپړ ډول روږدی کوي. په روږدي سړي کې له ۸ څخه تر ۱۲ ساعتونو وروسته بېرته د هغې کارونې ته زیاته لېوالتیا پیدا کېږي. له هیروینو څخه د لومړي ځل لپاره په ۱۸۹۸ م کال کې د سپین رنگه پوډرو په توګه کار واخیستل شو او ورو، ورو ورسره د اخیستونکو جسمي او رواني تړاو پیدا شو. د دې توکي په نه تر لاسه کېدو روږدي شخص ته کانګې، د ځان خوږ، سربدالي، د بدن د دفاعي سیستم کمزورتیا، خپګان، مړاوتوب او غلی والی، د کمزورۍ احساس، سخته لږزه، د اوبنکو او پوزې بهېدل، جنسي کمزوري او د حافظې کمزوري، د سترپا او ستومانی احساس او نس ناستی پیدا کېږي. که پر هیروینو باندې روږدي شخص ته تر ۳۶ ساعتونو پورې هیروین ورنه کړای شي، لاس او پښې یې سختې رپیري، خوب نه ورځي او له ارادې پرته کوکارې وهي. سترپا او بېحالي پرې غلبه مومي او آن تر دې چې له ځایه سر نشي پورته کولای. که دا کار لږ دوام ومومي، نو د مرګ خطر یې شته دی.

د شمېرنو له مخې د نړۍ د اړینو زیاته برخه په افغانستان کې تولیدېږي. له همدې امله د روږدو کسانو شمېر هم په افغانستان کې زیات او له یوې ورځې نه بلې ته لاپسې ډېرېږي. د شمېرنو له مخې پر هیروینو باندې زیاتره روږدي اشخاص ځوانان دي چې له ۱۸ - ۳۰ کلونو پورې عمر لري. پر نشه یي توکو باندې د اخته کسانو د مړینې شمېر په هغو ځایونو کې ډېر زیات دی چې هلته د کوکنارو کرکيله کېږي او اړین تولیدېږي.

نن دې مرګونو توکو ښوونځیو او د ځوانانو مرکزونو ته لاره پیدا کړې او زموږ د زړه ټوټې ماشومان او تنکي ځوانان پرې اخته کېږي. پدې برخه کې د میندو، پلرونو او ښوونکو دنده ډېره مهمه ده. هغوی باید پرې نه ږدي چې د زړونو ټوټې او د سترګو کسې یې د دې چټلو توکو په کارونې اخته شي. باید د هغوی له مرګوني او خطرناکو پایلو څخه یې خبر کړي. د اسلام د سپېڅلي دین احکام، ټولنیز او اقتصادي او د طبابت له مخې د هغوی بدني او روحي زیانونه ورته بیان کړي. د هغو خلکو حالت دې ورته په خپلو سترګو وروښيي چې عملا یې ټولنیز، اقتصادي او روغتیايي زیانونه لیدلي دي او د کورنۍ او ټولنې د شرم لامل او

د اوږو بار يې گرځېدلي دي. په همدې توگه گران زده کوونکي دې د خپلې ټولنې او کورنۍ غړي، خپلوان، ملگري او انډيوالان د دې توکو له روغتيايي، اقتصادي او ټولنيزو زيانونو او په تېره بيا د اسلام د سپېڅلي دين له مخې د نشه يي توکو د راکړې ورکړې، کارونې او پېر او پلور له نارواوالي څخه خبر کړي. د احساس لرونکو ځوانانو په توگه دې هغه پيغامونه د تبليغ، خبرو اترو، ليکنو او نورو له لارې د خپلو هېوادوالو غوږونو ته ورورسوي چې د سگرټو، نسوارو، چلم، اپين، هيرويين، مورفين او نورو نشه يي توکو په اړه يې په ښوونځي کې زده کړي دي.

د متن لنډيز:

هغه څوک چې نشه يي توکي کاروي او له هغې پرته ژوند نشي کولای، د روږدي يا معتاد په نامه يادېږي. له بده مرغه په افغانستان کې د معتادينو شمېر ورځ په ورځ زياتېږي. زياتره دا هغه ځوانان دي چې عمرونه يې له ۱۸ څخه تر ۳۵ کلونو پورې دي. خلک هغوی د هيروييني يا پوډري په نامه يادوي. پوډريان له ټولنې څخه وتلي خلک دي. خلک ورڅخه کرکه کوي او د يو مجرم سرې په سترگه ورته گوري. هغوی د خپل ځان دښمنان او د ټولنې د اوږو بار دي. په حقيقت کې روږدي کسان هغه څوک دي چې رواني ستونزې لري؛ د نشه يي توکو له زيانونو څخه خبر نه دي؛ له ناسمو خلکو سره ناسته ولاړه لري؛ ټولنيز او اقتصادي محروميت لري؛ د کورنيو ستونزو له کړاو سره لاس او گړپوان وي؛ ميندې او بلرونه يې په همېشني تاوتریخوالي کې ژوند کوي او په غير ارادي توگه د نشه يي توکو په دام کې نښتي وي. د ټولنې د ټولو افرادو، دولتي او نادولتي موسسو گډه مسؤليت دی، يو له بل سره په گډه له روږدو کسانو سره مرسته وکړي چې له دې مرگوني رنځ څخه ځانونه راوباسي. همدا شان هڅه وکړي په هېواد کې د کوکنارو د کرکېلې مخه ونيسي چې د دې مرگونو توکو زېږونکې ده. ځوانانو او وزگارو خلکو ته د کار لازم فرصتونه چمتو کړي؛ په ټولنې کې پر نشه يي توکو د روږدو کسانو لپاره د درملنې لارې چارې برابرې کړي چې د تل لپاره له دغه رنځ څخه خپله ټولنه وژغوري.

- ۱- د زده کوونکو له ډلې څخه دې څو تنه په وار پر بېلا بېلو نشو باندې د اخته کسانو ژوند او حرکتونه تمثیل کړي.
- ۲- په ټولنې کې پر نشو باندې د اخته کسانو شخصیت او د هغوی ټولنیز دريځ څنگه وي؟ څو تنه دې په خپله خوښه د نورو په وړاندې د هغې په اړه خبرې وکړي.
- ۳- زده کوونکي دې په ټولگي کې یوه غونډه جوړه کړي. د غونډې مشر، د مشر مرستیال، منشي او ویاند دې د رایو له مخې وټاکي. پنځه تنه ویناوال دې د بېلابېلو نشه یي توکو په اړه خبرې وکړي. د غونډې په پای کې د نشه یي توکو د کرکيلې، تجارت، لېږد او پر هغې باندې د روږدي کېدا په اړه دې یو پرېکړه لیک غونډې ته وړاندې کړي. کېدای شي د زده کوونکو له ډلې څخه یو تن د غونډې بهیر و ارزوي او رغنده وړاندیزونه وکړي.
- ۴- که ستاسو په ځم او ګاونډ کې پر نشې کوم اخته سړی اوسیري، تاسو له هغه سره څنگه چلند کوئ او خپلو ملګرو او کلیوالو ته له هغه سره د چلند په اړه څه لارښوونه کوئ؟ درې تنه زده کوونکي دې د نورو ټولګیوالو نظرونه واورې او هغه دې توحید او نورو ته دې وړاندې کړي.
- ۵- پر نشې روږدی یا معتاد چاته ویل کېږي؟ پر نشې باندې د روږدي کېدو لاملونه کوم دي؟ زموږ هېواد څومره له دې ستونزې سره لاس او ګرېوان دی؟ د زده کوونکو درې ډلې دې پر دې موضوعاتو بحث وکړي او خپل نظرونه دې ټول ټولګي ته وړاندې کړي.

د بريالیتوب شرط د پیاوړې ارادې لرل دي. تصمیم د بري لومړی شرط دی.

((د ورځې یوه خبره))

زده کوونکي دې د کوکنارو د کرکيلې د مخنيوي او بزگرانو ته د قناعت ورکولو په اړه خپل نظر په يوې مقالې کې وليکي او په بله ورځ دې نورو ټولگيوالو ته واوروي.

لاندې شعر ولولئ او خوند ترې واخلي:

سيم و زر په ملک کې نه لرم نادار يم په دولت د زړه تر حده دنيا دار يم
وظيفه د حق له دره رارسيري کله سپي غونډې طامع د بل ديار يم
د مخ آب مې په سوال سره توی نشو پوشېده په صدف در غونډې آبدار يم
قناعت له نا اهلانوبې پرواکرم په دې گنج سره سرخړوی لکه انار يم
دار مدار د هېڅ ظالم کولای نشم ځکه تل د هر خودبين دسترگو خار يم
تر همای بلند نظريم که باور کړې کرگس نه يم چې جيفې ته هوادار يم
نه مگس يم چې پر غوره کاسه منبلم نه دعوت وته د چاپه انتظار يم
نه پر ځان باندي منت د هر نامرد دم نه يم خر چې د گازر په جامو بار يم
مملکت د نوميدۍ مې رب نصيب کړ په معنا کې په راحت تر شهريار يم
د اغيار په صورت اور يم چې لگيرم لکه گل تر و تازه په لاس ديار يم
بنده گي د بل صاحب راخڅه نشي خاص بنده زه پير محمد د کردگار يم
پير محمد کاکړ

د نورو په عيونو سترگې پټې کړئ، پر ځای يې خپلو عيونو ته پام وکړئ. هغه فرصت چې د نورو د عيونو په سپړلو کې تېروئ، په هغې کې خپل عيونو ته اصلاح کړئ.

درواغجنه ونه

هره انساني ټولنه د اخلاقو يوه ټولگه لري. دا اخلاق د هغې ټولنې بنسټيز ارزښتونه جوړوي؛ د ټولنې د غړو په ورځنيو فعاليتونو کې راڅرگنديږي او بشري بنسټ پياوړی کوي. اخلاق دوه اړخه لري: نېک او بد. نېک اخلاق په هر ځای او هره ټولنه کې منلي وي. بد اخلاق د هيچا نه خوښيږي او کرکه ترې کوي. د ټولنيزو فرهنگونو له مخې کېدای شي په يوه ټولنه کې يو کار د منفي اخلاقو په ليکه کې وشمېرل شي، خو بيا همدا کار په نورو فرهنگونو کې د هغې ټولنې د معيارونو له مخې ناوړه نه بريښي. له دې سره سره داسې اخلاق شته چې په ټولو ټولنو او فرهنگونو کې ورته په يوه سترگه کتل کېږي. رښتينولي، صداقت، بښنه، ميرانه او دې ته ورته نور د غوره اخلاقو داسې بېلگې دي چې هر شخص، هرې ټولنې او هر فرهنگ ته منلي دي. له بلې خوا دروغ، منافقت، په وعده نه وفا، غلا، غيبت او نور داسې کرني دي چې د نړۍ په ټولو ولسونو کې ناوړه بلل کېږي. دلته د خيانت او دروغو د زيان په اړه د "کليله او دمنه" له کتاب څخه يوه کيسه راوړل کېږي. وايي ترهغه چې بلدي شته، نيکې پاتې کېږي او ترهغه چې تورتم وي، رڼا خپل رنگ له لاسه نه ورکوي.

تاسو پوهېږئ چې د دروغو يا منافقت پايله څه شی ده؟

د اوږي گرمي وه. کريم او جمال په يوې دښتې کې روان وو. چېرته کلي، کور او وداني نه ليدل کېده. کريم تر جمال لږ څه ډنگر او ساده و. هغه مخکې او جمال وړپسې روان و. کريم شاته وکتل، ډېره لار يې وهلې وه. د دښتې په شگو کې يې د خپلو پښو پلونه وليدل چې د ميربانو د لارې په څېر يې يوه نرۍ لاره جوړه کړې وه. کلو او بانډو ته لږه لار پاتې وه. خو دقيقې وروسته هلته رسېدل. ښار کلو ته نژدې پروت و. کريم ودرېد او جمال ته يې وويل: "لږه لار پاتې ده. کلو ته چې ورسېدو، لږه دمه به وکړو، بيا به خپلو کورونو ته لار شو. د سخت باد او توپان له امله مو اوبنان ورک شول. نه پوهېږو اوس به چېرته وي. ژوندي به وي که کوم ځناور به خوړلي وي؟" جمال چې له ستړيا يې ساتنگه، تنگه کېده، وويل: "زموږ ټوله شتمني هماغه اوبنان وو، نور څه نه لرو. نه پوهېږم څه وکړو. کاشکې پيدا کړی مو وای."

کريم وويل: "چېرته دې لټول؟ ته څه پوهېږې چې هغه چېرته تللي دي؟" جمال په نهيلۍ وويل: "نه پوهېږم، خو زړه مې په اوبنانو پسې سوځي."

لږ وروسته کلي ته ورسېدل. هلته يې يوه چينه وليده. د چينې د پاسه يوه لويه ونه ولاړه وه. ځانگې او ښاخونه يې هرې خواته غځېدلي وو. يخ سوری و. تر ونې لاندې يخه چينه وه. چينې ته لاړل، د دښتې تودوخې ډېر تږي کړي وو. لومړی يې مخ او لاسونه پرېمنځل بيا يې اوبه وڅښلې. کريم وويل: "خدايه، د اوبو په څېر ستر نعمت نشته!" جمال په ټوکو ورته وويل: "يو ورک شوی اوبن هم نه؟"

کريم په تريو تندي ورته وويل: "آه، د زړه پر تپ مې مالگه مه دوږوه!"

کريم او جمال دواړه ډېر ستړي شوي وو. خوب ورته ورغی. ویده شول. څو ساعته تېر شول. کريم سترگې وغړولې. میده میده باران وږېده. زړه يې نه کېده چې پاڅېږي، خو بايد خپلو کورونو ته يې ځانونه رسولي وای. ودرېد، ملا يې تاوه راتاوه کړه، ستړيا يې وايسته. مخامخ يې سترگې په يوې کڅوړې ولگېدې. ورغی او پورته يې کړه. کڅوړه درنه وه. وېې څنډله، د سکو ترنگار يې واورېد. کڅوړه يې بېرته کړه. "او خدايه، سره زړه!" باور يې نه کېده.

کڅوږه له سرو زرو ډکه وه. د اوبنانو غم يې له ياده ووت. په دې سرو زرو سلگونه اوبنان کېدل. جمال ته ورغی او غږ يې ورته وکړ: "جماله، جماله، پاڅېږه!" جمال په ډډه واوښت، سترگې يې پرانیستې. کریم ته يې وکتل. بېرته يې سترگې پټې کړې. کریم بيا و خوځولو او ورته يې وويل: "پاڅېږه! وگوره چې څه شی مې موندلی، پاڅېږه!"

جمال سترگې وغږولې. د کریم په لاس کې يې کڅوږه وليده. کریم کڅوږه و خوځوله. د سکو ترنگار بيا پورته شو. جمال ټوپ کړ او کڅوږې ته يې لاس کړ. خوب يې نه لیده، په رښتيا د سرو زرو کڅوږه وه. ويې پوښتل: "دا کڅوږه دې له کومه کړه؟ هغه چېرته وه؟" د کریم خوله له خدا ډکه وه. ويې ويل: "تر هغې ډېرې لاندې. لومړی مې وانگېرل چې چا به ايښې وي، هاخوا دې خوا مې وکتل، هېڅوک مې ونه لیده. فکر مې وکړ چې خدای ﷻ د اوبنانو بدله راکړې ده."

جمال ته ځمکې ځای نه ورکاوه. ناکرار و. ويې ويل: "ته رښتيا وايې؟ اوس نو دا زموره کڅوږه ده؟ ښه به دا وي چې په اړه يې سوچ وکړو!"

کریم ډېر ساده سړی او په ملگرتوب کې وفادار و. ځواب يې ورکړ: "سوچ ته اړتيا نشته. اوس يې په خپل منځ کې ویشو. نیمې يې ستا او نیمې يې زما."

جمال خپل ملگری ښه پېژانده او د هغه ساده گي ورته ښه معلومه وه. فکر يې وکړ او ويې ويل: "ما ته يو چل راغی. که ټوله کڅوږه کور ته یوسو، ښايي خلک راباندې پوه شي او د غلاگومان راباندې وکړي. اوس به لږې ترې واخلو او نورې به تردې ونې لاندې ښخې کړو. هر کله چې مو ورته اړتيا پيدا کوله، راځو به او لږې، لږې په ترې اخلو."

کریم ورسره ومنله. لږې سکې يې واخيستې او نوره کڅوږه يې تر هماغې غټې ونې لاندې په يو ځای کې ښخه کړه. ډېرې يې ورباندې کيښودې. د اوبنانو د ورکېدو غم يې له ياده ووت. خوشحال، خوشحال کورونو ته رهي شول.

څو اونۍ تېرې شوې. جمال خپلې پيسې خلاصې کړې. نورو پيسو ته يې اړتيا پيدا کړه. د خپلې نقشې د پلي کېدو سوچ يې وکړ.

يوه ورځ د لمر لوېدو پر مهال له كوره ووت. هوا تياره شوې وه. چا نه لیده. يو ساعت وروسته هاغه ځای ته ورسېدل. شاوخوا يې په ځير وکتل. څوك يې ونه ليد. زړه يې كېده په بېره كڅوړه راواخلي او ولاړ شي. په منډه ونې ته لاړ، ډبرې يې پورته كړې او كڅوړه يې راواخيسته. د كڅوړې پر ځای يې خاورې واچولې او ډبرې يې پرې بېرته هماغسې كېښودې. كڅوړه يې تر ملا وتړله او روان شو.

څو ورځې وروسته جمال د كريم كره لاړ. كريم ته يې وويل: "پيسې مې خلاصې شوې دي. راځه چې لاړ شو او لږې سكې راوړو."

كريم هم پيسو ته اړتيا درلوده. ورسره يې ومنله. دواړه پورته شول او د چينې پر لور رهي شول. جمال ورته په لاره وويل: "غوره داده چې د مخكې په څېر د اړتيا په اندازه سكې راواخلو او نورې بېرته ښخې كړو."

كريم ومنله. چينې ته ورسېدل. د ونې خواته لاړل، ډبرې يې پورته كړې. ځمكه يې وكنله، ډبرې خاورې يې ليرې كړې، خو كڅوړه نه وه. ځمكه يې بيا وكنله او خاورې يې هاخوا دې خواليرې كړې، خو كڅوړه يې ونه موندله. كريم په خپگان جمال ته كتل. جمال ډېر چالاك و. ښه تمثيل يې كاوه. څو شېبې وروسته يې وويل: "له ما او تا پرته د كڅوړې ځای بل چاته معلوم نه و. تا زما له باور څخه ناوړه گټه اخيستې او كڅوړه دې له دې ځايه پټه كړې ده."

كريم هېڅ نه پوهېده. نهيلی و. په ډېر صداقت يې وويل: "ما دا كار نه دی كړی. باور وكړه، ما له تا سره هېڅكله خيانت نه دی كړی. كېدای شي هغه ورځ چا ليدلي واوسو چې دا كڅوړه مودلته ښخوله."

جمال حق په جانبه څېره نيولې وه، وپي ويل: "باور مې نه راځي. هغه ورځ تا هرې خواته ښه وکتل. هېڅوك هم نه و. اوس چې دې پيسې پټې كړي، غواړې گناه د بل چا پر غاړه واچوې! زه ستا له لاسه قاضي ته ځم او شكایت كوم."

کریم او جمال دواړه تش لاسونه کورونو ته راغلل. کریم ډېر ناکراره و، خو د پیسو لپاره نه، بلکې د دې لپاره چې جمال یې په خبره باور نه کاوه. کریم ډېره هڅه وکړه چې جمال راضي کړي، خو نتیجه یې ورنه کړه. جمال د ښار قاضي ته لاړ او ټوله کیسه یې ورته وکړه. قاضي پوه سړی و. ډېره تجربه یې لرله. د جمال خبرې یې اورېدې، خو کریم ته یې هم کتل. جمال ته یې مخ واپراوه او ویې پوښتل: "ډېر ښه! کڅوړه په خپل ځای نه وه. ته فکر کوې چې ملګري دې پټه کړې ده؟ آیا کوم شاهد هم لرې او که نه؟"

جمال وویل: "هو، قاضي صاحب، هغه ونه زموږ شاهد ده چې کڅوړه مو وړلاندې ښخه کړې وه."

جمال په خپله هم نه پوهید چې ولې یې داسې وویل. قاضي وموسکېد او ویې ویل: "ونه خو خبرې نشي کولای؟ تر اوسه مې د خبرې کوونکې ونې په اړه څه نه دي اورېدلي. سبا ټول هلته څو او له ونې څخه به پوښتنه وکړم. اوس کورونو ته لاړ شی."

هغه شپه جمال هېڅ خوب یو نه وړ. عجب خبره یې کړې وه. آیا ونه هم خبرې کولای شي؟ سترګې یې د کوتې په چت کې ښخې کړې وې او په سوچ کې ډوب شوی و. له ځانه سره یې وویل: "سهار ته څو ساعته پاتې دي. باید یوه چاره وسنجوم. څه وکړم، ونه خو دروغ نشي ویلای. ولې مې دا دروغ وویل؟"

همداسې یې له ځان سره خبرې کولې. ناڅاپه یې یوې خبرې ته پام واوښت. له ځایه پورته شو او په منایه د خپل تره کور ته ورغی. تره یې ویده و، له خوبه یې وښ کړ او ویې ویل: "کاکا، کاکا، ویده یې؟ وښ شه!"

تره یې په وارخطایي وپوښتل: "څه چل دی؟ ولې په دې نیمه شپه کې راغلی یې؟"

جمال ورته وویل: "کاکاجانه، غواړم یو راز درته ووايم."

تره یې د راز د خبرې په اورېدو پورته شو او کښېناست. فکري وکړ کومه مهمه خبره ده. اندېښمن شوی و، ویې پوښتل: "څه چل دی؟ څه پېښ شوي؟"

وراره یې ټوله کیسه ورته وکړه. تره یې د جمال د خبرو له اورېدو وروسته وویل: "ښه

نو اوس به ستا د دې ناوړه کار په وړاندې څه وکړم؟ لومړی دې غلا وکړه او بیا دې دروغ وویل!

جمال د خپل تره خواته نژدې شو او په زاری یې پیل وکړ، ورته ویې ویل: "ما داسې فکر کړی چې ته راسره هغې ونې ته لار شې. ونه ډېره غټه ده. لویې خانگې او بناخونه لري. په ډډکې یې لوی غار دی. ته راسره لار شه او د ونې په هغه غار کې پټ شه. سبا چې قاضي راغی او له ونې څخه د غل په اړه پوښتنه وکړي، نو ته به ورته د کریم نوم واخلي." تره یې لومړی نه منله، خو د جمال له عذر او زاری وروسته د شپې په تیاره کې هغه چينې ته لارل. تره یې د ونې په ډډکې پټ شو.

سهار کریم او قاضي هم چينې ته ورسېدل. جمال ډېر ترهیدلی و، خو ډېر ژر یې خپله تره او ډار پټ کړ. جمال قاضي ته هرکلی ووايه. قاضي ترې وپوښتل: "هغه ونه کومه ده چې شاهدي ووايي؟"

جمال وویل: "قاضي صاحب، هغه ونه دغه ده."

قاضي ونې ته نژدې شو او ویې ویل: "ای غټې ونې، آیا ویلای شې ووايي چې د سرو زرو کڅوړه چا پټه کړې؟"

یوه شېبه وروسته له ونې څخه یو عجیب غبر راووت: "هوکې، قاضي صاحب، غل همدلته دی او هغه کریم دی!" کریم ډېر ډارېدلی و. قاضي ته په منډه ورغی او ویې ویل: "په خدای سوگند خورم، دا ونه دروغ وايي. ما دا کار نه دی کړی!" قاضي په موسکا ورته وویل: "پوهیږم. زاري مه کوه. لار شه او لږ خس راټول کړه."

کریم نه پوهېد چې قاضي څه غواړي. لار، لرگي یې راټول کړل او راغی. قاضي لرگي د ونې شاوخوا ته کېښودل او اور یې ورته کړ. له لرگو څخه لوگي پورته شول او د ونې شاوخوا یې ونیوله. د جمال بدن په رېږدا شو. د خپل تره په فکر کې شو. څو شېبې وروسته د جمال د تره کومې لوگو تریخ کړ. سترگې یې له اوبنکو ډکې وې. په ټوخ، ټوخ د ونې له ډډ څخه

راووت او ولويد. جمال له شرمه خرې اوښتی و. تره ته يې ورمندېه کړه.
قاضي وويل: "د خيانت او دروغو سزا يې آبي ده. تا په خپل کار هم خپله آبرو واخيسته
او هم د خپل تره! اوس دې تره په شا کړه او په مورې پسې راځه!"
جمال ښه پوهېده چې ځای يې زندان دی. ډېر پښېمانه و، خو کومه چاره يې نه لرله.

د متن لنډيز:

په دې کيسه کې ټول پيغام په خيانت او دروغو څرخي. خيانت او دروغ د انسان
حيثيت او وقار له منځه وړي. د خپلې کورنۍ او ولس په منځ کې يې سپکوي.
انساني ارزښت له لاسه ورکوي. سبا په ټولنه کې ځای نه لري. څوک ورسره راشه
درشه نه کوي او د شرم شپې ورځې تېروي. انسان ته نه ښايي د بدو او ناورو اخلاقو
په لرلو ځان له انساني ليکي ويايي او خپل قدر او عزت له لاسه ورکړي.

څرگندونې

د "کليله او دمنه" د کتاب نوم ښايي هر چا اورېدلی وي. نوموړی کتاب په اصل کې
د سانسکریت (پخواني هند) په ژبه ليکل شوی او وروسته د پښتو ژبې په گڼون د
نړۍ په بېلابېلو ژبو ژباړل شوی دی. هندي نوم يې "کرتکا ودمنه کا" دی. کليله و
دمنه د ژوند يو کتاب دی او کيسې يې د ژوند موجود حقيقتونه څرگندوي. ټولې
کيسې يې روزنيزې او ډېرې خوندي دي. پورته کيسه په لږ څه بدلون او لنډيز نوې
وژباړل شوه.

- ۱- درې تنه زده کوونکي دې په ټولنه کې د انساني شخصیت په پیاوړتیا کې د نېکو اخلاقو په اړه خبرې وکړي.
- ۲- د ناوړه اخلاقو زیانونه کوم دي؟ په ټولني کې د یو دروغجن شخص دریځ څنگه وي؟ پنځه تنه زده کوونکي دې د ټولگي مخې ته راشي او د پورته پوښتنو ځوابونه دې نورو ته بیان کړي. په ترڅ کې که د زده کوونکو د دروغو په اړه کومه کیسه زده وي، نورو ته دې یې بیان کړي.
- ۳- دروغ له کومه ځایه پیلېږي، څنگه پراختیا کوي او څنگه یو انسان د هغې په اړه بې پروا کېږي؟ خو تنه زده کوونکي دې د څرگندو بېلگو په وړاندې کولو په دې اړه خبرې وکړي او خپلې سپارښتنې دې واوروي.
- ۴- دوه مخي او دوه رنگي څه زیانونه لري؟ دوه تنه زده کوونکي دې د هغې په اړه څرگندونې وکړي.
- ۵- څه کول په کار دي چې له ځانه نیولې بیا د ټولني تر هر غړي پورې نېک او ښه اخلاق تعمیم او پراخه شي؟ زده کوونکي دې په دې اړه فکر وکړي او په پای کې دې هر یو خپل، خپل نظر نورو ته وړاندې کړي.

نېک اخلاق او د انسان د شخصیت په بشپړتیا کې د هغې پر ارزښت یوه مقاله ولیکئ.

کله چې هوس پر عقل بریالی شي، انسان کندی ته لویږي.
(حضرت علي کرم الله وجهه)

ارزاني خویشکی

په تېرو ټولگيو کې مو د هېواد د يو شمېر پوهانو، ليکوالو، شاعرانو او ملي مشرانو د ژوند په اړه معلومات لوستي دي. دلته غواړو د پښتو د يو بل شاعر او د روښاني غورځنگ د ليکوال د ژوند په اړه معلومات چمتو کړو. لکه څنگه چې د مخه ويل شوي، د پوهانو، ليکوالو او شاعرانو د ژوند او د هغوی د ليکنو لوستل موږ ته د هغه مهال د اوسيدونکو د نظر څرنگوالی او حال احوال بيانوي. ښه ده چې هغه په ځير ولولو او د خپل ژوند مشال يې کړو.

ارزاني په قوم خویشکی او د برهان زوی دی. د ده د نوم او تخلص په اړه زیاتې خبرې شوي دي، خو تر اوسه د ده اصلي نوم او د زوکړې کره نېټه چا نه ده په گوته کړې. څېړونکو یې د زېږېدو نېټه د ۹۲۹ هـ. ق (۱۵۲۳ م) شاوخوا بللې ده. ارزاني د پنجاب د قصور اوسیدونکی و. هغه د قصور له اولیاوو څخه شمېرل شوی دی.

ارزاني یو عالم او فاضل سړی و. پر پښتو سربېره د عربي، فارسي او هندي ژبو عالم و. د هغه له کلیاتو او د نثر له نمونو داسې بریښي چې نوموړی د اسلامي علومو، په تېره بیا د قرآن او حدیثو علم تر لاسه کړی و. ارزاني د تصوف په علمي او باطني دواړو اړخونو ښه عالم او عارف سړی و. د ارزاني له کلیاتو او د (بیان گردش فلک) تر نامه لاندې له یو نظم څخه څرگندیږي چې هغه د نجوم او فلکیاتو له پوهنې هم یو څه برخمن و. ارزاني وايي:

دا فلک دایم په رقص
کله سمدکله نحس
سعدنحس په خپل بخت شي
څوک دې نه کا سره بحث
د فلک گرځېد په پېچ دی
څوک یې هست شي څوک یې هیچ دی
دا برج ستوري اندازه وي
د هرچا قدر په خپل مېچ دی
د فلک چې گوردان نوم دی
د ستارو باندي هجوم دی
د فلک په کار پوهېږي
چې یې لوستی خپل نجوم دی

د روښاني پېر یو بل لیکوال او د روښاني غورځنگ مخالف، اخون دروېزه، هم ارزاني د علم او فضل خاوند بللی دی. نوموړی د تصوف او معرفت له علومو سره آشنا و.

ارزاني خویشکی د پير روښان د خلیفه گانو په ډلې کې شامل و. پير روښان هغه د

پادشاهانو او امیرانو پر ځای عام ولس ته د معرفت او د توحید د علم د ورښوولو لپاره هند ته لېږلی و. ارزاني خپل ټول عمر په هند کې تېر کړی دی. د وروستیو لاس ته راغلو معلوماتو له مخې د "پټنه" په ښار کې د هغه قبر او مشهور زیارت دی. د قبر پر ډبرې د هغه د مړینې نېټه ۱۰۲۸ هجري لیکل شوې ده.

ارزاني خویشکی پښتون او په قصور کې اوسېد. د پیر روښان د پیری اوازه دومره خوره شوې وه چې د قصور له پښتنو پرته د هندوستان مېشت پښتانه هم ترې خبر شوي وو. کله چې ارزاني خبر شو، نو پښتونخوا ته راغی او د پیر روښان مريد شو. له مړیدۍ او یوې مودې تېرېدو نه وروسته ارزاني د پیر روښان تر ټولو لومړنی صوفي او پوه ملگری او د روښاني تصوف تر ټولو لوی او ستر مبلغ شو.

د ارزاني ټوله شاعري د روښاني عرفان تشریح او توضیح ده او یو تبلیغي او دعوتي رنگ لري.

ارزاني وايي:

نن کامل لره وردرومه دخپله چارکړه سرانجامه
دی به درکړي خفي ذکر پرې مشغول اوسه مدامه

بل ځای وايي:

نن کامل لره وردرومه تابه زر کاندې له مسه
که د پير په امر چارکړې ته به بندکړې پنځه حسه

همدا راز وايي:

دغه لوی نفس به زېرکړې د کامل پير له اثره
د کامل په صحبت اوسه تابه خلاص کاله اژدره

د حیات اوبه

به درکا د زنده زړه له کوثره

که دغه اوبه دې وڅښې ته به والوزې بې پره

(نویا) حال به دې روزي شي د کاملو له بصره

د توحيد مېوه به وخورې د دغ ونې له ثمره
تر مقصوده به ورنشې بې کامل پير او رهبره
چې کامل پير دې روزي شي د تا چار به شينه بره ...
دې فقير غاړه ادا كړه و هرچايې وركړه غوره
ارزاني پښتو صفت كا كل له الله اكبره

د روښانيانو په تصوفي او ادبي مكتب كې ارزاني د ستر احترام او درناوي خاوند و. د پير روښان په عالمانو او پوهو ملگرو كې ارزاني د روښان تر ټولو ډېر ډاډمن شخصيت و. له دې امله ارزاني د پير وروښان د فكر او فلسفې تر ټولو زيات معتبر مفسر گڼل كېږي. ارزاني يوعالم او فاضل سړی او تېز فهمه او فصیح شاعر و. د روښاني ادبي مكتب يوه درنه علمي او ادبي سټه وه.

د نورو ليكنو ترڅنگ نوموړی لاندې ليكنې لري:

۱- پښتودېوان: څه ناڅه ۶۰۰۰ بيتونه لري. د تصوف او سلوك موضوعات پكې راغلي دي.

۲- مرات المحققين: دا كتاب په فارسي ژبه ليكل شوی او د پندونو په بڼه د تصوف اسرار او رموز بيانوي. دا كتاب څه ناڅه ۲۱۳ مخونه لري.

۳- د نثر رساله: دا يوه كوچنې رساله ده چې ۲۲ مخونه لري. په دې رسالې كې په لنډه توگه د معرفت ذكر شوی دی.

۴- ارزاني پر پښتو سربېره پر فارسي، عربي او هندي ژبو هم شعرونه ويلي دي او په دې ژبو كې د شعرونو ديوانونه لري. . . .

ارزاني يو صوفي او مذهبي سړی و. هغه د نورو عالمانو او د خپل وخت د دوديزو علومو له كبله دې ته اړ و چې په عربي او فارسي ژبو ليكنه وكړي. په هندي هم د هغه لاس ښه بر و، خو بيا يې هم په شعوري توگه په پښتو ويل او ليكل خپله دنده بلله، لكه چې وايي:

ارزاني په پښتو ووې
 نن يې غاړه كړه ادا
 د دې تر څنگ له نورو پښتنو څخه هم غوښتنه كوي چې پښتو سپكه ونه گڼي او له
 پښتو ليكنو كركه ونه كړي. وايي:

ارزاني پښتو خبره ته يې مه گڼه هلكه
 دا خبره كه پښتو ده څوك دې نه كا ځنې كركه
 له خپلې ژبې سره ارزاني خپل د مينې يو بل دليل راوړي او وايي:
 دې مولا له ډېره حبه رسولان كړه له كتبه
 هر رسول له كتاب راغى په خپل قام د قام په ژبه
 په بل ځاى كې وايي:

كه توفيق مې حق نصيب كه زه به كښم د حق ثنا
 يو دېوان په پښتو ژبه پر دېرش حرف به كړم بنا
 بل يادگار به مې شي پاتو دا پښتو رښتيا وينا
 ارزاني خپل مذهبي او تصوفي دعوت په پښتو ژبه خپرولو. وگورئ:
 كل صفت د خپل مولا كا په پښتو په څو څو طرحه
 موافقه له قرآنه پښتو شوې ده عجه
 دا خبره كه پښتو ده دا په نص حديث ده صحه

ارزاني په خپل ديوان كې د پښتو او پښتون كلمې زياتې كارولې دي. له دې امله موږ
 ويلاى شو چې ارزاني له پښتو او پښتونوالى سره زياته مينه درلوده. ارزاني وايي:

دا پښتو خبره واوړه له دې ارزاني افغانه
 ارزاني افغان وكنبلې د خپل زړه له تصويره
 يو وينا به كړم اغازه په پښتو به يې كړم سازه
 پر كاغذ به يې زه وكښم له دې پښتنيه رازه
 ارزاني د عمر په وروستيو شپو كې د خپل ژوند موخه داسې بيانوي:

ارزاني ضعيف دى جسم خداى دې دا وينا كړه قسم

په پښتو ژبه يې وكيښ كل صفت د حق د اسم

د ارزاني له لاس ته راغلي پښتو نثر څخه جوتيږي چې نثري ډېر ساده او روان دى. د خيرايبان په خلاف مسجع نه دى. د پام وړ خبره خو داده چې په ۱۱۲ هـ. ق. كال كې د سليمان ماكو نثر روان او بيا وروسته د پير روښان د "خيرايبان" نثر مسجع بڼه لري، خو د ده په نثر كې د سجعي برخه هغومره درنه، نه ده.

دا لاندي بېلگه وگورئ:

"د سړي اندامونه خداى كړي دي. د هر اندام بخړه شته. سترگې خداى كتو لره كړي دي او خوله خداى خبرو له كړې ده. او پوزه خداى دم لره كړې ده او غوږ خداى اورېدلو لره كړې دى. او پښې خداى يانه [يون، حركت] لره كړي دي او زړه خداى ياد لره كړې دى."

د متن لنډيز:

ارزاني د پنجاب د قصور اوسيدونكى و. هغه د قصور له اولياوو څخه شمېرل

شوى دى.

ارزاني يو عالم او فاضل سړى و. پر پښتو سربېره د عربي، فارسي او هندي ژبو عالم و. د هغه له كلياتو او د نثر له نمونو داسې بريښي چې نوموړى د اسلامي علومو، په تېره بيا د قرآن او حديثو علم تر لاسه كړى و. ارزاني د تصوف په علمي او باطني دواړو اړخونو بڼه عالم او عارف سړى و. د روښاني د پير يو بل ليكوال او د روښاني غورځنگ مخالف، اخون دروېزه هم ارزاني د علم او فضل خاوند بللى دى. نوموړى د تصوف او معرفت له علومو سره آشنا و. ارزاني خوېشكى د پير روښان د خليفه گانو په ډلې كې شامل و. پير روښان هغه د پادشاهانو او اميرانو په ځاى عام ولس ته د معرفت او د توحيد د علم د ورښوولو لپاره هند ته لېږلى و. ارزاني خپل ټول عمر په هند كې تېر كړى دى. د وروستيو لاس ته راغلو معلوماتو له مخې د "پټنه" په ښار كې د هغه قبر او مشهور زيارت دى. د قبر پر ډبرې د هغه د مړينې نېټه ۱۰۲۸ هجري ليكل

شوی ده. د ارزاني ټوله شاعري د روښاني عرفان تشریح او توضیح ده او یو تبلیغی او دعوتی رنگ لري. د روښانیانو په تصوفی او ادبی مکتب کې ارزاني د ستر احترام او درناوي خاوند و. د پیر روښان په عالمانو او پوهو ملگرو کې ارزاني د روښان تر ټولو ډېر ډاډمن شخصیت و. له دې امله ارزاني د پیر روښان د فکر او فلسفې تر ټولو زیات معتبر مفسر گڼل کېږي او د روښاني ادبی مکتب یوه درنه علمي او ادبی سټه وه.

فعالیتونه

۱- یو تن زده کوونکی دې د روښان د ادبی سبک او بل تن دې د روښاني دورې د لیکوالو او شاعرانو پر محتوا او موضوع باندې خبرې وکړي.

۲- دوه تنه زده کوونکي دې د ارزاني پر شعري ځانگړتیاوو وغږیږي. بېلگې دې وړاندې کړي.

۳- له پښتو سره د ارزاني مینه د هغه له کومو شعرونو څخه څرگندېدای شي؟ زده کوونکي دې د متن له مخې د هغې ځواب ومومي او دوه تنه دې پرې رڼا واچوي.

۴- په عمومي توگه د پښتو ژبې لپاره د روښاني غورځنگ ارزښت څه دی؟ درې تنه زده کوونکي دې څرگند کړي.

۵- پیر روښان ارزاني ته کومه دنده او ولې سپارلې وه؟ یو زده کوونکی دې پرې رڼا واچوي.

په یوې لنډې مقالې کې د ارزاني، زېربدنه، مړینه، ځای، شعري ځانگړتیاوې او د ژوند څرنګوالی ولیکئ. په لیکنه کې د لیک پیل، منځ او پای په پام کې ونیسئ. د مقالې په پای کې د کارول شوي ماخذ یا ماخذونو نومونه ولیکئ. لاندې نثر ولولئ او پر مفهوم یې ځانونه پوه کړئ:

ناکامي

د ژوندانه د ناکامیو څخه مه مایوس کېږه!

هغه ژوند کامیاب ژوند نه دی چې تل کامراني لري. هغه خوشحالي سپری نه خوشحالوي چې د درد او خوږ په بیه نه وي اخیستل شوې! د ورځې رڼایي د شپې له تیارې څخه ده! د لیدو خوند د بېلتانه په غم کې او د ژوندانه فتحه د ژوند په ماتې کې ده. هغه چې له خدایه ابدي راحت غواړي، هغه د یو داسې جنت آرزو لري چې هلته د لیدو لپاره سترگو پرانیتو او د خوړلو لپاره خولې بېرته کولو، او د اورېدو لپاره غوږ اېښودو ته اړه نه وي!

تر څو چې ژوند ژوند دی، نو په دې کې برکت له حرکت څخه دی! ځکه: کامل سکون کټ مټ مرگ دی!

هغه چې وایي په دې دنیا کې بدې ولې شته، کمی ولې، او بندیزونه ولې؟ نو دی په حقیقت کې د نېکۍ د پرېمانۍ او آزادۍ قدر نه پېژني او د دې مرغلرو پوره قیمت ادا کول نه غواړي!

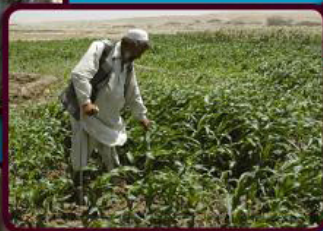
هر څومره چې یوه خوشحالي شانداره وي هغومره هغه لیاړې هم سختې وي چې د هغې د حصول لپاره لندېږي.

د ژوند ناکامي په حقیقت کې هغه کسان غواړي چې د کامیابۍ وړ وي.

ارواښاد خادم

د معلولیت عوامل

زمور ټولنه د پرله پسې جگړو له امله له ډول ډول زیانونو سره مخامخ شوې ده. بې کورې، مرگ ژوبله، شل او شوټ کېدل او د دې ترڅنګ نورو معلولیتونو یو شمېر وطنوال خپلې او له تلپاتې کړاو سره یې لاس او ګرېوان کړي دي. معلولیت چې په هر ډول رامنځته شوی وي، پوره زړه سوي او مواظبت ته اړتیا لري. ښایي یو معلول انسان داسې ونه انگېري چې خدای ﷻ مه کړه د ټولنې د اوږو بار دی، بلکې خپل دريځ د خلکو په زړونو او سترگو کې وګوري او باور ترلاسه کړي چې له هغوی سره د یو بشپړ انساني موجود په توګه چال چلند کېږي.

فکر وکړئ چې له یو معلول سره څه مرسته کولای شئ؟

معلولیت څه ته وایي؟

معلولیت په بدني یا اروایي ځواک کې د نیمگړتیا موجودیت دی چې له امله یې د یو چا د عادي ژوند د ټولو یا ځینو فعالیتونو سرته رسول ستونزمن کېږي. کېدای شي معلولیت تر زېږېدو د مخه او یا له زېږېدو وروسته رامنځ ته شي. د معلولانو د حقونو لوظنامه، معلول د هغو کسانو په لیکه کې شمېري چې اوږد مهاله فزیکي او یا ذهني کمزوري ولري. په دې معنا چې د بېلابېلو ستونزو درلودلو له امله د ټولنې د نورو وگړو په پرتله وروسته پاتې وي. معلولیت دا لاندې بېلابېلې بڼې لري.

بدني، اروایي، ذهني (په زده کړې کې خنډ او رواني ناروغي)، حسي (د لیدلو او اورېدلو ستونزه) او مرکب (په یوه وخت کې له یو څخه د زیات معلولیت درلودل).

د معلولیت عوامل

کیدای شي د زیاتو لاملونو له مخې معلولیت رامنځته شي، خو عمده لاملونه یې په لاندې ډول دي.

۱- اکتسابي معلولیت: ټکر، پېښې یا طبیعي ناورینونه، جگړې، اور، مسمومیتونه او اوږدې ناروغۍ.

۲- مور ذاتي معلولیت: د مور ذاتي معلولیت لامل په دوو برخو وېشي.

الف: د امیندواری- د مهال معلولیت، لکه جینیتیکي عوامل، د مور خوارځواکي، د مور د عمر لوړوالی، د امیندواری- پرمهال د ځان پاک نه ساتل (د حفظ الصحې نه مراعتول)، د ایکس وړانگو ته ځان نیول، د درملو کارونه، د سگرت څکول.

ب: د زېږېدنې د مهال لاملونه: ستونزمنه او په ځنډ زېږېدنه، په غیر صحي ډول زېږېدنه، د زېږېدو پرمهال پر ماشوم د فشار راتگ.

د مور ذاتي معلولیت د مخنیوي لارې چارې: د نژدې خپلوانو تر منځ د ودونو مخنیوی، د امیندواری- پرمهال د مور روغتیا پالنه، سم خوراک، له ۱۸ کلنۍ کښته او له ۳۵ کلنۍ پورته نه امیندواره کېدل، د امیندواری- پرمهال د درملو په خپل سر نه کارول، د امیندواری-

پر مهال ایکس وړانگو ته نه مخامخ کېدل، په بشپړ روغتیايي چاپېریال کې د روزل شوي فرد (دایې) تر څارنې لاندې د اولاد زېږول.

همدارنگه د بدني معلولیت د مخنیوي لپاره باید لاندې ټکي په پام کې ونیول شي:

- تر پنځه کلنۍ پورې د مرگونو ناروغیو په وړاندې د نوو زېږېدلو ماشومانو واکسینول،
- پر خپل مهال د ناروغیو په وړاندې وقایه او درملنه،
- له ځمکنیو ماینونو، ناچاودلو توکو او له جگړې څخه له راپاتې شوو شیانو څخه ځانونه لیرې ساتل،
- ناپېژندل شوو توکو ته لاس نه وروړل،
- د نشه یي توکو نه کارول.

له معلول سره د کورنۍ او ټولني چلند: ښایي معلول شخص له نورو افرادو سره توپیر ولري، خو د یو چا له ناتوانۍ ډډه کول، نه یوازې له هغوی سره مرسته نه کوي، بلکې د هغوی ستونزې زیاتوي. کېدای شي معلول اشخاص داسې ستونزې ولري چې د هغوی د ځینو فعالیتونو مخه ونیسي یا ښایي هغوی یو شمېر کارونه په بل ډول سرته ورسوي. زیاتره معلول افراد کولای شي له زده کړې او روزنې وروسته د ژوند ډېر فعالیتونه له ډېر لږ توپیر یا تر نورو ورو سرته ورسوي. معلول دې ته اړتیا لري چې د هغوی وړتیا ومنل شي او له دې لارې پر ځان باور پیدا کړي، نه دا چې له ژوند نهیلي شي.

د بدني او خوځښتي معلولیت لاملونه:

یو شمېر وگړي د ملا د تیر د کړیو یا مغزو د گوزن له امله پر معلولیت اخته دي. ناروغی، ټکرونه، له لوړه ځایه لوېدل په یو چا کې د خوځښتي معلولیت لامل کېږي. له معلول شخص سره د چلند پر مهال باید د هغه نورو وړتیاوو ته پام وشي او زیار دې وایستل شي چې د هغوی نیمگړتیاوې جبران شي.

له ړندو وگړو سره د چلند پرمهال بايد زيار وايستل شي چې د هغوی فردي وړتياوې پياوړې شي. د داسې وگړو د نورو حواسو پياوړي کول هغوی د چاپېريال له عواملو سره د مخامخ کېدو په صورت کې غښتلي کوي. د ژوند څرنگوالی او د کور دننه د کارونې وړ توکي بايد په داسې ځايونو کې کېښودل شي چې يو نابينا وکړای شي له مرستې پرته يې ومومي.

له کڼو وگړو سره د مخامخ کېدو په صورت کې بايد له هغوی سره په داسې ډول خبرې وشي چې هغوی پرې پوه شي. د خبرو پرمهال بايد ورته مخ واړول شي چې زموږ د شونډو له خوځښت څخه زموږ مطلب درک کړي. پر لور غږ باندې د خبرو له امله زموږ پر مطلب ښه نشي پوهېدای، ځکه زموږ د شونډو خوځښت نشي تعقيبولای.

ذهني وروسته پاتې اشخاص هغه خلک دي چې د ذهني فعاليتونو له مخې تر نورو همزولو وروسته پاتې وي. له دې امله د زده کړې وړتياوو، له چاپېريال سره سمون، له تجربو څخه په گټه اخیستنې، د مفهومونو په درک او په سم استدلال او قضاوت کې کمزوري وي.

د متن لنډيز:

معلول اشخاص د بشري ټولني يوه برخه ده. له هغوی سره په ټولو حالاتو کې بايد انساني چلند وشي. د هغوی معلوليت ورته په گوته نشي. د ړانده، شل، شوپ او کاڼه او پر نورو ورته نومونو ياد نشي. له هغوی څخه د هغوی د وړتيا له مخې کار واخيستل شي. بايد په دې پوه شي چې هغوی د ټولني او نورو د اوږو بار نه دي، بلکې د بدني بيارغاونې او ښه چلند له لارې په ټولني او کورني کې خپل دريځ تر لاسه کولای شي. په ځان ويسا او ډاډ يې پياوړی شي. هېڅکله دې ته پرې نه ښودل شي چې د نهيلی او يوازي توب احساس وکړي.

- ۱- زمور په هېواد کې کوم راز معلولیتونه زیات او لاملونه یې څه دي؟ ټول زده کوونکي دې په دې اړه فکر وکړي او بیا دې د هغوی له ډلې څخه څلور تنه هغه په گوته کړي.
- ۲- له یو معلول سره څنګه چال چلند وشي؟ څه وشي چې هغه ځان د نورو د اوږو بار ونه ګڼي؟ په دې اړه دې زده کوونکي فکر وکړي او بیا دې یو څو تنه د نورو په استازیتوب پرې رڼا واچوي.
- ۳- آیا معلولیت په عمومي ډول، یوه تلپاتې ستونزه ده او که د لنډې مودې؟ څنګه کولای شو، د بېلابېلو معلولیتونو د رامنځته کېدو مخه ونیسو؟ پنځه تنه زده کوونکي دې د ټولګي په وړاندې دې پوښتنو ته ځوابونه ووايي. د نیمګړتیا په صورت کې دې نور زده کوونکي په وار خپل نظر ورزیات کړي.
- ۴- زمور په هېواد کې د جګړو په کلونو کې زیات خلک معلول شوي. تاسو د هغوی عمده لامل څه شی ګڼئ او د مخنیوي لپاره یې څه سپارښتنې لری. څلور تنه زده کوونکي دې د نورو په استازیتوب په وار سره خبرې پرې وکړي.
- ۵- یوه امیندواره ښځه باید د امیندواری پر مهال څه وکړي چې ماشوم یې معلول و نه زیږي؟ درې تنه دې پرې رڼا واچوي.

په جګړو کې د ځمکنیو ماینونو د اغېز او پر هغوی د بندیز په اړه یوه مقاله ولیکئ.

لاندي شعر ولولئ او خوند ترې واخلئ:

ستا د عشق له وینو ډک شول ځیګرونه
ستا په لاره کې بایلي زلمي سرونه
تاته راشمه زرگی زما فارغ شي
بې له تامې اندېښنې د زړه مارونه
که هرڅو مې د دنیا ملکونه ډېر شي
زما به هېر نشي دا ستا ښکلي باغونه
د ډهلي تخت هیرومه چې رایاد کړم
زما د ښکلې پښتونخوا د غرو سرونه
د رقیب د ژوند متاع به تار په تار کړم
چې په توره پښتانه کاگوزارونه
د فرید او د حمید دور به بیا شي
چې زه وکاندم په هر لوري تاخونه
که تمامه دنیا یوخوا ته بل خوا یې
زما خوښ دي ستا خالي تش ډګرونه
احمدشاه به دغه ستا قدر هېر نه کا
که ونیسي د تمام جهان ملکونه
لوی احمدشاه بابا

ښایي د غلا او درغلی ځاله یوه ورځ ویجاړه شي، خو د رښتیا او امانت ماڼۍ ټینګه
او پر خپل ځای ولاړه وي.

((حدیث شریف))

مراد علي صاحبزاده (رح)

د نړۍ ټول ولسونه د خپل تاريخ په پاڼو کې داسې څېرې او شخصيتونه لري چې ياد يې د هغو هېوادونو د وياړ او افتخار لامل دی. زموږ گران هېواد افغانستان هم په دې برخه کې د ياد وړ ځای او د درنښت او افتخار تليپاتي څېرې لري.

دا هېواد د پېړيو په اوږدو کې د سترو نوابغو، پوهانو، ليکوالو، مفسرينو او سياستوالو د روزلو زانگو ده. بوعلي سينا، ابورحان البيروني، مولانا جلال الدين بلخي، بايزيد رومېان، خوشحال خټک، ميا فقيرالله جلال آبادي، سيد جمال الدين افغان او په سلگونو نور هغه شخصيتونه دي چې نه يوازې افغانستان، بلکې د خپلو علمي برياوو او فرهنگي خدمتونو له کبله د ټولې نړۍ د پوهو او وينو خلکو په زړونو کې زانگړی ځای لري.

موږ په تېرو ټولگيو کې د دې راز نومياليو له څېرو څخه يو څو تنه وپېژندل. دلته د مرادعلي صاحبزاده (رح) په اړه لنډ معلومات وړاندې کوو.

افغانستان د خپل خاص طبعي او جغرافيايي جوړښت له مخې، لکه څنګه چې د آسيا زړه بلل شوی، همداسې د سيمې د پوهنتون حيثيت هم لري. د دې هېواد هره سيمه د پوهې او علم په روزلو کې ځانته برخه او بېلې ځانګړتياوې لري او هرې يوې يې د ياد او افتخار وړ شخصيتونه په خپله غېږ کې روزلي دي.

لوی ننگرهار له دغو سيمو څخه يوه ده. ننگرهار، د علم او ادب دې زانګو، په خپلې غېږ کې داسې اشخاص روزلي چې نن يې په ياد د افغانستان ټول ولسونه وياړي. سيد جمال الدين افغان چې د ده له ترقي غوښتونکو عالمانه نظرياتو څخه ټول اسلامي او اروپايي هېوادونه برخمن شوي او د هغه په وياړ کې ځان شريک بولي، له دغه سيمې څخه سر راپورته کړی دی. ميا فقرا الله جلال آبادي په همدې ټاټوبي کې خاپوړې کړي او بايزيد روښان د دې ځای د خلکو په مرسته د غليمانو په وړاندې درېدلې دی. د دې ترڅنګ چې يو شمېر خلکو توره چلولې او غليمان يې له خاورې شړلي، نورو قلم راخيستی او د پرګنو ذهنونه يې روښانه کړي. ځينو بيا د تورې ترڅنګ قلم هم راخيستی او په خپل پلرني ټاټوبي کې يې د پوهې او ثقافت ډېره روښانه ساتلې ده.

مراد علي صاحبزاده رحمة الله عليه له دغو اشخاصو څخه يو دی. دی د افغاني ټولنې د پوهانو، عالمانو، ليکوالو، مفسرينو او تليپاتي څېرو څخه يوه روښانه څېره ګڼل کېږي. هغه څه چې دی تر نورو زيات د خلکو زړونو ته نږدې کوي او قدر او ارزښت يې زياتوي، هغه پر پښتو ژبه د آسماني کتاب، پاک قرآن، ژباړل او تفسيرول دي. له دې امله يې په خاصو او عامو پښتنو کې مقبوليت موندلی دی. سره له دې چې په دولسمې او ديارلسمې هجري پېړيو کې د پښتو تفسيرونو د ليکلو ډېرې هڅې شوې او ليکل شوي دي، خو يو يې هم هغومره مقبوليت نه دی موندلی، لکه د مراد علي صاحب تفسير چې موندلی دی.

مراد علي صاحبزاده د ۱۲۲۳ هجري قمري کال په شاوخوا کې د ننگرهار ولايت د کامې ولسوالۍ په يوې علمي او روحاني پښتني کورنۍ کې زېږېدلی دی. د پلار نوم يې حضرت عبدالرحمن سيلاني دی چې په فقير صاحب شهرت لري. د مراد علي صاحب کورنۍ په صاحبزادګانو يادېږي. هغه کلی چې دوی استوګنه پکې لري، د فقير صاحب د

ورثې په نامه مشهور دی. فقیر صاحب پر علم او پوهې سرېره د روحانیت او طریقت د درجې څښتن هم و. په خپله سیمه کې ورته خلک ډېر ارادت لري.

فقیر صاحب د امیر شېرعلي خان د پاچاهۍ په زمانه کې ژوند کاوه او ویل کېږي چې په لومړي سر کې یې اړیکې له امیر سره ښې نه وې، خو کله چې امیر ته د ده د روحانیت درجه څرگنده شوه، ده ته یې رجوع وکړه او د مرستې او د سلا مشورو غوښتنه یې ترې وکړه. ویل کېږي چې سیدجمال الدین افغان په کامه کې څو څو ځلې له فقیر صاحب او د ده له زمانو سره لیدلي کتلي او پښتو ژبې ته د توجه او د هغې په ترویج او پیاوړتیا کې د هلو ځلو په اړه سید جمال الدین افغان د دوی پیغام امیر ته رسولی دی.

مراد علي صاحب په یوه روښانه، په علم او پوهه مینه، روحاني او مذهبي کورنۍ کې زېږېدلی دی. دی د یو خاص نبوغ او استعداد خاوند و. له دې امله د پلار تر ځانگړې پاملرنې لاندې و. فقیر صاحب خپل زوی ته سپارښتنه وکړه چې د عربي ژبې په زده کړه کې ډېر زیار وباسي. په دې توگه په لږه موده کې مرادعلي صاحب د پلار له سپارښتنې سره سم عربي ژبه زده کړه او له عربي کتابونو څخه د زده کړې زمینه ورته برابره شوه.

مرادعلي صاحب له خپل پلار څخه پر زده کړې سرېره د سیمې له نورو متبحرو پوهانو، دیني عالمانو او متفکرینو څخه هم زده کړه ترلاسه کړه. ده په لږه موده کې د خپل وخت دودیز علوم، لکه: صرف، نحو، منطق، حکمت، فقهه، تفسیر، میراث، عروض، قافیه او بدیع زده کړل. مرادعلي صاحب پر خپلې مورنۍ ژبې، پښتو سرېره په دري او عربي پوهیده. د قرآن حافظ هم و. په پښتو، دري او عربي ژبوي زیات کتابونه لیکلي او په زړه پورې خواږه اشعار یې ویلي دي.

مراد علي صاحب خپل ټول ژوند د علم زده کړې، تدریس او د اثارو لیکلو ته ځانگړې کړې او ډېر ارزښتناک کتابونه یې لیکلي دي. د مرادعلي صاحب له کورنۍ څخه تر لاسه شوو اسنادو له مخې د هغه د اثارو شمېر تر شپږو، اوو زیات دی او په پښتو، عربي او دري ژبو لیکل شوي دي. یو شمېر یې دا دي:

۱- ارثیه او تراثیه: په اصل کې دوه کتابونه دي. یو یې اصل او بل یې شرح ده او د میراث

د علم په اړه لیکل شوي، چاپ نه دي.

۲- رساله علم العروض: دا رساله په منظومه توګه ترتیب شوې ده.

۳- صلواتیه: په دې رساله کې لیکوال د لمونځ د عربي عبارتونو جوړښت او صیغې ښوولي او په پای کې یې د لمونځ ژباړه په پښتو او دري ژبو راوړې ده. دا کتاب په ۱۲۶۸ هجري کال په پېښور کې چاپ شوی دی.

۴- د عربي صرف او ابجد خوانی په نامه یوه رساله ده چې په نوې لار یې په پښتو ژبه تر صرف میره په خورا آسانه او روانه ژبه لیکلې ده.

۵- خطبې: مختلفې خطبې او موعظې دي چې په پښتو نظم لیکل شوې دي. دا خطبې تر اوسه نه دي چاپ شوي.

۶- رساله اسماني متبرکه اصحاب بدر: په دري ژبه یوه منظومه رساله ده.

۷- تفسیر یسیر: د مرادعلي صاحبزاده تر ټولو ارزښتمن او مشهور کتاب تفسیر یسیر دی. مرادعلي صاحب د تفسیر یسیر په اړه په عربي، دري او پښتو یو نظم لیکلی دی چې پښتو برخه یې په لاندې ډول ده:

پاخېره ای مراده چې شپېتم دې شو دا کال
پنجې دې کره مضبوطې په تفسیر او په قرآن
ښایي چې دې دا سعې که مقبوله کردگار
خلعت دې مغفرت که در په غاړه په رضوان
کوتاه وایه الفاظ چې اسان شي په هر چا
تقریر کوه واضح چې بهره مند شي طالبان

دغه راز هغه یو شمېر نور آثار هم لیکلي دي.

د مرادعلي صاحب له اشعارو څخه څرګندېږي چې د تفسیر یسیر د لومړي ټوک د لیکلو کار په اتو کلونو او یوولسو میاشتو کې بشپړ شوی؛ یعنې د ۱۲۸۲ هجري کال د کوچني اختر په پنځم پیل او د ۱۲۹۱ هجري کال د روژې په پنځم پای ته رسېدلی دی. د تفسیر یسیر د دویم ټوک د لیکلو کار د ۱۲۹۶ هجري کال د محرم په پنځمه یعنې د هغه تر

وفات يو كال او دوه مياشتې د مخه شوی او د لومړي ټوك په پرتله يې لږ وخت نيولی دی. د تفسير يسير ژبه خورا خوږه، ساده او روانه ده. ارواښاد عبدالحي حبيبي د تفسير يسير په اړه وايي: "تفسير يسير په روانه او خوږه ژبه ليكل شوی. په ټولو پښتنو كې مقبول دی، د كندهار نارينه او ښځې له دې تفسير سره زياته مينه لري."

عبدالله بختانی خدمتگار وايي: "تفسير يسير په پښتني سيمو كې له حده زيات شهرت موندلی دی. دغه وجه ده چې ډېرو خلكو په پښتو كې د تفسير يسير په رقم د تفسيرونو د جوړولو كوښښ كړی دی، چاپ هم دي، مگر هغه شهرت او مقبوليت چې د تفسير يسير په نصيب شوی، د بل په نصيب نشو. مرادعلي صاحبزاده پومبني پښتون دی چې په پښتو ژبه يې د ټول قران تفسير ليكلي دی."

دا هم د تفسير يسير د نثريوه بېلگه:

"چې هرکله به كفارو په رسول عليه السلام پورې سپكې مسخرې كولې چې دی كه واقعي رسول وي، نو دا لوړې اوتندې به يې نه تېرولې او دولت او خزانه به وله راغلې وه چې هم يې په خپله ترې خورې او هم يې خلقو له وركولې. د بادشاهانو په شان او يا به ملك ورسره راغلي وو چې ده تصديق به يې كاوه. نو دی په دې حرف ډېر تنگ دل شو، ځكه چې ده به كلام د رب ورته لوسته او دوی به نه قبلاوه. بلکې خندل به يې ورپورې..."

لكه د مخه چې مويادونه وكړه د مرادعلي صاحب د تفسير يسير ژبه خورا خوږه، ساده او روانه ده او له نننۍ كره ليكنې پښتو سره زيات توپير نه لري. ده دا سپارښتنه هم كړې وه چې د تفسير يسير په ليك او ژبه كې دې څوك گوتې نه وهي او هغه دې لكه څنگه چې ده ليكلې هغسې پرېږدي. ښكاري چې داسې هم شوي وي او ليك او ژبه يې هماغسې سوچه پاتې شوي وي.

مرادعلي صاحبزاده د ۷۴ كلونو په عمر د ۱۲۹۷ هجري كال د لومړۍ خور په دولسمه وفات شو او په كامه كې د فقير صاحب د ورثې په مرستون كې د پلار تر څنگ خاورو ته سپارل شوی دی.

د مراد علي صاحب د غوره خدمتونو له امله د کامې په ولسوالۍ کې په ۱۳۴۳ هـ. ش. کال کې يو ښوونځی د هغه په نامه ونومول شو چې بيا وروسته لېسې ته لوړ شو او د مراد علي رح د لېسې په نامه يادېږي.

د متن لنډيز:

افغانان له وياړه ډک تاريخ لري. په دوی کې د تاريخ په بېلا بېلو پوړيو کې لوړ علمي، ادبي او ټولنيز شخصيتونه تېر شوي دي. ننگرهار د افغانستان په ختيځ کې پروت يو ولايت دی. د علم او ادب د ځانگو حيثيت لري. په خپلې غېږ کې يې زيات شمېر غيرتمن او نوميالي افراد روزلي دي. نن يې ياد د افغانستان د ټولو ولسونو د وياړ يوه برخه ده. سيد جمال الدين افغان له دغه ځايه سر راپورته کړی چې نن يې په نامه ټول اسلامي او آن اروپايي هېوادونه وياړي او د هغه په وياړ کې ځان شريک بولي. ميا فقيرالله جلال آبادي په همدې خاورې کې خاپوړې کړي دي.

که چېرته خپل تېر تاريخ ته نظر واچوو، نو دا به راته څرگنده شي چې زموږ گران هېواد په دغه بهير کې تل د نيواکگرو ځواکونو د زور او زياتي له امله په علمي، فرهنگي، اقتصادي، سياسي او ټولنيز ژوند کې له ډول ډول کړاوونو او ستونزو سره لاس او گډوبان و، خو له نېکه مرغه په برياليتوب سره له دغو کړاوونو راتلی او خپل فرهنگ، ژبه او دود يې ساتلی دی. که يو شمېر خلکو توره را ايستلې او غليمان يې له هېواده شړلي، نورو قلم په لاس کې اخيستی او د پرگنو ذهن يې روښانه کړی دی. مرادعلي صاحبزاده د دغو علمي، فرهنگي او ديني شخصيتونو په منځ کې د بلې ډېوې حيثيت لري. پښتو او پښتون قام ته يې زيات خدمتونه کړي، د نورو گڼو تاليفاتو ترڅنگ يې د پاک قران تفسير او ژباړه په پښتو ليکلې ده.

د مراد علي صاحب نوم د خپلو ادبي، فرهنگي او علمي خدمتونو له امله د افغانستان په ادبي او علمي تاريخ کې لوړ ځای لري او تل ځليږي.

- ۱- زده کوونکي دې يوه غونډه جوړه کړي. د پخوا په څېر دې يو مشر، مرستيال، منشي او وياند وټاکي. نور پنځه تنه دې د مراد علي صاحب د ژوند، ليکنو، د نثر د ځانگړتياوو، پښتو شعرونو او همدارنگه د تفسير يسير د ليکنې د اړتيا په اړه خبرې وکړي. د غونډې منشي دې د ويناوو عمده برخې وليکي. د غونډې مشر دې غونډه ارزيايي او د مراد علي صاحب د شخصيت په اړه دې هراړخيزې خبرې وکړي. پاتې زده کوونکي دې فعال اورېدونکي واوسي او د اړتيا پر مهال دې پوښتنې وکړي.
- ۲- د تفسير يسير د ليکنې پر اړتيا دې يو زده کوونکی وغږېږي.
- ۳- پر دې خبره دې يو تن زده کوونکی وغږېږي چې ولې هغه مهال تر پښتو په دري او عربي ژبو زياتې ليکنې کېدې.
- ۴- دوه تنه زده کوونکي دې د ننگرهار د ادبي او فرهنگي مخينې په اړه وغږېږي او د څو تنو نومياليو سياسي شخصيتونو، پوهانو، ليکوالو، شاعرانو او ديني عالمانو نومونه دې واخلي.
- ۵- د مرادعلي صاحب تر ټولو مشهور تاليف څه نومېږي او د شهرت لامل يې څه دی؟ يو تن زده کوونکی دې په دې اړه معلومات ورکړي.

د مراد علي صاحب د علمي، ادبي او مذهبي شخصيت په اړه يوه مقاله وليکئ او په بله ورځ يې په ټولگي کې ولولئ.

د مراد علي (رح) د شعر دا لاندې بېلگه ولولئ او خوند ترې واخلي:

له اوله هېڅ څيز نه و، خاک او په نه باد او نار
نه دا ځمکې اسمانونه، نه لمر سپوږمۍ ليل ونهار
نه دا انس و جن حيوان نه نباتات سيندونه غرونه
مگر ذات بې جهات و، تل ثابت په يو قرار
بيا د رب اراده وشوه چې زه وپېژندای شمه
نو پيدا د حضرت نور په محبت کړ کړدگار
ناگاه نور شو په جنبش ترې مرغلره شوه پيدا
بيا د قهر نظر وشو نو دوه ځايه کړه قهار
له يوې قطعې يې ساز کړ هغه لوی عرش مجيد
بيا يې باد پسې پيدا کړ په قدرت پسې بسيار
په دويمه قطره باندي بيا نظر د قهر وشه
له هيته يې او په شوه او له خوفه تار په تار
بيا يې عرش په اوبو کيښود او او په په شاد باد
بيا د ځمکې اسمانونو عزم کړ پروردگار
بيا او په شولې په موج ځگ پرې راغی ډېر او تېز
رب ترې سازه کړ له ځمکه او هم غرونه او اشجار
او په دغه موج وهلو ډېر لوگي ورځينې ولاړه
نو ترې جوړ شو اسمانونه پکې ستوري بېشمار
مراد علي رح (تفسير يسير)

په پښتو ادب کې د مېرمنو برخه

د مېرمنو برخه

افغاني ټولنه هغسې چې د مېرنيو زانگو ده، د ښځينه اتلو زانگو هم ده. د تاريخ په شاهدي افغانستان مېرمني د هر ډگر اتلې دي. دوی په هېواد مينې دي او د خپلواکۍ په ساتلو کې يې له خپلو نارينه وروڼو سره اوږه په اوږه ولاړې دي. دوی له علم او پوهې سره ډېره مينه لري. زيات شمېر پښتني مېرمني د خپل وخت په دوديزو پوهو او شرعي علومو سمبالې دي. افغاني مېرمني د ادب د اسمان ستوري هم دي. دوی په خپلو ليکنو او شعرونو کې د خپل وخت اوضاع او احوال غبرگ کړي او تر مور يې رارسولي دي. دا مېرمني د پښتني ټولني د افتخار شمېلې دي او پر ځای ده چې افغانان پرې ووياري.

تاسو خو تنه پښتني ليکوالې او شاعرانې پېژنئ؟

په افغاني ټولنه کې د ښځو دندې تر نارينه وو درنې دي. هغوی د کور په کارونو سر بېره له کوره بهر له نارينه وو سره اوږه پر اوږه د ژوند نور کارونه يوشان ترسره کوي. په کلو بانډو او غرنيزو سيمو کې ښځې تر نارينه وو بيخې زيات کار کوي.

د ادب په پراخ ډگر کې د خپلو احساساتو او باطني جذباتو د څرگندولو لپاره پښتني مېرمنو له خپلې وسې څخه زيات کار کړی دی. د هغوی افکارو او ادبي نوښتونو مور ته هغه مرغلي رابښلي دي چې پښتو ژبه پرې هم ژوندی او هم وياړمنه ده. په ولسي ادب کې د مېرمنو برخه تر نارينه وو زياته ده.

په ليکلي ادب کې پښتني مېرمنې له ليک او قلم سره زياتې نژدې پاتې شوې نه دي او يا هم د ټولنيزو محدوديتونو له مخې يې نه دي غوښتلې نوم يې واخيستل شي او ټولنې ته وروپېژندل شي. له دې امله د هغوی يو زيات شمېر، لکه غمي، په اير و کې پټ پاتې دي. هغوی چې نومونه يې د تاريخ پاڼو تر موره رارسولي، ډېرې لږې دي. دلته د هغوی له ډلې څخه يو څو مېرمنې چې په پښتو ادب کې يې نومونه ژوندي پاتې دي، لولو.

۱- زرغونه کاکړه

زرغونه د ملا دين محمد کاکړ لور وه. د کندهار په پنجوايي کې اوسېده. د وخت دوديز علوم يې له خپل پلار څخه لوستي وو. زرغونه کاکړه په پښتو ادبياتو کې هغه لومړنۍ شاعره ده چې مور ته يې نوم او د شعر بېلگه راپاتې ده. نوموړې پښتني شاعرې د شيخ مصلح الدين سعدي "بوستان" په پښتو نظم اړولی و او نوم يې ورباندې "بوستان د پښتو" ايښی و. مېرمن زرغونې بوستان د پښتو په ۹۰۳ هجري کې پای ته رسولی دی. پر دې سر بېره يې نور اشعار او غزلونه هم ويل او د عالمانو په ډلې کې مشهوره وه. د زرغونې کاکړې په اړه ويل کېږي چې ډېره کمالداره مېرمن وه، ښکلې ليک يې درلود او نورو کتابانو به يې له حسن خط څخه د خط ډولونه زده کول. د پټې خزانې ليکوال وايي، پلار يې په ۱۱۰۲ هجري کې د زرغونې کاکړې په ليک "بوستان د پښتو" ليدلی و چې خپل اشعار يې په خپل ليک ډېر ښکلې ليکلی وو. د نوموړې نظم بېلگه په لاندې ډول ده:

اوربڊلې مې کيسه ده	چې له شاتو هم خوره ده
د اختر په ورځ سهار	بايزيد چې و رويدار
له حمامه راوتلی	په کوڅه کې تېرېدلی
ايرې خاورې چاله بامه	راچپه کرلې ناپامه
مخ او سر يې سو ککړ	په ايرو په خاور خړ
بايزيد په شکر کښو سو	د خپل مخ په پاکېدو سو
چې زه وړ يم د بل اور	چې په اور کې سم نسکور
له ايرو به څه بد وړمه	يا به لږ شکوه کومه
هو، پوهانو ځان ايرې کړ	له لوينې يې ځان پرې کړ
څوک چې ځان ته گوري تل	خدای ته نسي کړای کتل
لويي تل په گفتار نه ده	لو خبره په کار نه ده

تواضع به دې سر لوړ کا
تکبر به دې تل ځوړ کا

۲ - مېرمن رابعه

پټې خزاني د مېرمن رابعې نوم ياد کړی دی. هغې د ۹۲۰ هجري په شاوخوا کې ژوند کاوه. رابعه د بابر شاه هم عصرې وه او په کندهار کې اوسیده. وايي چې نوموړې زيات اشعار لرل او دېوان يې هم درلود. د هغې يوه رباعي زموږ گوتو ته رارسېدلې ده:

آدم يې ځمکې وته راستون کا	په اور د غم بې سوی لړمون کا
دوزخ يې جوړ کا په مخ د ځمکې	نوم يې د هغې دلته بېلتون کا

۳ - مېرمن نېکبخته

مېرمن نېکبخته د شيخ الله داد لور وه. نوموړې يوه عارفه او زاهدۀ مېرمن وه. ديني علوم يې لوستي و. مېرمن نېکبخته د "ارشاد الفقراء" په نامه يو کتاب ليکلې دی چې د سرته رسولو نېټه يې ۹۶۹ هجري ښودل شوې ده. د کتاب موضوع پندونه او اخلاقيات دي. لاندې شعر يې له پټې خزاني څخه نقل شوی دی:

په زړه بناد شې ای مؤمنه
په ظاهر په باطن سپینه
ظاهر زهد په اخلاص کړه
په زړه ټینگ شه له يقينه
شکر صبر په هر حال کړه
خود نما مه شه خود بينه
شپه او ورځ به په ژړا يې
که خبر شي له سجينه
سجين ځای د خودنمايه
د بېنمازو او بې دينه
له هغه ځای امان راکړې
يا الله العالمينه

۴ - مېرمن سايره

مېرمن سايره د لغمان د سيد زيور شاه لور وه. د زېږېدو نېټه يې ۱۲۹۷ هجري ښودل شوې ده. د وخت دوديز علوم يې له خپل پلار څخه کړي. په پښتو ادبياتو کې يې د رحمن بابا شعرونه ډېر خوښ وو. مېرمن سايره پر پښتو سربېره پر دري ژبې هم پوهېده. نوموړې پښتنه شاعره په خپلو شعرونو کې د پښتنو د پرمختگ لپاره ډېرې هيلې لري. د مېرمن سايرې شعرونه اخلاقي رنگ هم لري. په خپلو شعرونو کې يې انسان ته له چل او فريب نه د ځان د ژغورلو لارښوونه کړې ده. د مېرمن سايرې شعرونه د انساني زړه سوي او اسلامي ورورولۍ يوه په زړه پورې بېلگه ده. لاندې يې د شعر يوه بېلگه ولولئ:

توبه

د ریا د دیندارۍ نه مې توبه ده

مسلمان زړه ازاری نه مې توبه ده

يو نيا لگی د مينې ږدي بل يې بيخ کاري

ددې پټې بيخ کنۍ نه مې توبه ده

چې تسبیح یې وي په لاس بغض یې په زړه کې
خدایه دا رنگې شیخی نه مې توبه ده
چې د بل چا بدنمې باندې خوبنیږي
د کچه مسلمانی نه مې توبه ده
په خوله وباسي توپې په خوله تمبې وي
الله، داسې رهزنی نه مې توبه ده
سایره د ننگیالیو زلمو خور ده
د بې ننگو ورورولۍ نه مې توبه ده

۵ - حاذقه هروي

د حاذقې نوم کښوره دی. نوموړې د محمد عثمان دراني لور او د هرات اوسېدونکې وه. پر ۱۳۴۰ هـ. ق. کال د محرم د میاشتې په ۲۵ په هرات کې زېږېدلې ده. د وخت زده کړې یې په خپل کور کې کړې دي. د عربي، فقهې، احادیثو او نور دیني کتابونه یې لوستي دي. مېرمن حاذقې په پښتو او دري دواړو کې شعرونه ویلي دي او نثر یې لیکلې دی. د اشعارو او نثر مجموعه یې د "آثار حاذقه هروي" په نامه یادېږي. حاذقه په پښتو ژبه او ولس مینه وه. د هغې دواړو پرمختګ یې د زړه له تله غوښت.

د حاذقې د نثر بېلګه:

"اما ښکاره خبره ده چې ژبه د یوه محیط په اجتماعي شتوناتو کې ژوره اغېزه لري. د هرې ژبې لهجه مخصوص اثرات لري چې د هغې د خبرو کونکو ملي خصایص ځینې پوره څرګندېږي. نو ځکه د ځوانو لیکوالوله محترمې ډلې څخه هیله کېږي چې د خپلې ملي ژبې په ژوندۍ کولو کې تر خپل وس پورې زیار وکارې او په دې خوږه ژبه خپل احساسات څرګند او نشر کړي. د دې لپاره چې خپل ملي شهادت په ځای او د ټولنې اخلاق د خپلو ملي عواطفو په قوت اصلاح کاندې، قومي او ولسي یووالی دې په صحیح ډول سره ژوندی کړي."

دایې هم د شعریوه بېلگه:

فکر وکړه ای ملته د پښتون
ترقي له هرې خوا ده روز افزون
هله پاڅه نن زحمت واخله په ځان
زیار وکاره په صنعت او په عرفان
که هرځای لرې دعوا د ملیت
خپل ځان وگڼه خادم د مملکت
ولې نه به کړو بیا فخرمسرت
شو پیدا د ملي ژبې اهمیت
زده کول هم د دې ژبې لوی کمال دی
پریښودل یې هر پښتون لره ډېر عار دی
په وطن کې د ملي ژبې نوبت دی
نن جاري په هره خوا کې علمیت دی
توریالی زمري پښتونه ځان بیدارکړه
په علومو او فنونو دې تلوار کړه
دا مور ټول د دې وطن خدمتگاران یو
نر او ښځې یو تر بل فداکاران یو
راځئ ټول چې په ملي ژبه ویناکړو
په اصلي صورت ښکاره ځان په دنیا کړو
هر پښتون د ملي ژبې طرفدار دی
که ادیب دی که کاسب که زمیندار دی
حاذقه شعرونه وایي خواري کاندې
په لیکلو د پښتو کې به شي وړاندې

۶ - مېرمن حمیده

مېرمن حمیده د سیدحضرت شاه لور وه. پر ۱۲۹۷ هـ. ش. کال په ننگرهار کې

زېږېدلې ده. مېرمن حمیدې نه یوازې په شعر ویلو کې روانه طبعه درلوده، بلکې په نثر کې یې هم روان لیکل کول. مېرمن حمیدې له وړوکتوب څخه له شعر ویلو سره مینه درلوده. د مېرمن حمیدې اشعار ډېر اسان او خواږه دي. مېرمن حمیده پر ۱۳۳۹ هـ. ش. کال په حق رسېدلې ده.

دلته یې د نثريوه بېلگه ولولئ:

د یوې پښتنې پېغلې ارمان

پېغله وايي: مورکي! زه چې ځان سره فکر وکړم، نو وایم څار شم د وطن له تورو خاورو او تورو، تورو غرونو، تر هغو سپینو ماڼیو او لوړو، لوړو بنگلو نه چې واک یې د بل وي. قربان شم د دې پاکې او ازادې هوا نه او سر مې لوگی شه د وطن د آزادۍ په لار کې. مورې! ها بله ورځ تا راته چې د میوند د شهیدانو نکل کاوه، څومره ارمان مې کړی دی چې کاشکې زه هم هلته وای چې دغو د آزادۍ شهیدانو ته مې په خپل سر د اوبو منگي وړی وای؛ ډوډۍ مې ورسولې وای؛ کارتوس او ټوپک مې وروړی وای او ورسره اوږه په اوږه جنگېدلې وای!"

دا هم د مېرمن حمیدې د شعر نمونه:

زما کم نصیبه

ماوېل زړه به مې خالي شي لږ له غمه
دواړه سترگې به مې وچې شي له نمه
د ښادمنو په ټولگي کې به شم ياده
زمانه به راسره ځي په لار سمه
همیشه به مې خندا وي غم به نه وي
نه به ځان سره ژړېږم لکه شمعه
په مراد به مې د زړه هره ارزو وي
بيگانه به يم د دنيا له لويه غمه

نور د صبر په نغمه به زړه لלו کړم
زمانې نه مې د سود نشي څه تمه
شپه د هجر شوه اوږده د خدای لپاره
بنکلی مخ دې رابنکاره کړه صبح دمه
په نسیم د اسوبلو به دې راوېښ کړم
ای زما په خوب ویده نصیبه کمه

۷ - سیده حیات بیگم نسیم

سیده حیات بیگم نسیم د الحاج میا الطاف گل کاکاخېل لور ده، په ۱۹۳۸ م کال کې په چترال کې زېږېدلې ده. دواړو نیکونو یې د خپل وخت د علم او معرفت لوړ مقام درلود. سیدې خپلې دیني زده کړې له خپلې مور او نورې زده کړې له خپل پلار څخه وکړې او د پښتو یوه تکړه شاعره شوه. د سیدې اشعار ډېر پېچلي نه دي. شعريې خونډور دی. لوړ خیالات، نرم احساسات او باریک تشبیهات په کې لیدل کېږي. د سیدې په اشعارو کې د پند او نصیحت مرغلرې موندل کېږي. هغې د خپلې زمانې ټولې نیمگړتیاوې په خپلو شعرونو کې غبرگې کړي او هڅه یې کړې چې د پښتنو پام خپلو کمزوریو ته واړوي. د وینا ټولگه یې "د نسیم وږمې" تر سرلیک لاندې په ۱۹۸۶ کال کې خپره شوې ده. دا یې هم د کلام نمونه:

گرځم زه د یار په نم تازه تازه
لکه گل وي په شبنم تازه تازه
زخمي زړه مړاوی وجود مې شي دلبره
د سرو شونډو په ملهم تازه تازه
* * *

کاش چې زړه مې د اینې غوندې صفا شوای
پس په زړه کې مې یو مینه د الله شوای
زړه مې مور شوای د دنیا له کاروباره
راسره واړه فکرونه د عقبی شوای

د متن لنډيز:

پښتنې مېرمنې په فولکلوري ادب کې زياته ونډه لري. د پښتو ادب تر ټولو خور او په زړه پورې فولکلور ټپه، لنډۍ، سانه، ستاينه او نور دي چې دا بيا د پښتنو مېرمنو شتمني گڼل کېږي. پښتنې مېرمنې زياتره په في البدیهه شاعرۍ کې ډېرې وتلي دي. په هرکور، کلي او کيردۍ کې يې بېلگې موجودې دي. د ادب په دې پراخه ډگر کې ځينې داسې نومونه شته چې د خپلو ويناوو او ليکنو له مخې تر موږه رارسېدلي دي. د دې پښتنو مېرمنو ډېره لږه شمېره تر لاسه شوې او د پښتو ادب په تاريخ کې يې ځلند مقام خپل کړی دی. چې په یاد يې راوړسته نسل وياړي.

پښتنې مېرمنې د خپلو ورونو په څېر د ژوند په هر ډگر کې ډېرې بريالۍ دي. هغوی مخې ته د ژوند پراته ټول کړاوونه په ډېر زغم او تدبير گالي. خپل اولادونه په ډېره مينه روزي او لويوي. د کور دننه او له کوره بهر کارونه سرته رسوي، د خپل ځان، اولادونو او مېړه لپاره له خوښۍ او خوشحالی نه ډک کورنی چاپېريال رامنځ ته کوي. لوست کوي او پوهه لاسته راوړي. لوست ورکوي او نور پوهوي. د خپلوناوغو، خوښو او ورونو درملنه کوي. په پوځي او نظامي چارو کې برخه اخلي. سياسي مشرۍ ته ځانونه چمتو کوي او ټولو هغو دندو ته لاس اچوي چې د هغوی ورونه يې سرته رسوي، خو له دې سره سره بيا هم د يو شمېر قومي او قبيلوي او سنتي دودونو په لومو کې ښکېلې دي. په يو شمېر ښارونو او زياترو لېرې پرتو سيمو، کلو او بانډو کې له تبعيض او تعصب سره مخامخ دي. د زړو او نامنلو دودونو ښکار دي. کله کله د څارويو په څېر چلند ورسره کېږي او پېر او پلور ته وړاندې کېږي. دا ټول هغه څه دي چې روان مهال يې د منلو زغم نه لري. بايد د هغې په وړاندې غبرگون او مقاومت وښودل شي. البته دا غبرگون او مقاومت يوازې د نجونو او مېرمنو مسؤليت نه دی. نارينه تر ښځو د مخه دنده لري چې لومړی هغوی ته په ټولنه کې د ځان په څېر په حق قايل شي؛ د يو بشري موجود په توگه يې ومني او وروسته په هغو سيمو او ځايونو کې چې ښځې د ناسم دود او دستور ښکار شوي او ښکار کېږي، مرسته وکړي او له دې رنځ او کړاو څخه يې وژغوري.

- ۱_ لس تنه زده کوونکي دې په وار د ټولگي مخې ته راشي او په افغانستان کې دې د ښځو په وړاندې پرتې ستونزې په گوته کړي. هڅه دې وکړي چې یو د بل خبرې تکرار نه کړي. پاتې زده کوونکي دې هغه وليکي او توحید دې کړي.
- ۲_ زده کوونکي دې په خپل ټولگي کې یوه غونډه تمثیل کړي. پورته موندل شوې ستونزې دې وگوري او د هغې د حل د لارو چارو په اړه دې خبرې وکړي. په پای کې دې خپلې موندنې د یو وړاندیز په توگه وليکي او له ځانونو سره دې یادداشت کړي.
- ۳_ پنځه تنه زده کوونکي دې د ټولگي په وړاندې په ټولنه کې د ښځو په دریځ او د هغوی په ارزښت خبرې وکړي. نور زده کوونکي دې په خبرو اترو کې برخه واخلي.
- ۴_ زده کوونکي دې د پنځو دقبو لپاره فکر وکړي چې ځوانان او نجونې څنگه د هېواد د راتلونکې لپاره کار کولای شي. وروسته دې څو تنه په خپله خوښه خپلې نظریې د نورو په وړاندې وويي، خبرې اترې دې پرې وکړي او غوره وړاندیزونه دې راټول او وليکي.
- ۵_ زده کوونکي دې په پښتو ادبیاتو کې د مېرمنو د ونډې او د هغې د ارزښت په اړه خبرې وکړي.

په خپل ښار، کلي او چاپېریال کې د ښځواو نجونو په وړاندې د ناروا چلندونو د عملي بېلگو په اړه یو مخ لیکنه وکړئ.

یوازې د ښځو شتون دې ستونزمن ژوند ته قدر او منزلت ورکړي، که نه، نو ژوند به د زغم وړ نه و.

((اناتول فرانس))

يوهان ولفگانگ فون گوټه (۱۷۴۹ - ۱۸۳۲)

په تېرو ټولگيو کې مو پر پوهانو، ملي مشرانو، ليکوالو او شاعرانو سربېره يو شمېر نړيوالې ادبې څېرې وپېژندلې. دلته د گوټه په نامه يو الماني شاعر درپېژنو. د دې شاعر او دهغه د ويناوو د بېلگو له لارې به لا نور هم د نړيوالو ادبياتو په اړه معلومات لاس ته راوړئ. يو لويديځ پوه ويلي دي: "موندل کوم مهم شی نه دی، مهمه داده چې بايد هر نوی پيدا شوی شی زموږ په ذهن کې يو څه شی زيات کړي." موږ بايد له نوي موندل شوي شي سره اړيکې ټينگې کړو او له دې لارې خپله معنوي پانگه زياته کړو. د بېلابېلو ليکوالو ليکنې او دهغوی آثارو لوستل د لوستونکي موجوده پوهه پراخه او بېلابوي.

د نړيوالو ليکوالو او شاعرانو د آثارو لوستل څه گټه لري؟

یوهان ولفگانگ فون گوته "Yohann Wolfgang von Goethe" د جرمني د فرانکفورت په ښار کې په یوې بډایې کورنۍ کې پر ۱۷۴۹ م کال زېږېدلی دی. پلار یې حقوقپوه او مدافع وکیل و؛ مور یې هم د جرمني د سهیل د حقوقپوهانو له کورنۍ څخه وه. گوته په یو متمدن او با فرهنگه چاپېریال کې لوی شو او تر منظمې ښوونې او روزنې لاندې ونیول شو. په پنځلس کلنۍ کې د حقوقو د زده کړې لپاره د جرمني یو بل ښار، لایپزیک ته لاړ. هلته د زده کړې تر څنګ پر یوې نجلی مین شو. له هغې سره د تودې مینې له امله یې په شعر ویلو پیل وکړ. وروسته په ۱۷۶۷ م کال کې د گوته د شعرونو لومړی دیوان چاپ شو. دا په عشقي او تغزلي شعرونو کې د گوته لومړنۍ تجربه وه. په لایپزیک کې له دریو کلونو تېرولو وروسته بېرته فرانکفورت ته لاړ. په ۱۷۶۹ کال کې یې د "جرم د شریکانو" په نامه یوه منظومه کمیلې او د "لایپزیک د نغو دېوان" کتابونه خپاره کړل چې د لایپزیک یادونه یې په کې غبرګه کړې وه. بیا په ۱۷۷۰ م کال کې د حقوقو د زده کړې د دوام لپاره شتراسبورګ ته لاړ. په شتراسبورګ کې ژوند د گوته په فکر او هنر لویه اغېزه وکړه. هلته یې له یو شمېر شاعرانو او هنرمندانو سره پېژندګلوي پیدا شوه. په دې ځای کې د ده پر ژوند بل اغېز د "فریدرېکې بریون" په نامه له یوې نجلی سره د هغه آشنا کېدل و. دې آشنایۍ د گوته پر ژوند ډېره اغېزه وکړه. د هغې لپاره یې شعرونه وویل چې وروسته یې د "شعر او حقیقت" په نامه یو دېوان کې چاپ کړ. ویل کېږي چې دا شعرونه د جرمني د نوي عصر د ادبیاتو په تاریخ کې لومړني شعرونه بلل کېږي. دا دېوان څلور برخې لري او شخصي ژوند پکې نغښتی دی. په شتراسبورګ کې د گوته تحصیلات په ۱۷۷۱ م کال کې بشپړ شول او بې له دې چې له فریدرېکې سره د وروستي ځل لپاره دیدن وکړي، فرانکفورت ته ستون شو. هلته یې په نوي ژوند لاس پورې کړ. د مدافع وکیل له دندې سر بېرته یې ارزښتمن آثار ولیکل چې د ده د لویۍ او نبوغ ځلا یې لرله. گوته د روسو په څېر له طبیعت سره مینه درلوده. هغه به د الزاس دښتو ته تلو او هلته به یې تر شین آسمان لاندې ډېر وخت تېرولو. له طبیعت سره مینې او عاطفې د گوته په آثارو

کې غبرگون وموند. دا غبرگون په ۱۷۷۳م. کال کې خرگند شو. د دې دورې په نندارو کې د "محمد نغمې" یادولی شو چې له ختیځ څخه د شاعر له پیژندگلوی وروسته ولیکل شوې. گویته د پاک قران له لوستلو وروسته د یوې نندارې د لیکلو په فکر کې شو چې په هغې کې له یوې خوا د حضرت پیغمبر ﷺ د عظمت عناصر او له بلې خوا د هغه تاریخي وضعه او رسالت څېړي.

گویته د شعرونو په پورته دیوانونو سرپه د "المان معماري"، "د برلینسینګن خدایان"، "د ځوان ورتر کړاونه"، "پرومیتوس"، "ایفیژیني"، "تاریویس"، "تورکواتو تاسو" او "اختیاري وصلت" او زیات شمېر نور آثار لیکلي چې ناولونه، ډرامې، د شعر ټولګې او علمي آثار پکې شامل دي.

گویته په جرمني کې هماغسې دریځ درلود، لکه دانټې چې په ایټالې او شکسپیر په انگلستان کې درلود. گویته نژدې ۶۰ کاله پر هرځای خپل سیوری غورولای و. ډېرو لږو کسانو به د گویته په څېر د نړۍ په ادبیاتو کې ستر اغېز درلودلای وي. د هغه ارزښت د هغه په نبوغ او د فکر په پراخوالي کې و. گویته نه یوازې د خپلې زمانې د ادبیاتو او تمدن بشپړ نابغه و، بلکې هغه خپله یو دایرة المعارف و چې د یوې بشپړې دورې تمدن او فرهنگ پکې پروت و.

د متن لنډیز:

یوهان ولفگانګ فون گویته په جرمني کې زېږېدلی دی. پلار یې حقوقپوه او مدافع وکیل و. گویته په یو متمدن او با فرهنگه چاپېریال کې لوی شو او تر منظمې ښوونې او روزنې لاندې ونیول شو. په پنځلس کلنۍ کې یې په شعر ویلو پیل وکړ. په ۱۷۶۷م. کال کې یې د شعرونو لومړی دیوان چاپ شو. په ۱۷۶۹م. کال کې یې د "جرم د شریکانو" په نامه یوه منظومه کیمیايي او د "لاپیزیک د نغمو دېوان" کتابونه خپاره کړل. په ۱۷۷۰م. کال کې شتراسبورګ ته لاړ. د دغه ځای ژوند د گویته په فکر او هنر لویه اغېزه وکړه. هلته یې له یو شمېر شاعرانو او هنرمندانو

سره پېژندگلوي پيدا شوه. دلته يې د "شعر او حقيقت" په نامه يو دېوان کې چاپ کړ. ويل کېږي چې دا شعرونه د جرمني د نوي عصر د ادبياتو په تاريخ کې لومړني شعرونه بلل کېږي. دا دېوان څلور برخې لري او شخصي ژوند پکې نغښتی دی. گوټه د روسو په څېر له طبيعت سره مينه درلوده. هغه به د الزاس دښتو ته تلو او هلته به يې تر شين اسمان لاندې ډېر وخت تېرولو. له طبيعت سره مينې او عاطفې د گوټه په اثارو کې غبرگون وموند. دا غبرگون په ۱۷۷۳ م. کال کې څرگند شو. د دې دورې په نندارو کې د "محمد نغمې" يادولی شو چې له ختيځ څخه د شاعر له پېژندگلو وروسته وليکل شوې. گوټه د پاک قران له لوستلو وروسته يوه ننداره وليکله چې پکې له يوې خوا د حضرت پيغمبر ﷺ د عظمت عناصر او له بلې خوا د هغه تاريخي وضعه او رسالت څيړي. گوټه د شعرونو په پورته ديوانونو سربېره د "المان معماري"، "د برلېسينگن خدايان"، "د ځوان ورتر کړاوونه"، "پروميتيوس"، "ايفيژني په تاوړيس کې"، "تورکواتو تارسو" او "اختياري وصلت" او شاوخوا ۱۴۳ شمېر کتابونه، شعرونه، نندارې، ناولونه او علمي اثار ليکلي دي. گوټه نژدې ۶۰ کاله د ادب په ميدان کې نيلی ځغلولی و.

د گوټه د اثارو د يوې بېلگې په توگه د هغه «د ځوان ولتر کړاوونه» يوه برخه دلته لولو:

د ځوان ورتر کړاوونه

((د ځوان ورتر کړاوونه - ۱۷۷۴ م)) د گوټه يو رومان دی چې په هغې کې يې د ژوند د خپلو کتنو، پېښو او د هغه وخت د ژوند له حالتونو څخه خبرې اترې کړي دي. ځوان ورتر ژور احساسات او لوړې غوښتنې لري. روح يې د طبيعت او هنر د اغېز د منلو لپاره ښه چمتو دی، خو باطن يې د ژوند له حقيقتونو سره سمون نه لري. په ټولنه کې له خلکو سره په راشه درشه (معاشرت) کې له خنډونو او محدوديتونو سره مخامخ کېږي. په پای کې

نهیلی او مینه یې ناکامیږي. دا کار هغه څوروي او په پای کې یې ځان وژنې ته هڅوي. زموږ دا لیکنه د هغه د رومان وروستی برخه ده چې د لیکونو خپرونکی یې نقلوي. په دې برخې کې له خپلې معشوقې، ((لوته)) سره د هغه وروستنی لیدنه بیان شوې ده. لوته وروسته د البرت په نامه له یو بل شخص سره واده کړی. د ((ورتر)) په نامه د گوته دې اثر له خپرېدا وروسته ډېر بریالیتوب تر لاسه کړ.

[هغه ورځ چې ورتر دوست ته خپل وروستی لیک ولیکه، یکشنبې وه او عیسوي اختر ته لا څو ورځې پاتې وې. ماښام ورتر د ((لوته)) کور ته لاړ. لوته یې ولیده چې خپلو کوچنیو ورونو او خویندو ته د نوي کال په مناسبت اخیستل شوي سوغاتونه تنظیموي. ورتر د هغه خوشحالی په اړه په فکر کې ډوب و چې کوچنیان به یې د دې سوغاتونو په لیدلو تر لاسه کړي. هغه سوچ کاوه، کله چې دروازه بېرته شي او کوچنیان دا سوغاتونه وويني او یا په څراغونو د سینگار شوې ونې ننداره وکړي، له خوشحالی نه به ټوپونه ووهي. په داسې حال کې چې لوتې خپله دننۍ انډېشنه په یوې موسکا پټوله، وېیل: ((که ته هم ومني چې بڼه واوسې، نو سوغات به تر لاسه کړې. یوه بڼکلې ډېوه او ورسره مل نور شيان.)) ورتر په لوړ غږ وویل: ((بڼه توب یعنې څه؟ باید څنگه واوسم او څنگه کولای شم واوسم، گرانې لوتې؟))

لوته وویل: ((د پنجشنبې په ماښام عیسوي اختر (کریسمس) دی. کوچنیان راځي او کېدای شي پلار مې هم راشي. هغوی ټول به سوغاتونه تر لاسه کړي. تاسو هم هغه ورځ راشئ، خو دوخته مه راځئ.))

ورتر ډډه ولگوله او لوتې دوام ورکړ: ((زه له تاڅخه هیله کوم چې یوه پلا به داسې وي. بیا هم له تاسو څخه د کراری هیله کوم. وضع به همداسې پاتې نشي.)) ورتر له هغې څخه سترگې واړولې، په داسې حال کې چې د کوټې له یو سر څخه بل سر ته تله، تر ژبې لاندې غږومبېده او ویل یې: ((وضع به همداسې پاتې نشي.))

کله چې لوتې دا حالت احساس کړ، د گڼو پوښتنو له لارې یې وغوښتل د هغه فکر بلې

خواته واروي، خوگټه يې ونه كړه.

ورتر په لوړ غبر وويل: ((نه، لوتې، بيا به هېڅكله تا ونه گورم!)) لوتې وويل: ((ولې، ولې؟ بايد ومې گورې، ته مجبور يې بيا مې هم وگورې! خو د اعتدال له مخې. اوه، ته ولې داسې چال چلن كوي چې له هر شي كپرې او هغه ځانته د غره په څېر غټوي؟)) لوتې د ورتري لاس په خپل لاس كې ونيو او وې ويل: ((هيله كوم، ميانه رو واوسې او خپل تعادل وساتې. د خپل ذهن، پوهې، ذكاوت او هغو ټولو شيانو په اړه سوچ وكړه چې تا خوشحالي. دا غم له ځانه لېرې كړه او يو نارينه واوسه!))

ورتر په داسې حال كې چې خپل غاښونه يې چيچل، لوتې ته خرې، خرې وكتل. لوتې په داسې حال كې چې د ورتري لاس يې په لاس كې ټينگ نيولى، زياته كړه: ((ورتره، مازې يوه شېبه په كراره فكر وكړه. ته نه پوهېږې چې په دې كار ځان له پښو غورځوي او ځان پخپله له خاورو سره خاورې كوي! ولې ما؟ ورتره، څوك چې د بل چا وي؟ ولې؟ ډارېږم، ډارېږم. دا ناشونې هيله چې زه دې د بل چا واوسم او تاسو زما خاوند شئ؟ دا ناشونې ده! كېداى شي تا ته جالبه وي.))

ورتر په داسې حال كې چې هغې ته يې په نهيلۍ خرې خرې كتل، د هغې له لاس څخه يې خپل لاس كښ كړ او چيغې يې كړې: ((عاقلانه، ډېره عاقلانه. كېداى شي البرت دا خبرې كړې وي...))

لوتې ورزياته كړه: ((دا هر څوك درك كولاى شي. ايا په ټوله نړۍ كې به داسې يوه پېغله ونه موندل شي چې خپل د زړه ټولې هيلې يې پوره كړي وي؟ ته د ځان په اړه سوچ وكړه... زما او ستا ترمنځ د محدوديت د پېدا كېدو له امله له اوږدې مودې راهيسې ډارېدم. د دې كار لامل هم پخپله ته يې. ته يو ځلې ازمېښت وكړه. كه چېرته لار شې، كېداى شي فكر دې ارام شي، هڅه وكړه، هرو مرو د خپلې ارزښتمنې مينې موضوع موندلاى شې. بيا بېرته راشه او پرېږده چې په گڼه له يوې حقيقي دوستۍ څخه په گڼه خوند واخلو!))

- ۱- دوه تنه زده کوونکي دې د پورته متن په مرسته د گويته په اړه ټولگيوالو ته معلومات وړاندې کړي.
- ۲- يو تن زده کوونکی دې وويي چې د ختيځ اشنایي پر گويته څه اغېز وکړ او په پایله کې يې څه وشول؟
- ۳- د گويته د شعرونو لومړی دېوان چېرته، کله او په څه نامه چاپ شو؟ يو تن زده کوونکی دې نورو ته معلومات ورکړي.
- ۴- درې تنه زده کوونکي دې د ټولگي مخې ته راشي او ودې وايي چې پر نړيوالو ادبياتو پوهېدل موږ ته څه گټه لري؟
- ۵- دوه تنه زده کوونکي دې نورو ته وويي چې کومې نړيوالې ادبي څېرې پېژني. نومونه دې يې وويي او د يو شمېر آثارو نومونه دې واخلي.

د گويته د ژوند، اشعارو او ليکنو په اړه يوه معلوماتي مقاله وليکئ.

د بشر بدمرغي په دې کې ده چې د روح او روان پر ځای پر تن او بدن ډېره پاملرنه کېږي.

((گويته))

لاندې شعر ولولئ او خوند ترې واخلي:

د وچکالی گلان

دا سوی ستي وطن، پرېردئ چې لږ وځاندي
دغه غیرتي وطن، پرېردئ چې لږ وځاندي
دا د مرگ او وینو سین، دا د زړه چاودون محل
دا زخمي زخمي وطن، پرېردئ چې لږ وځاندي
مه وژنئ د شپو په تیغ، روڼ د مستقبل خراغ
ستړی فریادي وطن، پرېردئ چې لږ وځاندي
اوبسکې د پېغلو تو مې، چیغې د مظلوم یتیم
زوی د مورني وطن، پرېردئ چې لږ وځاندي
غاړه کې پرته شمله، پرې چې هسکه هسکه شي
دا زموږ ننگي وطن، پرېردئ چې لږ وځاندي
دا د وچکالی گلان، نور نو اویدل غواړي
تبری د سپرلي وطن پرېردئ چې لږ وځاندي
اسحق ننگیال

تور ۱۳۸۹

د بشري حقونو تاريخچه

سال هشتم، شماری دوم، تور ۱۳۸۹

د افغانستان د بشري حقونو د وينا د مجلې د لومړي څلور لوريو لخوا
د تور ۱۳۸۹ د ۱۰ مې نېټې په ورځ د افغانستان

بشر يا انسان له خپل موجوديت سره سم يو لړ حقونه لري. البته ځينې دا حقونه د بشر له خلقت راهيسې تل موجود وو او طبيعي حقونه بلل کېږي. خو د ژوند په دوران کې بشر نور حقونه هم تر لاسه کړل. کله که هم په يو ډول نه يو ډول انسان له يو يا زياتو حقونو څخه بې برخې شي، نو د هغه بشري يا انساني دريځ ته زيان رسېږي. نن سبا ټولې پرمختللي ټولني او هېوادونه زيار باسي چې انسان خپل حقونه ولري او په هېڅ ډول ورڅخه بې برخې نشي. کېدای شي په ځينو حالتونو، لکه د جگړې يا کورني تاوتریخوالي او يا د يو جرم د سرته رسولو په حالت کې، يو يا له يو څخه زيات حقونه وځنډول شي، خو په هېڅ توگه ترې انسان د تل لپاره نشي بې برخې کېدای.

بشري حقونه يو بنسټ لري او هغه انسانيت دی. له دې امله په ټوله نړۍ کې يوشان دي. د بشري حقونو اوسنی اصطلاح او مفهوم د لويديځې نړۍ زېږنده او نسبتاً اوږده سياسي او تاريخي مخينه لري.

د بشري حقونو زړې او هسته د اسلام د سپېڅلي دين له راتگ سره سم وکرل شوه. هغه انساني حقونه چې په اسلام کې بشر ته ورکړل شوي، په بل کوم سازمان او ټولنه کې ځای نه لري. په دې توگه اسلام د بشري حقونو تر ټولو لومړنی سرچينه ده.

بشري حقونه په اوسني مفهوم په اووه لسمې ميلادي پېړۍ کې د اروپا د سياسي نظرياتو بهير ته لاره وکړه. په دې لړ کې لومړنی موجود سند د جان لاک "د حکومت کولو دويم تړون" نومی اثر دی چې په ۱۶۸۸م. کال کې د برتانيې د لوی انقلاب په پيل کې چاپ شو.

د جان لاک په نظر حکومت د حاکمانو او رعيت تر منځ د يو ټولنيز تړون پر بنسټ ولاړ دی. رعيت تر هغې د اصولو او قوانينو په منلو مکلف دی چې حکومت د خلکو د بشري حقونو ساتنه کوي. حکومت تر هغه قانوني گڼل کېږي چې په منظمه توگه د خلکو د بشري حقونو ساتنه کوي.

په نړيوال ډگر کې د بشري حقونو د تثبيت او ساتنې په اړوند له جان لاک وروسته موجود مهم سند په اتلسمې پېړۍ کې د فرانسې د انقلاب د بشري حقونو اعلاميه ده. دا اعلاميه د ۱۷۹۸م. کال د اگست په ۲۶ نېټه تصويب شوه. دا اعلاميه هغه مهال تصويب شوه چې د فرانسې د ملت استازي په يوې لويې ملي جرگې يا غونډه کې سره راټول شول. په غونډه کې هغوی د دې اړتيا احساس کړه چې د بشر طبيعي او ټولنيزو حقونو ته نه پاملرنه يا هغوی ته په درنه سترگه نه کتل د ولس ژوند په ناوړه توگه اغېزمن او حکومتونه فاسدوي. د غونډې برخه والو وپتېيله چې د يوې رسمي اعلاميې په ترڅ کې د بشر سپېڅلي او تلپاتې حقونه وړاندې او د ټولنيز ژوند بنسټ وگرځوي. دې لومړنی اعلاميې اووه لس مادې درلودې. په لومړۍ مادې کې د انسان د ازادۍ او برابري مسئله، په دويمې کې د سياسي ټولنې موخه او د بشري تلپاتې حقونو ساتنه وه. په درېيمې مادې کې د حاکميت مسئله وه چې په هر ملت کې شته او ملت د خپل سياسي او ټولنيز حاکميت تمثيل کوي. همدا راز دا موضوعگانې پکې شاملې وې:

ټولنې ته د زیانمن عمل مخنیوی، د قانون پېژندنه، بند او حبس، د جزا ټاکل او پلي کول، د فرد اصلي حالت، د سیاسي عقېدې د ازادۍ تضمین، د بشري حقونو تضمین، د مالیاتو ورکړه، د حساب اخیستل، د بشري ملکیت حق.

د نوموړې اعلاميې په متن کې وخت په وخت تعدیل راغلی او مواد او احکام یې د بشر په ګټه زیات توضیح او څرګند شوي دي.

د فرانسې له انقلاب څخه وروسته پوهانو د بشري حقونو د رښتینې کېدو هڅه کوله او د هغو د سرته رسولو لپاره یې ځانګړې موسسې او ټولنې جوړې کړې. د فرانسې بشريانو د بشري حقونو د پلویانو یوه ډله جوړه کړه. دوی په دې خبره سلا شول چې په خپله ډله کې یوازې هغه اشخاص ومني چې د فکر سطحه یې لوړه او د نظر افق یې پراخه وي. د ۱۸۹۴ م. کال د جون په څلورمه یې د موسسانو یو پلاوی جوړ کړ او هغوی بیا د ټولنې د کړنلارې اساسنامه تصویب کړه.

د بشري حقونو دې ډلې د ټولنې په سیاسي ژوند کې خپل نقش او اغېز لاسپې ژور کړ. په ۱۹۱۹ م. کال کې د موسسانو ټولنې پراختیا وموندله او په ۱۹۳۳ م. کال کې یې په ملي او نړیواله کچه زیات پلویان پیدا کړل. که کوم سیاسي ناتار به د بشر آزادي او حقونه له خطر سره مخامخ کړل، دې ټولنې به سر راپورته او پر سرغړوونکي به یې د پرې او ملامتۍ غږ وکړ.

د بشر حقونو د تثبیت او تضمین لپاره د نړیوالو هلو ځلو زرين پړاو د دویمې نړیوالې جګړې له پای ته رسیدو وروسته پیل کېږي. د ملګرو ملتونو تر جوړېدا وروسته د بشري حقونو په ډګر کې د کاري پیاوړتیا لپاره په ۱۹۴۶ م. کال د بشر د حقونو کمیسیون رامنځ ته شو. کمیسیون دې ته وګومارل شو، د بشري حقونو یو داسې فهرست چمتو او جوړ کړي چې د نړۍ د ټولو هېوادونو لپاره د منلو وړ وي. دې کمیسیون په پیل کې ۴۳ تنه غړي درلودل، خو په ۱۹۹۴ م کال کې یې د غړو شمېر ۵۳ تنو ته ورسېد.

په ۱۹۴۸ م. کال کې د بشري حقونو یو فهرست د یوې اعلاميې په بڼه جوړ او د همدغه کال د دسمبر په لسمه نېټه د بشري حقونو د نړیوالې اعلاميې په نامه تصویب شو. دا اعلامیه

دېرش مادې لري چې د بشري حقونو بېلا بېل اړخونه پکې په ژوره توګه نغښتي او څېرګ شوي دي. په ۱۹۵۰م. کال کې د ملګرو ملتونو عمومي غونډې (اسامبلې) پرېکړه وکړه، د دسمبر لسمه نېټه چې د بشري حقونو د تصویب ورځ ده، د بشر د حقونو د نړیوالې ورځې په نامه ونومول شي او په ملي او نړیواله کچه ولمانځل شي. له هغې راوړوسته هرکال دا ورځ د غونډو او کنفرانسونو په جوړولو په ملي او نړیواله کچه لمانځل کېږي.

د ۱۹۵۹م. کال د نومبر په شلمه د ماشوم د حقونو نړیواله اعلامیه تصویب شوه. دا اعلامیه په نهو اصولونو کې د ماشوم په حقونو پورې اړوند مسایل تشخیص او تضمینوي.

په ۱۹۶۵م. کال د ملګرو ملتونو د عمومي ټولنې له خوا د هر ډول تبعیض د له منځه وړلو نړیوال تړون تصویب شو. دا تړون په دريو برخو او ۲۵ مادو کې د هر ډول تبعیض او توپیر د له منځه وړلو تضمینونه او سپارښتنې لري.

د ۱۹۶۶م. کال د دسمبر په ۱۶ نېټه د سیاسي او مدني حقونو نړیوال تړون تصویب شو. دا تړون شپږ برخې لري چې په ۵۳ مادو کې د نړۍ په هېوادونو کې د افرادو په سیاسي او مدني حقونو پورې اړوند مسایل، ژمنې او تضمینونه رانغاړي او د یو نړیوال تړون په توګه یې وړاندې کوي.

د ۱۹۶۷م. کال د نومبر په اوومه نېټه د بنځو په وړاندې د هر ډول تبعیض د له منځه وړلو اعلامیه تصویب شوه.

د ۱۹۶۸م. کال د اپریل له ۲۲ څخه د می تر ۱۳ نېټې پورې په تهران کې د بشر د حقونو د اعلامیې له تصویب څخه وروسته په تېرو شلو کلونو کې د بشري حقونو په ډګر کې د ترسره شوو پرمختګونو د ارزولو او څېړنې په منظور غونډې وشوې او په ۱۹ مادو کې یو پرېکړه لیک تصویب شو چې د بشري حقونو په ډګر کې د تر لاسه شوو بریالیتوبونو او د هغوی د ملي او نړیوالو تضمینونو په اړه یې ژمنې او سپارښتنې درلودې.

په ۱۹۷۹م. کال کې د ملګرو ملتونو عمومي غونډې د بنځو کنوانسیون تصویب کړ. د بنځو په وړاندې د تبعیض د له منځه وړلو اعلامیه یې په دېرشو مادو کې تصویب کړه. په

۱۹۹۴م. کال د نړۍ ۱۲۵ هېوادونو د بنځو کنوانسیون تصویب کړ چې افغانستان هم په دې ډله کې شامل دی.

۱۹۹۰م. کال د اګست په اوومه (د ۱۳۶۹ هـ. ش کال د زمري ۱۵) نېټه په قاهره کې د اسلامي کنفرانس سازمان د غړو هېوادونو د بهرنیو چارو وزیرانو په غونډه کې د بشر د حقونو اسلامي اعلامیه تصویب او اعلان شوه. په دې اعلامیه کې په ۲۵ مادو کې د اسلام د سپېڅلي دین له مخې د بشري حقونو په اړوند مسایل بنودل شوي او وړاندې شوي دي.

د متن لنډیز:

د بشري حقونو د تشخیص او تامین په اړه د نړیوالو هلو ځلو لړۍ ډېره خوره او اوږده ده. دا بهیر په ډېره چټکۍ پرمخ روان دی، د سیاسي او ټولنیزو مسایلو په سر کې ځای لري او زیات پام ورته کېږي. بشري حقونه د تل لپاره خوندي دي او هېڅکله یو انسان ترې نه بې برخې کېږي. کېدای شي یو شمېر یې د یو مهال لپاره وځنډول شي، لکه د جګړو، اړودو او کورني اخ و ډب پر مهال. د بشري حقونو بنسټ انسانیت دی او هر چېرته چې انسان دی، یو شان حقونه لري. اسلام لومړنی دین دی چې بشري حقونه یې تضمین کړي دي. وروسته بیا په لوېدیځې نړۍ کې د بشري حقونو اصطلاح وزېږېده. مخینه یې نسبتاً اوږده ده. بشري حقونو په اوسني مفهوم په اووه لسمې میلادي پېړۍ کې د اروپا د سیاسي نظریاتو بهیر ته لاره وکړه. تر هغې راوروسته په یو شمېر غونډو کې یو لړ پرېکړې وشوې، بشري حقونه یې تنظیم او د هغې درناوی او حمایت یې د هر چا، په تېره د دولتونو دنده، وګڼله. د یو لړ سیاستوالو په اند حکومت د حاکمانو او رعیت تر منځ د یو ټولنیز تړون پر بنسټ ولاړ دی. رعیت تر هغې د اصولو او قوانینو په منلو مکلف دي چې حکومت د خلکو د بشري حقونو ساتنه کوي. حکومت تر هغه قانوني ګڼل کېږي چې په منظمه توګه د خلکو د بشري حقونو ساتنه کوي.

- ۱- خو تنه زده کوونکي دې د ټولگي مخې ته راشي او نورو ته دې ووایي چې د هغوی په اند بشري حقونه څه شی دي. اسلام بشري حقونو ته په کومه سترگه کتلي؟
- ۲- د ټولگي زده کوونکي دې پر درېو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې په ترتیب د بشري حقونو، د بنځو د حقونو او ماشومانو د حقونو په اړه خپل معلومات ولیکي او په پای کې دې یې نورو ته ووایي.
- ۳- بشري حقونو څه ډول پراختیا موندلې ده او تر اوسه یې کوم پراوونه وهلي دي؟ څلور تنه زده کوونکي دې د متن پر بنسټ خپل معلومات نورو ته وړاندې کړي.
- ۴- زده کوونکي دې فکر وکړي چې کوم بشري حقونه په یوټاکلي حالت کې ځنډیږي. دوه تنه دې د نورو په وړاندې پرې رڼا واچوي. ټول زده کوونکي کولای شي په خپل وار په دې اړه خپل نظر وړاندې کړي.
- ۵- په خپل هېواد کې بشري حقونو ته په کومه سترگه گورئ؟ هغه څنگه ارزوئ؟ آیا په دې هکله په خپل هېواد کې کومو حدودو ته ځای ورکوئ؟ پنځه تنه زده کوونکي دې په دې اړه خبرې وکړي.
- ۶- زده کوونکي دې څو اصطلاح گانې پیدا او له ترکیبونو سره دې یې پرتله کړي.

د بشري حقونو د اړتیا او ارزښت په اړه یوه مقاله ولیکئ.

څومره چې هڅول اغېزمن واقع کېږي، تنبیه هغومره نه کېږي.

(آگا تا کرېستي)

ادبي معاصر نثر

نظم او نثر دواړه د مفکورو او مفاهیمو د لېږدولو وسیلې دي. نثر د نظم په پرتله ډېر کارول کېږي. لامل یې دادی چې نثر اسان دی، هر لیکونکی یې لیکلای شي او هر ډول موضوع پکې بیانولای شي.

نظم بیا د نثر په مقابل کې ستونزمن دی، ځکه وزن او قافیه پکې اړینه ده. نثر د معنا، لفظ او مهال له مخې ډېر ډولونه لري چې یو یې ادبي معاصر نثر دی. په دې لوست کې یې تاسې ته در پېژنو:

– که ورځنی خبرې په لیکنی بڼه وي، په څه نامه یادېږي؟

نثر عربي کلمه ده، د شيندلو او پاشلو معنا لري. په اصطلاحي معنا سره نثر هغه کلام دی چې وزن او قافیه و نه لري. ادب خپرونکي د ادبياتو د اوسني تعبیر له مخې د يوې ژبې ټول ليکلي (تحريري) او ناليکلي (شفاهي) منظوم او منثور اثار چې هنري ارزښت ولري، ادبيات گڼي. دغه ادبي هنري اثر بايد په داسې ژبه بيان شوی وي چې هم د ټولنيز ژوند هېنداره وي او هم په لوستونکي او اورېدونکي کې يو عاطفي احساس پيدا کړي. په هنري او ادبي ليکنو کې د ليکوال ذوق، احساس او تمايلات د واقعيت او مطلب د افادې لپاره بنسټيز حيثيت لري.

ليکوال هغه څه چې ليدلي، اورېدلي، احساس کړي او يا يې په ذهن او خيال کې تېرېږي، بيانوي، خو د تحقيقي او علمي ليکنو په څېر دليل راوړلو ته هېڅ اړتيا نه لري. هنريت يا هنري ارزښت هغه ځانگړنه ده چې ادبي او غير ادبي ليکنې سره بېلوي. په ادبي ليکنو کې د ليکوال په استعداد او فني مهارت پورې اړه لري چې انساني رواني حالات، د خلکو هيلې او غوښتنې، جذبات او احساسات او عواطف په الفاظو کې څنگه انځور او راوغاړي؛ مقابل لوري (لوستونکي يا اورېدونکي) ته يې وليږدوي او د هغه په عواطفو کې خوځښت راولي.

پښتو ژبه ډېر هنري ادبي اثار لري چې بېلگې يې په ناليکلي او ليکلي ډول په نظم او نثر کې موجودې دي. په منثورو کې له مسجع نثر نه نيولې د نن ورځې تر روانو، ساده او د هنر او ښکلا په گاڼه سمبال نثرونه هم شامل دي.

پښتو ادبي نثر له (۱۹۵۰) عيسوي کال نه وروسته وده او پراختيا موندلې ده. ادبي ټوټه، لنډه کيسه، ناول، داستان، رومان، ډرامه، طنز د ننني ادبي او هنري نثر بېلگې دي چې په لاندې ډول يې درپېژنو:

۱- ادبي ټوټه

د هنري ادبياتو يو ځانگړی ډول دی چې د شکل په لحاظ له لنډو کيسو څخه وړه وي او مضمون په لحاظ هر ډول مطالب پکې راتلاي شي.

په ادبي ټوټه کې شاعرانه تخيل کم وي، واقعي پېښې پکې خپرل کېږي او لوبغاړي يې هم واقعي خلک وي.

د معاصر هنري نثر دغه ډول، ځينو ادبپوهانو د (منثور شعر) په نوم هم ياد کړی دی. ځکه اصلاً نثر دی، خو شعري کيفيت لري. د يو حقيقت او واقعيت په اړه په حکايوي بڼه په زړه پورې تشریح او توضیح کوي. دا توضیح او تشریح په داسې رنگينو الفاظو کې نغښتې وي چې په بشري احساس او عواطفو ژور اغېز کوي.

د ادبي ټوټې غوره بېلگې د پښتو ژبې د معاصر ليکوال او نثر ليکونکي گل پاچا الفت په غوره نثرونو کې موندلای شو. لکه: دوه جنازې، دوه دهقانان او نور.

۲- لنډه کيسه

په لويديځ ادب کې (Short Story) بلل کېږي. لنډه کيسه د نثري کيسو يو ډول دی، لنډه او له داسې عناصرو څخه جوړه وي چې يو له بله سره تړلي او يو د بل تر اغېز لاندې وي. موضوع د خپلو حدودو په چوکاټ کې رانغاړي، بې ضرورتې خبرې پکې ځای نه لري، د تاثر او اغېز يووالی پکې يوازینی شرط دی. بېلگه يې د امين افغانپور ((موسکا)) ده.

۳- ناول

ناول (Novel) د لاتيني ژبې کلمه ده. لغوي معنا يې نوی، تازه او عجيبه څېز دی. په ادبي اصطلاح کې هغې ادبي نثري کيسې يا داستانه ته وايي چې له لنډې کيسې څخه لوی او له رومان څخه لنډوي. په ليکنې چوکاټ کې يې طرح، اصلي او فرعي کرکټرونه، مکالمې او د کيسې پيل، منځ او پای لري.

له لنډې کيسې سره يې توپير به دې کې دی چې هم پکې پېښې په تفصيل سره بيانېږي او هم يې کرکټرونه زيات وي. د پښتو ناول بېلگه د برهان الدين کشکي ((پټه مينه)) ده.

۴- رومان

رومان فرانسوي کلمه ده، په ځينو فرهنگونو کې يې معنا خيالي داستانونه او په ځينو کې د مينې او محبت کيسې راغلي دي.

په ادبي اصطلاح کې هغې کيسې ته ويل کېږي چې له ناول څخه اوږده وي. د ژوند ډيرې او بېلابېلې خواوې پکې منعکس شوې وي او د بېلابېلو پېښو انځور په ادبي قالب کې ځایوي.

د جوړښت په لحاظ له ناول سره دومره توپير نه لري، يوازې د موضوع په انتخاب او د واقعيتونو په څېړلو کې توپير لري. هغه دا چې په ناول کې هميشه واقعيتونه د علمي اصولو له مخې څېړل کېږي، خو په رومان کې په خيالي ډول. يعنې کوشنېن کېږي چې خيالي واقعات لوستونکي ته په رېښتيني بڼه وړاندې کړي.

۵- داستان

داستان د حماسي ادب يو ځانته فورم دی. د جوړښت په لحاظ تر وړې کيسې لوی او له ناول څخه وړوکی وي.

خرنگه چې داستان حکایتي بڼه لري، نو د ناول په تناسب يې تخيلي جنبه زیاته وي. په داستان کې د هنري قهرمان پر ژوند پوره رڼا اچول کېږي او د گڼو کونکو شمېر يې هم دوږې کيسې د گڼو کونکو په پرتله زیات وي.

۶- ډرامه

له يوناني کلمې (ډراو) نه مشتق شوې چې د عمل او کړنو معنا لري. (تفصيل ته يې اړتيا نشته، د مخه لوستل شوې ده.)

۷- طنز

طنز عربي کلمه ده. فرهنگونو د طنز لغوي معنا ناز او کرشمه، پېغور او مسخره کول راوړي. په ادبي اصطلاح کې د هنري ادبياتو يو ډول دی چې په ليکنه کې يې د ليکوال اصلي مقصد نيوکه (انتقاد) وي، خو انتقاد يې د شوخی په بڼه او يا په بله وينا د تمسخر په جامه کې نغښتی وي. د وينا لمن او اندازه يې په زړه پورې او د ټوکو ټکالو په شکل وي. زیاتره وخت پکې مسايل سرچپه (معکوس) مطرح کېږي.

طنز په واقعيت کې هغه ترخه خندا ده چې د ټولنې د خلکو پر ناوړه اعمالو، عاداتو، اخلاقو او افکارو باندې کېږي. بېلگه يې د عبدالمنان ملگري ((شريک بالاپوش)) ده.

۸- ادبي راپورتاژ

د هنري ادبياتو يو ځانگړی ژانر دی. له عادي راپورتاژ سره يې اصلي توپير دادی چې په ادبي راپورتاژ کې د پېښې تعبير، تفسير او تحليل په ادبي او هنري ژبه شوي وي. د دې ډول راپورتاژ ليکونکی پېښو ته په دقيق نظرگوري او له هغو څخه خپل برداشت د تخيل په ملتيا په خوږه هنري ژبه وړاندې کوي. بېلگه يې د محمد نواز طائر ((ناليدلی سوات)) ده.

۹- سفرنامه

په سفرنامه کې سفر کونکی خپلې خاطرې د قلم په ژبه او د ادب په ادا خوندي کوي او راتلونکو نسلونو ته يې د يادگار په شکل پرېږدي.

په نړيوال ادب کې سفرنامې اوږده مخينه لري. په سفرنامه کې د علمي تحقيقاتو لپاره په زړه پورې مواد پيدا کېږي. د پوهاند رښتين ((د هند سفر)) بېلگه ده.

۱۰- ادبي ليکونه

دا هغه ليکونه دي چې په ځانگړې ادبي او هنري بڼه ليکل کېږي.

په ادبي ليکونوکې يو لړ مهم انتقادي، سياسي، فلسفي او ادبي مسایل ليکل او د ادیبانو تر منځ تبادلې کېږي. د ليکنې ژبه يې هنري او د تخيل رنگ پرې غالب وي. له استعارو، کنایو، تشبیهاتو او نوو ادبي صنعتونو څخه پکې کار اخیستل شوی وي. ژبه يې خوږه او د ليکنې طرز يې دومره په زړه پورې وي چې لوستونکي يې په لوستنه نه مریږي. بېلگه يې د بېنوا ((د زړه خواله)) ده.

د متن لنډيز:

د اوسني تعبير په اساس د يوې ژبې ټولې ليکنې او گړنې، منظوم او منثور آثار چې هنري ارزښت ولري، ادبيات گڼل کېږي. په هنري نثر کې ليکوال ټول مفاهيم د الفاظو په قالب کې په تخيلي ځواک سره ځايوي. دغه تخيلي ځواک په بشري احساس او عواطفو ژور اغېز کوي او راپاروي يې. هنريت يا هنري ارزښت هغه بنسټيزه ځانگړنه ده چې ادبي ليکنې له نورو غير ادبي ليکنو څخه بېلوي.

معاصرې ادبي هنري ليکنې د بڼې له مخې لاندې ډولونه لري:

ادبي ټوټه، لنډه کيسه، ناول، رومان، ډرامه، طنز، ادبي ليکونه، ادبي راپورټاژ ...

فعالیتونه

- ۱- زده کوونکي دې متن په پټه خوله ولولي او مفهوم ته دې ځير شي.
- ۲- درې تنه زده کوونکي دې په وار سره د ټولگي مخې ته راشي، د متن اصلي مفهوم دې وويي.
- ۳- څلورتنه زده کوونکي دې په وار د ټولگي مخې ته راشي او د ادبي معاصر نثر په اړه دې يوه يوه دقيقه خبرې وکړي.
- ۴- د زده کوونکو د شمېر په پام کې نيولو سره دې ټولگي په دوو ډلو ووېشل شي. يوه ډله دې په خپل وار سره د حرکتونو له لارې تراژيډي او دويمه ډله دې يوه کميډي ننداره تمثيل کړي.
- ۵- زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي، هره ډله دې د خپل شعر په اړوند يو راپور

ترتیب کړي. د ډلې استازی دې د خپلې ډلې په استازیتوب د خپلې ډلې ترتیب شوی راپورتاژ نورو ته ووايي.

- ۶- زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:
 - ادبي هنري نثر له نورو نثري لیکنو سره څه توپیر لري؟
 - یوه لنډه کیسه له کومو توکو څخه جوړه وي؟
 - د ناول او لنډې کیسې توپیر په څه کې دی؟
 - ادبي راپورتاژ او ژورنالیکي راپورتاژ څه توپیر لري؟
 - طنز له ډرامې سره څه توپیر لري؟
 - څو ډوله ډرامې پیژنئ؟
 - ډرامه خپل پیغام څنگه لیدونکو ته وړاندې کوي؟
- ۷- دوه تنه زده کوونکي دې د ټولګي په وړاندې د هر ادبي هنري نثر په اړه په لنډیز درې درې دقیقې خبرې وکړي.

زده کوونکي دې په کور کې د پښتو نثر د ودې په اړه یو مطلب ولیکي چې تر لس کربنو کم نه وي او د بلې ورځې د پښتو مضمون په ساعت کې دې ووايي.

د پښتو معاصر نثر لاندې بېلګه ولولئ او خوند ترې واخلي.

شعر او ادب

"شعر او ادب" د استاد گل پاچا الفت د غوره نثرونو یوه بېلګه ده. گل پاچا الفت د پښتو ادبیاتو یوه وتلې څېره ده. نوموړي ډېر خوندور شعرونه او نثرونه لیکلي دي. د هغه په هر شعر او نثري ټوټو کې ټولنیزې ناخوالې په ډېر سم او ښه شان انځور شوي. د وخت د ټولنې پر اوږو یې له سپرو کسانو څخه شکایتونه کړي دي. الفت د خپلو شعرونو او نثرونو له لارې ټولنې ته لارښوونې کړي او د ژوند د اصلي تګلارې په لور یې روان کړي دي.

دلته د هغه د نثري ځواک د لا روښانتیا په موخه مو دا لاندې بېلګه د هغه له غوره نثرونو څخه

ټاکلې ده. هیله ده چې تنده به مو پرې ماته شي. باید یادونه وکړو دغه نثر سره له دې چې د شعر په اړه تحلیلي رنگ هم لري، خو ادبي رنگ یې د هغه د خواږه نثر ډېره ښه څرگندونه کولای شي.

"د انسان په وجود کې دوه شیان ډېر عزیز معلومېږي چې یوه ته زړه او بل ته دماغ وایي. له دماغ نه علم او فلسفه پیدا شوه، له زړه نه شعر او ادب. اروپایان زړه د عواطفو او نفسي احوالو ځای گڼي، مسلمانان د ایمان او عقیدې ځای ته زړه وایي.

صبر، رحم، کرم، شجاعت د زړه کار دی. عشق او مینه په زړه کې وي. شعر له زړه نه الهام اخلي او له زړه سره کار لري. داروین وایي: (هغه لوی کمال چې د تحول او تکامل په لاره کې یوازې د انسان په برخه رسېدلی او نور ژوي ترې نه محروم دي، د انسان قلبي عواطف دي چې په رحم، مروت، کرم، شجاعت نوعه پرستی ترېنه تعبیر کېږي. که انسان غواړي چې له حیوانیت نه لرې وي باید دغه عواطف ښه وروزي).

د عواطفو روزل د شعر کار دی او شعر ته د عواطفو او احساساتو د ظهور او تجلیاتو کوه طور ویلی شو. څنگه چې د لمر وړانگې او پلوشې لومړی ځل د لوړو غرو په څوکو پرېوزي او وروستی وداع هم د غرو له څوکو سره کوي، دغسې د عواطفو او احساساتو پرتو هم د شاعر پر زړه له نورو نه زیات لوېږي او ځینې زړونه، لکه: د غرو سمڅې او غارونه دغه رڼا یا بیخي نه ویني یا یې ډېره لږه ویني، همدغه عواطف او احساسات چې د شاعر له زړه نه الفاظو ته رانقل شي، شعر ترې جوړ شي او په زړونو اثر کوي.

هو! د شعر موضوع ښکلي خیالات، عالي احساسات، د زړه تاثرات، د غم او خوشحالی خوبونه، د روحي او جسمي ښکلا اغېزې او عشق و محبت دی. که دغه شیان په یوه ښکلي تعبیر او ښو الفاظو کې بیان شي چې د فصاحت او بلاغت مراعات پکې په ښه شان شوي وي، شعر ترېنه جوړ شي او ډېر ښه شعر هماغه دی چې په دغه معیار برابر وي.

څومره چې د یوه شاعر فکر او خیال آزاد وي او د محدودیت له قیودو راوتلی وي، هغومره یې شعر لوړ او عالي وي. که یو شاعر د نورو په شان هر چاته او هر شي ته سر ټیټوي او په فکر کې یې د بغاوت جذبې نه وي موجوده، له هغه نه د ښه شعر هیله نه شي کېدی. شاعر باید د فکري انقلاب علمبردار او بت شکن وي. شاعر ته نه ښایي چې د زاړه منطق درس د عقل له زاړه بودا نه واخلي او په زړه لاره په زاړه فکر پسې لار شي. د شاعر خیال باید ډېر لوړ پرواز وکړي او له ډېر هسک

ځايه دغه جهان ته وگوري. د شاعر نظر بايد نورو غونډې نه وي او هر څه په بل شان وويني، د شعر او ادب ژوند د فکر په ابتکار کې دی او تقليد يا ابتذال د شاعر مرگ دی. د شعر او ادب دنيا په دلدارۍ او دلبرۍ ولاړه ده. شاعر بايد په هر څه او په هر وخت کې زړه ته رجوع وکړي او ډېر حساس زړه ولري. هغه چې په زړونو کې هيجان، تاثر او حساسيت نه شي پيدا کولی او زړونه نه خوځوي، شاعر ورته نه شو ویلی.

که دا خبره رښتيا وي چې انسان په هر وخت او په هر حال کې د زړه په خوښې پسې روان دی او زړه په دماغ باندې حکومت لري؛ يعنې د عقل ادراک د قلبي تمايلاتو له تاثير لاندې وي، نو ویلی شو چې د يوه ملت عقلي او ذهني سير او حرکت هم د شعر او ادب تابع وي او شاعران په نفسياتو او روحياتو کې بدلون او تحول راوستلی شي. همدغه شعر دی چې په زړونو کې زلزلې او توپانونه پيدا کوي او کله پکې داسې صبر او سکون ږدي چې غرونه يې ثبات او استقامت ته حيران وي. که دا رښتيا وي چې د چرگانو په نارو ویده خلک له خوبه پاڅېږي، نو دا بايد ومنو چې د شاعرانو په نغمو د يوه ملت مړه احساسات او جذبات راوينسپري او په دې اسرافيلي شپېلۍ کې بل راز تاثيرات موجود دي.

کوم فيلسوف چې هر څه بدگني او زنده گي توره په نظر ورغلې ده، هغه هم شعر ته ښه گوري او شعر د انسان لپاره يوه ښه پناگاه بولي.

شوپنهاور وايي: ټولې بدبختۍ د انسان له نفس څخه نشات کوي او له ژوند سره ډېر مصيبتونه او غمونه ملگري دي. که څوک يوه داسې چاره لټوي چې له بدبختيو نه لږ غونډې په امن کې شي، بايد په صنعت او هنر کې مستغرق شي او د ښکلا په مظاهرو کې ځان ورک کړي. په دغه حال کې سړي په ظاهره له خلکو سره وي، مگر په معنا کې يوازې وي او دنيا ورته لکه يو سراب معلومېږي چې د ده لمنه نه شي لمدولی. په همدغسې بېخودۍ کې انسان د دنيا له شر او شوره اسوده کېږي او د بې نيازۍ مقام ته نږدې کېږي چې غير له حقايقو بل شي ته متوجه نه وي، دغه صنعت او هنر چې د شوپنهاور په نظر کې د ښکلا مظهر دی او دی ورته ښه پناگاه وايي، شعر دی.

که چېرې په دغه غم لړلي جهان کې د سعادت او نيکبختۍ پلوشو کله کوم کور رڼا کړی وي، هغه به د شعر کور (بيت) وي. د شاعر خيالي دنيا تر ډېره حده له غمونو او مصيبتونو نه پټه ده او هلته داسې بې درد سره بېخودي شته چې له سړي نه هر څه هېروي. تاسې شعر و ادب ته په عادي او معمولي نظر مه گورئ، د شعر تومنه او قدسيت په نظر کې ونيسئ.

هغه څه چې په زړونو کې پيدا کېږي او په زړونو اثر کوي، هغه عادي او معمولي خيز نه وي.

دا د غم او خوشحالی ترانه د انسان په ژوندانه کې ډېره زیاته اغېزه لري او انسان ترېنه هېڅکله نه شي بې نیازه کېدی. د یوه ملت ژبه، کلتور، اخلاق په شعر او ادب ساتل کېږي. د یوه ولس د ذوق او شعور، د فکر او خیال د احساساتو او عواطفو هنداره شعر او ادب دی. هر څومره چې د یوه ملت شعر او ادب عالی وي، هغومره یې اخلاق، نظر او روحيات لوړ وي او له لوړو ملکاتو او انساني فضایلو سره یې ارتباط او تعلق زیات وي.

شعر او ادب د بشر علائق له دین او مذهب سره ټینګوي او په هوسنیاری کې بینایي او همدردی پیدا کوي. کله چې زړونه کلکېږي یا تورېږي، نو شعر پکې رقت او صفایي پیدا کولای شي. هغه څه چې انسان د مادیت له غلامۍ او بت پرستۍ نه ساتي، شعر دی.

عارفانه ذوق انساني عاطفه، حکیمانه شعور د شعر په نغمه وده کوي او د حسن نظر علائق همدغه شی ساتي. کوم ملت چې شاعر نه لري، زړه نه لري، سترګې نه لري، عواطف نه لري او د ذوق له خونده محروم دي.

شاعران دا کولای شي چې د انسان فرعوني غرور په تواضع بدل کړي او د دوهمې ملنګ ته د شاه جهان خوی او مړې سترګې ورکړي. غم او سرور د شاعر هدیه ده چې له زړونو څخه یې اخلي او زړونو ته یې ورکوي، نو کوم قدر او قیمت چې د انسان په بدن کې زړه لري، په یوه جامعه کې یې شعر او شاعر لري.

د کتاب او تعلیمي کال د پای په بهانه یوڅو خبرې

گرانو زده کوونکو!

تاسو د سربني تعلیمي کال د پیل ورځې په یاد کړئ. وګورئ، هغه مهال مو د پوهې کچه څومره وه او اوس څومره؟ ستاسو په سلوک او چلن کې څه او څومره بدلون راغلی. آیا نړۍ درته هماغسې ښکاري، لکه د کال په پیل کې چې مو لیده؟ فکر او ذهن مو څومره بدل شوی دی؟ پوهه مو څومره زیاته شوې؟ په لیکلو کې مو څومره وړتیا تر لاسه کړې؟ د موضوع گانو د تحلیل او ارزونې ځواک مو څومره غښتلی شوی؟

که د دې ټولو په توپیر وپوهېدئ، نو څرګنده ده چې زده کړه مو کړې ده او یو څه مو تر لاسه کړي دي. دلته هرڅه، یعنې لوستونه، په ناڅاپي او اتفاقي توګه نه دي راغلي او نه دي لیکل شوي. د هر یو لوست د ټاکلو په اړه ډېر سوچ شوی. د هر متن د لیکلو په اړه ډېر فکر شوی، کوم مطالب

په کومه ژبه له کوم پیغام سره ولیکل شي او تاسو هغه څنگه زده کړئ. د کتاب لیکوالو هڅه کړې، د پښتو ژبې او ادبیاتو په اړه تاسې ته داسې رنگارنگ پوهه او معلومات چمتو کړي چې ستاسو په فکر، چلند او وړتیا کې د بدلون احساس رامنځ ته شي.

هیله ده دا هرڅه ستاسې پوهه، ستاسو ذهنیت او ستاسو وړتیا او د لید لوری لا پسې پراخه کړي او د خپل مسؤولیت پر درک او پېژندلو، د اسلامي ټولني د یوه سالم او رغنده غړي په توګه ځان، کورنۍ او هېواد ته د خدمت جوګه شی. و من الله التوفیق

فعالیت

زده کوونکي دې د تعلیمي کال د پای په ورځو کې یوه ورځ د خپل ټولګي دننه یوه منظمه غونډه جوړه کړي. د غونډې جوړښت دې د مخکنیو غونډو په څېر تنظیم کړي. بیا دې هر زده کوونکي د تېر تعلیمي کال په اوږدو کې د خپلې پوهې په اړه مفصلې خبرې وکړي. که نیوکې لري، په ګوته دې یې کړي. که د نیمګړتیاوو په اړه سپارښتنې یا وړاندیزونه لري، له ډاره پرته دې په څرګنده ووايي. له ښوونځي، ښوونکي، درسي کتابونو او د دې کتابونو له لیکوالو څخه دې خپلې غوښتنې مطرح کړي. د غونډې مشر دې غونډه رهبري کړي. مرستیال دې مرسته ورسره وکړي. منشي دې د وینا والو نومونه د وار لپاره په لست کې ولیکي. د غونډې ویناندې له لازمو تبصرو سره یوځای ویناوالو ته نوبت ورکړي. په پای کې دې د غونډې مشر غونډه وروزي او د پای وینا دې واوروي. غونډه دې د یو پرېکړه لیک په څېرولو پای ته ورسوي.

و من الله التوفیق

یو الماني متل دی، وایي:

((که د کار پای ښه و، هرڅه ښه دي.))

((الف))

ناخرگنده خبره	ابتدال: بې ارزښتي، ډېر تکراري
استمرار: پرله پسې والی	ابهام: پېچلتیا، ناخرگندتیا (پټه گوته)
اسرار: پټ شیان	اتل: قهرمان
اعتراف: منل، خوله خوځول	اتلولي: قهرماني
اغېز: تاثیر	اجل: د ژوند پای، د مړینې مهال، مرگ، د هر شي مهلت او وخت
افراط: ډېروالی	احاطه: د یو شي شاوخوا، پریو شي لاسبری
افق: د آسمان غاړه، هغه لیکه چې سړی	احسان: نیکې کول، چاته یوشی بښل، د یو چا د بدۍ په وړاندې نیکي کول
انگيري آسمان له ځمکې سره لگېدلی دی،	اخلاص: رښتینولي، د نیت خاصوالی
ساحه، د لید ساحه، د لید افق	اخلاق: د ټولو خلکو له خوا د اصولو او ارزښتونو ټولگه (مجموعه) چې د یوې ټولنې
الحان: خواږه اوازونه چې انسان یا ځینې	د یوه فرد د چلند سموالی یا ناسموالی او ښه والی یا بدوالی ټاکي. چلن، خوی، منل شوي
الوتونکي او یا موسیقي یې تولیدوي	خوبونه
الله اکبر: خدای تر ټولو لوی دی	ادب: د اخلاقي منل شوو اصولو په چوکاټ کې منل شوی چلند، د ژوند د سمو لارو
الهام: هغه فکر چې ناڅاپه په ذهن کې پیدا	چارو، دود او فرهنگ پېژندنه
کبري، د خدای ﷻ له لوري د یو چا په زړه کې	ارادت: له درناوی سره یوځای مینه او علاقه، غوښتنه، قصد
د یو امر رامنځ ته کېدل	ارزول: ارزیايي کول، تلل
امت: د یو پیغمبر او یو دین د پیروانو مجموعه	اژدره: اژدها، ښامار
امین: هغه شخص چې امانت نه خیانتيوي، د	استعاره: د تشبیه له مخې یو مجازي بیان، پټه او
ډاډ وړ، رښتینی	
اند: فکر	
اندام: غړي	
انقلاب: په اقتصادي، سیاسي، ټولنيز یا	
فرهنگي نظام کې شدید او ناڅاپي بدلون،	
ناکراري، هیجان، اخ و ډب ...	
انټرنیټ: نړیوال جال	
انځورگري: رسامي، نقاشي	
انگيرل: په پام کې نیول	

اوج: لوړه پورې	بریا: بری، لاسته راوړنه
اوره: اوربنت	برید: پوله، سرحد
اوریځیو: وریځې	بریمن: بریالی
اوزان: وزنونه: عروضي وزنونه	بصر: سترگه
اوکوب: برم، جلال	بغض: کینه، دښمني
اوڅار: روښانه، څرگند	بقا: پایښت
اوډون: اډانه: ترتیب، اوډل	بلاغت: له وینا سره سم د وړ کلمو او جملو
ایاز: خوځنده سره هوا، نسیم،	کارونه چې پوهې ته ډېر نژدې وي.
ایدیالوژي: ځانگړې لید او پوهه چې انسان یې	بلوسي: تېری، تجاوز
د ځان، ټولنیز دریځ، ملي وضعې په نسبت لري	بلیغ: ویناوال، د وینا کولو وړتیا لرونکی
او توجیه کوي یې	بنا: ودانې
ایکولوژي: د ژوند د چاپېریال پېژندنه	بهیر: جریان
اړ: محتاج	بوره: زوی مړې
اړین: ضروري	بوچا: زور، سپین ږیری
	بیعت: د یو چا د امر او اطاعت د منلو ژمنه
	چې معمولاً په لاس ورکولو سرته رسیږي، د
((ب))	یو چا مشرتوب او رهبري منل
باتلی: بوتللی، وړی	بډای: شتمن
بامي: د یو گل نوم دی	بډې: رشوت
بانډه: کلې، گوبڼه او یوځای پراته شو کورونه	بڼه: شکل، صورت
بخره: برخه	بڼه: شکل، صورت
بدیع: نوی، تازه، ښکلې، ادبي پوهه چې په کې	بېلگه: مثال، نمونه
د شعر او نثر د ښکلا په اړه بحث کېږي.	
برائت: له جرم، نیمگړتیا، تور او داسې نورو	((پ))
خڅه خلاصوالی، بیزاري، تنفر، ...	پالل: روزل
برینلې: لوڅ	پانگه: سرمایه
برم: دبدبه	پان: د شونډو د سره کولو پاڼه اکنده
برهم: ویجاړ، خراب	پت: ناموس

فکر کول	پته: آدرس
ترار: پریشان	پدیده (بنکارنده): یو شی، یو توکی
تراژیکه یا تراژیدی: غم او خپگان	پرتله: مقایسه
ترېگني: دشمني	پرتم: دبدبه
تروړمی: ټپه تیاره	پرتمین: شکوهمند
تصوف: په مسلمانانو کې د معرفت، خدای	پرته: بېله
پېژندنې او روزنې لاره چې زیاتره د دنیوي	پرتو: شعاع، وړانګه
اریکو له شلولو سره یوځای وي.	پرېنښته: ملایکه
تصویب: له یوې طرحې، وړاندیز، قانون،	پرگنه: ولس، خلک
مقررې سره د چارواکو او واکمنانو موافقت	پلازونه؛ پلاز: پایتخت
تعامل: یو پر بل اغېز، پېر و پلور	پلاوی: هیات
تعجب: په انسان کې د یو غیر منتظره شي له	پلور: پلورل، خرڅول
لیدلو، اورېدلو او یا چلند څخه راولاړ شوی	پلی: پیاده
حالت	پنځېدل: زېږېدل
تعديل: اړول، بدلول	پوله او برید: حد، اندازه
تعمیم: عامول	پورکی: قشر
تفسیر: څرګند بیان	پوړی: درجه
تقلید: پېښې	پوښاک: جامه، لباس
تقوی: ډار، له گناه ځان ساتل	پیلامه: پیل، لومړۍ برخه
تکنالوژي: د صنعت په عملي کارونو کې له	پړه: ملامتي
علم او پوهنې څخه گټه اخیستنې؛ د ټول لارو	پېر: پلا، وار
چارو او فنونو مجموعه چې د دې کارونې لپاره	((ت))
پکارېږي.	تاراک: برید
توجیه: د یو کار یا یوې خبرې د سموالي لامل	تتبع: څېړنه
بیانول	تجويز: د یو کار جایز شمېرل
توحید: یووالی، وحدانیت	تدبیر: د یوې ستونزې یا یوې مسئلې د هواری
تور نمری: تور + نمری، تورې جامې، د غم	لپاره د یوې لارې سنجول، د یوې چارې په اړه

جامې	جونگي: د اوبنې بچي
توكي: ماده، عنصر	جوهر: د يو چا او يا يو شي ذاتي خصوصيت او
تولا: تكل كول	ځانگړتيا چې هغه تر نورو بېلوي. حقيقت، د
تون: ځاى	شي اصلي ماده او عنصر
توبنه: توبوي، توبول	جيفه: د غوښې ټوټه (باسي)
تيره غونى: تياره، لږه تياره	جېل: زندان
تيرى: تجاوز	
تراو: رابطه	((چ))
تړون: موافقتنامه، قرارداد	چاپېريال: محيط
	چار: كار
	چم گاونډ: گاونډى، همسايه
	چوپړ: خدمت
	چيكن: له بانك څخه د پيسو د اخيستلو چاپي
	پاڼه
	((خ))
	څاروان: د قافلي څارونكى
	څرك: رابنكاره كېدنه (لكه د لمر سترگه)،
	لارښوونكى، نښه، درك، لټه، پته
	څرنگوالى: كيفيت
	څوار: دا كلمه اوس دود نه ده، كېداى شي د
	صبر او استقامت معنا ولري
	څومره والى: كميت
	((غ))
	ځان تېرېدنه: سربښندنه، ايثار
	ځيښناك: استثمار
	((ث))
	ثنا: د خداى (ج) ستاينه
	ثواب: د نېك عمل په وړاندې وركړه او پاداش
	چې په اخرت كې وركول كېږي، احسان،
	نېكي
	((ج))
	جاندم: دوزخ
	جويه: كاروان
	جوت: څرگند
	جوخت: پيوسته، نښتى

معلوماتو کتاب چي معمولاً د القبي په سيستم	خغلا: خغاستل
پيليري، انسايكلوپيډيا	خور: ازارول
در: مرغلره	
دريخ: مقام	((ح))
دعوت: بلنه	حاجت: اړتيا
دمه: استراحت	حب: مينه
دود: رواج	حجاب: پرده، چادري
دوديز: رواجي	حديث: وينا (د حضرت محمد (ص) وينا)
ديت: خونبها	حلم: نرمي
	حيثيت: درنښت، دريخ
((ډ))	حاييل: پرده
ډال: سپر	
ډالي: سوغات، بخشش، تحفه	((خ))
	خرافاتي: پوچ، بې معنا
	خس: لرگي، خاشاک
((ر))	خفي: پټ
ذقن: زنه	خلعت: هره جامه چي د ناوې کورنۍ يې زوم يا
ذکر: د خدای يادول	د هغه کورنۍ ته ورکوي، د لويانو له خوا کشرانو
ذهنيت: د تفکر، ليد يا قضاوت يو ډول،	ته هر ورکړ شوی سوغات
	خول: تاج
((ز))	خوله خوځول: اعتراف کول، وعده کول
زېره: ستونزه	خير: هغه شی يا کار چي د نېمکرغۍ يا
رجوع: ورگرځېدل	برياليتوب لامل وي
رحمت: زړه سوی او مهرباني	
رسالت: د خدای له لوري د پيغام راوړل، د چا	((د))
پر اوږو د يوې دنډې يا مسؤوليت اچول	دايرة المعارف: د علم، ادب، هنر، ورزش
رضوان: جنت	او هغوی ته ورته د نورو شيانو په اړه د بشپړو

ثرونو ځانگړې بڼه	رقت: زړه سوی
ژست: د غړو د خوځولو ډول چې یو څوک یې خپلو غړو او څپرې ته ورکوي	رعیت: د یوې خاورې ټول وگړي چې د یو حکومت تابع وي
ژمنه: وعده	رغنده: سم، روغ
ژوبله: جگړه او ټپي کول	رموز: د رمز جمع، پټ، راز، روحاني: هغه څوک چې په مذهبي چارو بوخت وي، مذهبي شخصیت
ژوبلور: جنگیالی	روغی: روغتیا
ژورنالیزم: د ورځپاڼې لیکنې علمې او فني لار	رومان: نثري داستان چې پېښو یې د انسان له ژوند څخه سرچینه اخیستې وي او معمولاً په کې زیات شمېر شخصیتونه او پېښې موجودې وي.
ژوي: ساکینان	رونق: د کسب او کار غوښتل شوی او فعال بهیر
ساونگاه: سترې ستومانه	روهې: په روه پورې اړوند، روه د پښتنو سیمه روږدی: معتاد، اموخته
سایل: سوالگر	ریا: د ظاهر او باطن نه یووالی، په ځانگړې توگه ځان پاک لمنی او نیک عمله معرفي کول
سار: ساری، بېلگه	ریاضت: د روح د تزکیې لپاره د زیات عبادت او غریزو د پرېښودلو له لارې د ستونزو او سختیو گالل
سپار: د کرنې وسیله، سپاره	رېږدلو: رېږدېدلو
سترتوب: ریاست	زایل: له منځه تلونکی
ستي: سوی، ډېر سوی	زرغا: زرغون، شین والی
سته: بېخ	ژانر: (فرانسوي کلمه ده.) د ادبي او هنري
سجع: په وزن او قافیې کې همآهنگي	
سجین: دوزخ، د اور کنده	
سخ: مرغ، بخت	
سखा: ورکړه	
سراب: د شیانو خیالي انځورونه چې په تودې هوا کې په دښتو یا واپونو کې د نور د وړانگو د انعکاس څخه رامنځته کېږي او د اوبو په څېر ښکاري.	
سرغړونکي: متجاوز	
سرور: خوشالي	

او درناوی لامل کېږي.	سعد: نیک
شریعت: طریقه، لاره	سکني: سکڼل، سکڼتل، پرې کول
شفاهي: په خوله کې، وینایي	سلاکار: سلا ورکونکی، مشاور
شنار: شوم، نامبارک، ننگ او عار ...	سلوک: لاره، چلن، د روحي پړاوونو وهل
شهامت: زړورتیا	چې یو سالک د هغې له لارې نفس تزکیه
شهرزی: د پاچا لور	کوي. (پاکوي)
	سما: سم، اصلاح
((ص))	سنتي: له پخوا څخه دود شوی، پخوانی رېښه
صحه: تایید، لاسلیک	ولري.
صلاح: وړ او مناسب، گټور	سه، (ساه): اروا، نفس
	سهیل یا سویل: جنوب
((ط))	سوگوار: غمجن
طریقت: لاره، د نفس د تزکيې له لارې د	سپلاني: سیل کونکی، گرځندوی
حقیقت د ترلاسه کولو سلوک، مسلک،	
طنز: په شعر یا نثر د ادبي بیان لار چې پکې	((بن))
فردی او ټولنیز عیبونه او نیمگړتیاوې په	بنکارندوی: څرگند
خندوونکي ډول برسېره کېږي. موخه یې د	بنکېلاک: استعمار
بشري چلن سمول وي.	بنګینه: فایده، نېکي
	بنکې: بنکته، کوز، لر
((ظ))	
ظلمت: تیاره	((ش))
((ع))	شؤونات: اړخونه، جنې
عار: شرم	شار: ښار
عارف: هغه څوک چې د ریاضت، د نفس د	شخصیت: د ثابتو او پرله پسې صفتونو او
تزکيې او تفکر له لارې خدای پېژني	ځانگړتیاوو منسجمه او واحده ټولگه چې یو
عاصي: گنهکار	فرد له بل څخه توپيروي؛ د یو شخص غوره
عبقريت: پیاوړتیا، له هرې لارې بشپړتیا	صفتونه چې د نورو په وړاندې د یو چا د اعتبار

چارو سره يې سمول وي.	عرفان: د خدای د معرفت لاسته راوړل د
فقير: بېوزلی، سالک	رياضت، د نفس د تزکیې او تامل له لار
فلاح: خلاصی، بېغمي	پلټنې.
فلک: اسمان، د اووه گونو اسمانونو هره	عسس: څوکيدار، (په ځانگړې توگه د شپې
پورې، په پخواني نجوم کې يې د سپوږمۍ	له خوا)
(قمر)، عطارد، زهرې، لمر، مریخ، مشتري او	عطف: ترونی
زحل موقعیت له لومړي څخه تر اووم اسمانه	
پورې تصورول.	((غ))
فن: هغه کار چې وړتیا، پوهې او تجربې ته اړتیا	غبرگ: ورتاوول
ولري.	غبرگون: عکس العمل
	غچ: بدله، انتقام
((ق))	غرج: غرجستان
قدسیت: پاکي، سپېڅلتیا	غرور: لويي
قصور: لټي، نیمگړتیا، عیب، د هند په پنجاب	غندي: غنډل، بد ويل
کې د يو ځای نوم دی.	
	((ف))
((ک))	فرهنگ: د دود او دستور، فکر، هنر او د
کامل: هغه څوک يا شی چې ټولې لازمي	ژوند د لارې پېچلې ټولگه (مجموعه) چې د
ځانگړتياوې ولري او لېوالی، نیمگړتیا ونه	ولسونو په تاريخي بهير کې تجربه شوې اونورو
لري.	نسلونو ته د لېږدېدنې وړ وي.
کالي، کونډي: د کور لوبښي (فرش و ظرف)	فصاحت: د وينا رواني او څرگندتيا
کاهل: لټ، تنبل	فصیح: څرگند
کرار: سخت	فضل: په پوهې، اخلاقو او هنر کې غوره والی،
کرم: لطف، احسان، ځواني	لطف، پام
کرونولوجي: هغه پوهه چې د پېښو زماني	فطرت: ذاتي ځانگړتياوې، پېدايښت
پورکي او مخينه ارزوي او څېړي.	فقه: اسلامي پوهه چې موضوع يې د شرعي
کلانکار: متکبر	احکامو د ځانگو پېژندنه او د ژوند له ورځنيو

کنایه: پته خبره چې د ټاکلې او خاصي معنا	ګواښ: تهديد
لپاره کارول کېږي.	ګوزن: فلج
کهرېا: کلک شوی پټکری، معمولاً ژرېر	ګرنگ: کنده
رنگ لري. شفافه او يا نيمه شفافه وي. ساکنه	
برېښنا لري، نوڅکه بوس او واښه راکاږي. د	((ل))
سینگار (تزیین) لپاره کارول کېږي. په درملو	لا یمس: لاس پرې مه وهه
کې استعمال لري.	لاسوندی: سند، ثبوت
کوثر: د جنت یوه چینه	لامل: عامل
کوکار: نارې سورې	لاهو: د اوبو پرسر
کولیان: کولي؛ مسلي، هغه خلک چې په کال	لابنونو: لابښ
کې څو ځلې له یوځای یا یو ښار څخه بل ځای	لرغونی: ډېر پخوانی
او ښار ته کوچیږي او د سندرو ویلو، فال کتلو	لویه ورځ: قیامت
او نورو دنده لري.	
کومیکه: خندنۍ	((م))
کټهار: د زرکې نارې	مبعوث: ګومارل شوی، لېږل شوی
کډوالي: مهاجرت، بل هېواد ته کوچېدل	مترادف: د یو شان معنا لرل
کړاو: ستونزه، زحمت	مجاز: (د میم په پېښ) روا، جایز
کړم: ټپي، زخمي	مجاز: (د میم په زور) له خپل معنا پرته یوه
کړمن: له کړاوه ډک	کلمه پر بلې معنا کارول، غیر واقعي
کړونگی: څړوبی، آښار	مسا: موسکا
کیاری: کورارې، د سبو او ترکاریو پټی	مستدلې: په دلیل او برهان ثابته شوې، منطقي
	مراندې: د کېږدۍ پرې، (د زړه مراندې)
	ملکه، ملکات: ځانګړنه
((ګ))	((ن))
ګاڼه: پسون، زبور	
ګایل: ټپي	ناتار: بد حالت
ګداز: ویلي کېدل	ناخوال: ناخواله: ناخوالې: ناغوښتل شوی شی
ګردښت: ګرځېدل	یا کار

هغې له لارې د چال چلند ښه والی له بدوالي
 څخه بېلوي او تر قضاوت لاندې یې نیسي.
 د حق او ناحق په وړاندې د یو چا د غبرگون
 وړتیا

وراره: ورور مړې
 ورت: د اوشکو تویېدل
 ورکره: سخا
 وسوس: اندېښنه
 وقار: حیثیت، درنښت
 ولولینه: پرېمنځي
 ویاړمنه: سرلورې
 ویرژلي: غمجن
 ویرمن: غمجن
 ویرنه: غم، مرثیه

((ی))

یاڼه: یون، خوځښت، حرکت، تگ
 یرغل: برید، حمله
 یسیر: اسان
 یقین: ډاډ

نامنلی: خراب، د نه منلو
 نبوغ: زیاته پوهه او وړتیا
 نتلی: څپلی، خوار
 نثار: قربان

نجوم: د ستورو پېژندل
 نحس: بد
 ندرت: کله ناکله
 نشات: راولاړ شوی
 نص: آیت
 نصوص: آیتونه
 نغاري: تاووي، (نغښتل)
 نغښتی: پېچلی
 نمځی چار: متقي، پرهیزگار
 نهضت: غورځنگ
 نهیلی: نا هیلی، نا امید، مایوس
 نولیدل: غمگینیدل
 نویل: عیسوي اختر
 نیسان: د پسرلي فصل
 نیواک: استعمار

((ه))

هیبت: له درناوي سره گډ ډار چې څوک یې په
 چا کې پیدا کوي. ډار، پرتم

((و))

وجدان: د هر چا په باطن کې پټ ځواک یا
 حس چې د هغه/هغې د پوهې لامل شوی او د

اخځليکونه:

- ۱_ ادبي فنون، محمد اقا شېرزاد، د ښوونې او روزنې پوهنځی، ۱۳۸۴ کال
- ۲_ انټرنیټ، د تاند وب پاڼه، د انټرنېټ نورې بېلابېلې پاڼې (سایټونه)
- ۳_ په افغانستان کې د ډله ییزو اړیکو د وسایلو لنډ تاریخ، پوهاند محمد کاظم اهنګ، د سید محی الدین هاشمي ژباړه، د اړیک د ګرځنده کتابونو اداره، پېښور، ۱۳۸۰ لمريز کال
- ۴_ پټه خزانه، محمد بن داود هوتک، دویم چاپ، ۱۳۳۹ کال
- ۵_ پښتانه شعراء، څلورم ټوک، عبدالله بختانی، ۱۳۵۷ کال
- ۶_ پښتو ادب کې د مېرمنو برخه، شاجهان، پښتو اکاډیمي پېښور یونیورسټي، ۱۹۹۳ م.
- ۷_ تفسیر یسیر، مرادعلي رح، لومړی ټوک، چاپ ... کال
- ۸_ خیرالبيان د بايزيد روښان، د ادبیاتو او بشري علومو پوهنځی، د پښتو ټولني په سپارښتنه، ۱۳۵۳ کال.
- ۹_ خیرالبيان، تصنیف بايزيد انصاري، ترتیب، تدوین او حواشي حافظ محمد عبدالقدوس قاسمي، پېژندګلو مولانا عبدالقادر، پښتو اکاډیمي، پېښور یونیورسټي، جون ۱۹۶۷ م
- ۱۰_ د ارزاني خویشکې کلیات، پروفیسور ډاکټر سلما شاهین، ډاکټر پروېز مهجور خویشکې، ډایرکټر پښتو اکاډیمي پېښور یونیورسټي، جون ۲۰۰۵
- ۱۱_ د پښتو ادبیاتو تاریخ (لرغونې او منځنۍ دوره)، زلمی هېوادم، لومړی ټوک، ۱۳۷۹ کال
- ۱۲_ د پښتو ادبیاتو تاریخ، پوهاند ډاکټر زیورالدین زیور، د سایي پښتو خپرونو مرکز، ۱۳۸۶ کال
- ۱۳_ د خپلواکۍ مجله، دویمه دوره، لومړی کال، درېمه ګڼه، د بشري حقونو لپاره د د نړیوالو هڅو لنډ تاریخي بهیر، د افغانستان د مطالعاتو مرکز، ۱۳۸۳ کال
- ۱۴_ د زړه خواله، عبدالروف بېنوا، ۱۳۴۵ کال
- ۱۵_ روښان یاد، د بايزيد روښان د نړیوال سیمینار د مقالو مجموعه، د حبیب الله رفیع په زیار او اهتمام، پښتو ټولنه، ۱۳۵۵
- ۱۶_ سیرة النبي، الرحیق المختوم، مولانا صفی الرحمن مبارکپوري، ژباړن: عبدالله خاموش هروي، د سیلاب خپرونې. ۱۳۸۲ کال
- ۱۷_ عرفان مجله، سروده های دری مفسر و دانشمند علوم دیني، مرادعلي صاحبزاده، زلمی هېواد مل عرفان مجله، دویمه ګڼه، ۱۳۷۰ کال
- ۱۸_ غوره نثرونه، گل پاچا الفت، د ۱۳۷۳ کال چاپ
- ۱۹_ فرهنگ ادبیات جهان، زهراي خانلری، شرکت سهامی انتشارات خوارزمی، چاپ اول، ۱۳۷۵ کال
- ۲۰_ کابل مجله، مرادعلي صاحبزاده، عبدالله بختانی، پښتو ټولنه، لومړی ګڼه، ۱۳۵۰ کال
- ۲۱_ کلیلې و دمنه، تکانک خپرنیز مرکز، ۱۳۸۶ کال
- ۲۲_ وښن زلمیان، عبدالروف بېنوا، پښتو ټولنه، کابل، ۱۳۶۶ لمريز کال.

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**